

- ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ

Θέμα διπλωματικής εργασίας: Οι διωγμοί των ἐν Περσίᾳ Χριστιανῶν κατὰ τον 4^{ον} αἰῶνα ὅπως παρουσιάζονται εἰς την Βυζαντινὴν και την Ανατολικὴν (Συριακὴν – Αραβικὴν) γραμματεῖαν.

Ο L.Duchesne, συγγραφεὺς του πολυτίμου τριτόμου ἔργου γιά την «Αρχαίαν Ιστορίαν της Εκκλησίας», ἐπιδίδεται με ἰδιαίτερον ζήλον εἰς την παρουσιάσιν και την ἀνάλυσιν των γεγονότων που συνδέονται με την πορείαν του Χριστιανισμοῦ ἀνατολικῶς της ρωμαϊκῆς αυτοκρατορίας. Με μίαν συντετμημένην ἀλλ' ἀκρῶς περιεκτικὴν εἰσαγωγὴν, ἐρχεται να θέσει το ζήτημα της θρησκείας του Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τις πραγματικὲς του διαστάσεις, τις οποίες οφείλει να ἔχει πάντοτε κατὰ νούν ο διευρυμένων ὀριζόντων και ἀπροκατάληπτος θεολόγος ἢ ἐκκλησιαστικὸς ιστορικός. «Τα ἀνατολικά σύνορα του βυζαντινοῦ (και προ του 4^{ου} αἰῶνος ρωμαϊκοῦ) κράτους, οὐδέποτε ἀπετέλεσαν το ὄριον της ἐξαπλώσεως της χριστιανικῆς διδασκαλίας. Εἰς μικροτέραν ἢ μεγαλυτέραν ἀπόστασιν ἐκ των παραμεθορίων ἐπαρχιών, οι οποίες ὑπὸ ὀμαλὲς συνθήκες διωκοῦντο ἀπὸ βυζαντινῶν ἀξιωματοῦχων, ἔζων ἐκκλησίες με πλούσιον ιστορικόν παρελθόν οι οποίες διέφεραν της βυζαντινῆς ὡς προς την γλώσσαν και την ἐθνικότητα, και εἰς αὐτὲς ἀρμόζει τώρα να ἐστιάσουμε το ἐπιστημονικό μας ἐνδιαφέρον¹». Ο γνωστός μελετητὴς ἀσχολεῖται ἐν συνεχείᾳ με την διάδοσιν και την σταθεροποίησιν, διὰ της μονίμου παρουσίας, της θέσεως του Χριστιανισμοῦ ἐν Γεωργίᾳ, Ἀρμενίᾳ, Περσίᾳ, Αἰθιοπία, Ἀραβία, χωρὶς να παραλείπει και αὐτὲς ἀκόμη τις Ἰνδίες. Δεν νοεῖται ἀσφαλῶς μια συνολικὴ θεώρησις του χριστιανικοῦ δόγματος και της χριστιανικῆς πολιτιστικῆς παραδόσεως ἀνευ της συνειδητοποιήσεως της παγκοσμιοῦτος του μηνύματος της νέας πίστεως, η ὀποία ἐκηρύχθη οὐχὶ μόνον εἰς τα «ἔθνη» της ρωμαϊκῆς οἰκουμένης ἀλλὰ και εἰς λαοὺς κατοικοῦντες περιοχὲς ευρισκόμενες ἐκτός της ὑπὸ αυτοκρατορικόν ἔλεγχον ἐπικρατείας, των ὀποίων μάλιστα η συμβολὴ εἰς τον ἀνθρώπινον πολιτισμόν ὑπῆρξεν ἀρχαιοτέρα και ἴσως σημαντικωτέρα αὐτῆς του ἐλληνορωμαϊκοῦ κόσμου. Και ἐπειδὴ η χριστιανικὴ γραμματεία δεν συγκροτεῖται ἀποκλειστικῶς ἐκ των τόμων της ἐλληνικῆς και λατινικῆς Πατρολογίας, διὰ της ἐνασχολήσεως, ἰδίως, με κείμενα ἀνήκοντα εἰς την Συριακὴν, Αραβικὴν και Ἀρμενικὴν φιλολογίαν, δύναται τις και να ἐμπλουτίσει τις θεολογικὲς και ιστορικὲς του γνώσεις και να κατανοήσει τους βαθυτέρους λόγους της ἀντιπαραθέσεως των Σύρων, ἀνατολικῶν και δυτικῶν, και των Ἀρμενίων με την ἐπίσημον «ὀρθοδοξίαν» της Κωνσταντινουπόλεως. Προ της ἐμφάνισεως ὀμως του Νεστοριανισμοῦ και του Μονοφυσιτισμοῦ και της ἀναζωπυρώσεως των Χριστολογικῶν ἐρίδων κατὰ τον 5^{ον} αἰῶνα, η ρωμαϊκὴ αυτοκρατορία ὑπέστη την σκληρὰν ὄντως δοκιμασίαν της μετεξελίξεως ἢ μεταλλάξεως της ἀπὸ εἰδωλολατρικῆς εἰς χριστιανικὴν. Ἡ νέα θρησκεία κατῶρθωσε διαρκούσης της βασιλείας του Μεγάλου Κωνσταντίνου να

διαμορφώσει τις προϋποθέσεις εκείνες οι οποίες επέτρεψαν, προς τα τέλη της 4^{ης} εκατονταετίας, την ολοκληρωτική κατίσχυσίν της επί των Εθνικών αντιπάλων της. Κατά την προγενεστέραν όμως της μονοκρατορίας του υιού του Κωνσταντίου του Χλωρού και της Ελένης περίοδον, οι σχέσεις της εκκλησίας με την ρωμαϊκήν πολιτικήν αρχήν ήσαν μάλλον τεταμένες. Αν και στερείται ιστορικής βάσεως η άποψις η οποία θέλει την εκκλησίαν διωκομένην συνεχώς και απηνώς υπό της ρωμαϊκής εξουσίας κατά τους προκωνσταντινείους χρόνους, είναι αληθές ότι κατά καιρούς ελήφθησαν υπό τινών αυτοκρατόρων βίαια μέτρα ενάντιον της, για διαφόρους λόγους, τα οποία προεκάλεσαν τον θάνατον ούκ ολίγων μελών της, είτε κληρικών είτε λαϊκών.

Οι τόσο γνωστοί εις όλους διωγμοί των χριστιανών, προσέλαβον επικόν χαρακτήρα εις την συνείδησιν της εκκλησίας και οι προεκτάσεις τους δεν ήσαν αποκεκομμένες των χριστιανικών μεταφυσικών αντιλήψεων. Εις τα πρόσωπα των Μαρτύρων και των διωκτών αυτών, οι Πατέρες της εκκλησίας, οι επώνυμοι και ανώνυμοι συντάκτες των αγιολογίων, των μαρτυρολογίων και των Παθών των μη εντασσομένων εις ευρύτερες συλλογές, διείδον την αρχέγονον προσπάθειαν του διαβόλου να κλονίσει την πίστιν των ανθρώπων προς τον αληθινόν θεόν, την καθυπόταξιν του σώματος εις τις προσταγές της ψυχής και του πνεύματος, την συντριβήν της πλάνης των ειδώλων και την ανάδειξιν της υπεροχής της βασιλείας των ουρανών έναντι των επιγείων απολαύσεων. Παρά τις επιμέρους μικρές ή μεγάλες απώλειες εις κύρος και ανθρώπινον δυναμικόν, ο Χριστιανισμός επέτυχε να παρακάμψει τις δυσκολίες. Η εκκλησιαστική του ηγεσία και οι ποικίλης κοινωνικής προελεύσεως κοσμικοί υποστηρικτές του, παρηκολούθησαν με ανακούφισιν και βαθυτάτην ικανοποίησιν, μετά το 324, τον εκχριστιανισμόν της Νέας Ρώμης και την κατακρήμνησιν των ομοιωμάτων των αρχαίων θεών εκ των βάθρων τους. Η χάρις του «Αγίου Πνεύματος» και οι θυσίες των μαρτύρων της προχριστιανικής εποχής της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, εθεωρήθη ότι συνετέλεσαν τα μέγιστα τόσον εις την διάσωσιν της χριστιανοσύνης κατά τα χαλεπά έτη των διωγμών όσον και εις την τελικήν κατάρρευσιν του παγανιστικού οικοδομήματος του τελούντος υπό την προστασίαν των Ρωμαίων καισάρων. Παρά ταύτα δεν πρέπει να λησμονούμε τούτο. Η εξάλειψις του «επαράτου» πολυθεϊσμού και ο θρίαμβος του Χριστιανισμού, έν δεδομένη χρονική στιγμή, εις το υπό του Αυγούστου θεμελιωθέν κράτος, παρέσχον εις την βυζαντινήν εκκλησίαν την ευκαιρίαν και την δυνατότητα να πανηγυρίσει μίαν περηφανήν κατά των εχθρών της νίκην (ως προς το θέμα αυτό είναι ενδεικτικές της ψυχικής διαθέσεως των χριστιανών οι θριαμβολογίες του Ευσεβίου Καισαρείας, ο οποίος εις τον «Τριακονταετηρικόν» του αποδίδει την ήτταν του Σατανά και των εγκοσμίων εκπροσώπων του, των ειδωλολατρικών θεών, εις την συμμαχίαν της Ρώμης με την θρησκείαν του Ναζωραίου), της οποίας οι συνέπειες, όπως απέδειξε η εξέλιξις των γεγονότων, είχαν κοσμοϊστορικήν σημασίαν. Η νέα τάξις πραγμάτων η οποία διεμορφώθη με τον συγχρωτισμόν κράτους και Χριστιανισμού και την απαλλαγήν του δευτέρου εκ των διώξεων του πρώτου,

απηλευθέρωσε τον κεκρυμμένον δυναμισμόν της εκκλησίας. Ούτως οι Ίβηρες της Ισπανίας, οι Κελτογαλατικοί πληθυσμοί της Γαλλίας, οι Βρίτοι, οι Ίροι και οι Σκώτοι των Βρετανικών νήσων, λαοί εις τους οποίους είχε διαδοθεί αρκούντως ο Χριστιανισμός και προ της «μεταστροφής» του Κωνσταντίνου (για παράδειγμα εις την Ισπανικήν σύνοδον της Ελβίρας, την συγκληθείσαν μεταξύ του 309 και του 312, προσήλθον δεκαεννέα επίσκοποι της Ισπανίας, εις την σύνοδον δε της Αρελάτης της νοτίου Γαλλίας, το 314, παρευρέθησαν τρεις επίσκοποι εκ Βρετανίας, ο Υόρκης Εβόριος, ο Λονδίνου Ρεστιτούτος και ο Λίγκολν Αδέλφιος οι οποίοι συνωδεύθησαν ἕξ ενός πρεσβυτέρου και ἕξ ενός διακόνου, ίσως αντιπροσωπευόντων ἄλλην επισκοπήν της χώρας εκείνης), ησπάσθησαν μαζικώς το δόγμα της εκκλησίας και περί τα τέλη της 4^{ης} εκατονταετηρίδος, εις τα υπ' αυτών κατοικούμενα τμήματα της αυτοκρατορίας, υπελείποντο λείψανα εθνισμού. Από της διαδικασίας του εκχριστιανισμού δεν ήταν δυνατόν να εξαιρεθούν και τα εις το ρωμαϊκόν (βυζαντινόν) κράτος εισελάσαντα ανατολικογερμανικά φύλα, τα οποία αρχικώς υιοθέτησαν τον Αρειανισμόν. Ἐν τῇ Ανατολῇ, ἡ ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 3^{ου} αἰῶνος χριστιανική Ἀρμενία, ορώσα την ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου μεταβολήν της ρωμαϊκῆς θρησκευτικῆς πολιτικῆς, ἐπέισθη, κυρίως γιὰ λόγους σχετιζομένους μετὰ τὴν δυνατότητα ἀναπτύξεως στενωτέρων σχέσεων μετὰ τὴν χριστιανικὴν Κωνσταντινούπολιν, γιὰ τὴν ὀρθότητα της παλαιότερας ἀποφάσεώς της νὰ εγκαταλείψει τὸν Παγανισμόν. Ὁ Ἀρμενικὸς βασιλικὸς οἶκος ἐστερέωσεν ἐπὶ ἀμετακινήτου βάσεως τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἐξήλειψε καὶ τὰ τελευταῖα ὑπολείμματα της εἰδωλολατρείας ἡ ὁποία συντόμως ἐξεβλήθη καὶ ἐκ της γειτονικῆς Γεωργίας. Ἐν τῇ Ἀφρικανικῇ ἡπείρῳ, καὶ συγκεκριμένως ἐν Αἰθιοπία, ὁ Χριστιανισμὸς ἐκέρδισε μίαν ἀκόμη σημαντικὴν μάχην. Ὁ ἐκ Τύρου Ἕλληνας, κατὰ πάσαν πιθανότητα, ἱεραπόστολος Φρουμέντιος, διὰ τῆς ἐπιτυχίας του νὰ βαπτίσει περὶ τὸ 325 τὸν βασιλέα Αἰζανάν, εἶχε προηγηθεῖ ἡ ὑπὸ ληστών αἰχμαλωσία του ἰδίου καὶ τοῦ ἀδερφοῦ του Αἰδεσίου καὶ ἀκολουθῶν ἡ εἴσοδος αὐτῶν εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ βασιλέως της Ἀβησσυνίας ὁ ὁποῖος ἐνεπιστεύθη τὴν διαπαιδαγώγησιν τοῦ Αἰζανά, τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου του, εἰς τὸν Φρουμέντιον, ἐπεξέτεινε τὴν χριστιανικὴν ἐπιρροήν καὶ εἰς τὸ τότε πανίσχυρον βασίλειον της Αἰθιοπίας. Μέγα μέρος τοῦ λαοῦ ἀπεποιήθη τις ἀρχαῖες παγανιστικῆς παραδόσεις καὶ ἡ ἐκκλησία της Ἀλεξανδρείας διὰ τοῦ Πατριάρχου της, τοῦ φημισμένου Μεγάλου Ἀθανασίου, ἀναγνώρισεν τὸ μέγεθος τοῦ ἐπιτελεσθέντος ἔργου, κατέστησε τὸν Φρουμέντιον, μεταξύ των ἐτῶν 340 καὶ 346, πρῶτον ἐπίσκοπον Αἰθιοπίας.

Καὶ ἐνῶ ἡ ἰδεολογικὴ προέλασις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς ὅλα τὰ μέτωπα, ἀπὸ της Δυτικῆς Ευρώπης ἕως τὸν Καύκασον καὶ τὴν Αἰθιοπίαν ἐδημιούργει ἀτμόσφαιραν εὐφορίας εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον, τὰ σύννεφα τοῦ διωγμοῦ ἔκαμαν ἐκ νέου δυναμικῶς τὴν ἐμφάνισίν τους εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Χριστεπωνύμου πληρώματος της εκκλησίας. Ὁι πρωταγωνιστῆς τοῦ «δράματος» δὲν ἦσαν ὁμῶς αὐτὴν τὴν φορὰν οἱ ἴδιοι. Ὁι ρωμαϊκῆς λόγχεις ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ των Περσικῶν ξιφῶν καὶ οἱ χριστιανοὶ τοῦ ἐλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμικοῦ χώρου παρέδωσαν τὴν σκυτάλην εἰς τὰ μέλη της Ἀνατολικῆς Συριακῆς (ἢ

Ασσυριακής), και από των τέλων του 5^{ου} αιώνας και Νεστοριανικής, εκκλησίας, η οποία, κατά την προϊσλαμικήν περίοδον, διέγραψε την ιστορικήν της πορείαν εις την Περσικήν Ανατολήν (ἐκ τούτου και ο δεύτερος χρησιμοποιούμενος όρος «Περσική εκκλησία»), την κυβερνωμένην αρχικώς από της Αρσακιδικής και κατόπιν από της Σασσανιδικής δυναστείας. Η συνεισφορά της ἐν λόγω εκκλησίας εις τον παγκόσμιον πολιτισμόν υπήρξε τεραστία. Ανέδειξε κορυφαίες μορφές οι οποίες διεκρίθησαν και εις τις θεωρητικές και εις τις θετικές επιστήμες, διεδραμάτισε τον ρόλον του μεσολαβητού εις την γνωριμίαν των Αράβων και του Ισλάμ γενικώτερον με την αρχαιοελληνικήν φιλοσοφίαν και ιατρικήν και έθεσε διά της θεολογικής της γραμματείας, της αποτελούσης εκλεκτόν τέκνον σπουδαίων πνευματικών προσωπικοτήτων, την δικήν της σφραγίδα εις την δογματικήν εξέλιξιν του Χριστιανισμού. Και πρέπει εδώ να τονισθεί ότι η Ασσυριακή συγγραφική παραγωγή, η διερευνώσα εις βάθος ζητήματα αφορώντα όλους τους τομείς του επιστητού, προήλθε εκ χριστιανών οι οποίοι δεν ε γνώρισαν τα αγαθά της χριστιανικής διακυβερνήσεως. Οι Ασσύριοι Χριστιανοί δεν ητύχησαν να καταγράψουν εις τις σελίδες της πολιτικής και θρησκευτικής τους ιστορίας ονόματα χριστιανών ηγεμόνων. Η μη ρωμαϊκή Ανατολή, δεν έμελλε να συνδέσει τις τύχες της με την επικράτησιν του Χριστιανισμού. Οι από του 3^{ου} μεταχριστιανικού αιώνας εξουσίασαντες την γην της Μεσοποταμίας και του Ιράν, ελάτρεψαν τον Αχούρα Μάζντα, τον θεόν του Προφήτου Ζωροάστρη, και τον Αλλάχ, τον θεόν του Προφήτου Μωάμεθ. Οι Πέρσες βασιλείς, οι Χαλίφες της Δαμασκού και της Βαγδάτης, οι Μογγόλοι Χάνοι και οι Οθωμανοί Σουλτάνοι δεν προσεχώρησαν εις την πίστιν του Ναζωραίου Ιησού και ούτως δεν εκινήθησαν επί της οδού την οποίαν ανέωξεν ο Κωνσταντίνος και διεύρυναν οι Θεοδόσιος ο Α΄ και Ιουστινιανός ο Α΄ (Τινές εκ των διαδόχων του Τζενγκίς Χαν ἐν Περσία κατά τον 13^{ον} αιώνα εδέχθησαν την Νεστοριανικήν εκδοχήν του Χριστιανισμού και προς στιγμήν εφάνη ότι οι Μογγόλοι θα συνεκρότουν το επιφανέστερον τμήμα του ποιμνίου της Ασσυριακής εκκλησίας. Η επιτυχία όμως υπήρξε πρόσκαιρος. Το Ισλάμ εξετόπισε τον Χριστιανισμόν και οι καταλύσαντες το Αββασιδικόν Χαλιφάτον τελικώς εξισλαμίσθησαν). Υπήκοοι όντες αλλοδόξων κυριάρχων, οι Ανατολικοί Σύροι χριστιανοί επεδίωξαν διά των αριστοτεχνικών πολιτικών χειρισμών, των εντασσομένων εις τα πλαίσια μιάς ευελίκτου διπλωματίας, αφενός μεν να επιβιώσουν αφετέρου δε να βελτιώσουν την κοινωνικήν τους θέσιν και το οικονομικόν τους επίπεδον. Και όταν η ασφάλεια των μελών της χριστιανικής κοινότητος παντοιοτρόπως εξησφαλιζετο από πάσης φύσεως επιβουλές, οι Ασσύριοι ήκμαζον οικονομικώς, κατηξιούντο κοινωνικώς και εμεγαλούργουν πολιτιστικώς, αν και η παρ' αυτοίς πολιτιστική δημιουργία ως επί το πλείστον δεν εξηρτάτο από των μεταξύ κράτους και εκκλησίας διαμορφωθείσών ισορροπιών ή ανισορροπιών. Η κατά περιόδους όμως εις αυτούς παρεχομένη εύννοια, η προερχομένη εκ των κρατούντων τα σκήπτρα της έξουσίας, ως μη προκύπτουσα εκ της βουλήσεως ενός χριστιανικού κράτους, δεν τους μετέφερε εις τον κόσμο των ψευδαισθήσεων και ασφαλώς δεν τους επέτρεπε ούτε να

εφησυχάζουν ούτε να σχεδιάζουν τις μελλοντικές τους κινήσεις επιδιδόμενοι εις την ωραιοποίησιν του παρόντος. Όσον και αν επεθύμουν το αντίθετον, εγνώριζον εκ της ιστορικής εμπειρίας ότι τα έτη τα οποία εσημαδεύοντο από της εφαρμογής φιλοχριστιανικής πολιτικής, έπρεπε να αξιοποιηθούν προπαρασκευαστικώς εν όψει των επερχομένων νέων αναμετρήσεων και δοκιμασιών. Αν δικαιούται μία εκκλησία να διακηρύσσει με παρρησία ότι ο βίος της εστιγματίσθη από του μαρτυρίου, το αίματος και του θανάτου, αυτή δεν είναι άλλη από την Ασσυριακήν. Εις την ανωτέρω φράσιν δεν υπάρχουν στοιχεία υπερβολής. Σήμερον, η Ορθοδοξία, ο Ρωμαϊκοκαθολικισμός και Προτεσταντισμός αριθμούν εκατομμύρια πιστών εις ολόκληρον τον πλανήτην. Από των πολυαρίθμων όμως Νεστοριανών του Μεσαίωρος, έχουν απομείνει, συμφώνως προς τους μετά τον δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον πραγματοποιηθέντες υπολογισμούς, μόνον μερικές χιλιάδες ηρωϊκών πιστών (Σημ.Μη έχοντες ανά χείρας πορίσματα επισήμων απογραφών, οι ειδικοί δεν συμφωνούν εις τις εκτιμήσεις τους. Παρά ταύτα οι αποκλίσεις δεν είναι μεγάλες και πρέπει να θεωρηθεί δεδομένον ότι οι Νεστοριανοί δεν είναι ούτε περισσότεροι των εκατόν πενήντα χιλιάδων αλλ' ούτε και ολιγώτεροι των ογδόντα χιλιάδων), οι οποίοι είναι εγκατεστημένοι εν περιοχαίς των Ηνωμένων Πολιτειών, των πρώην Σοβιετικών δημοκρατιών του Καυκάσου, της ανατολικής Τουρκίας, του Ιράν, της Συρίας και κυρίως του βορείου Ιράκ. Η θλιβερά αυτή διαπίστωσις αρκεί για να καταδείξει τον Γολγοθάν τον οποίον διήνυσεν η Περσική εκκλησία. Θύμα ούσα του θρησκευτικού φανατισμού, των βαρβαρικών επιδρομών και των πολιτικοστρατιωτικών, συγκυριών, εδέχθη ανεπανόρθωτα πλήγματα τα οποία συνετέλεσαν εις το να περιέλθει εις μίαν κατάστασιν μάλλον προβληματικήν. Με το ποίμνιόν της αποδεκατισμένον και την εσωτερικήν της οργάνωσιν να εδράζεται ουσιαστικώς εις ελάχιστα εκκλησιαστικά κέντρα, ίσταται ενώπιον των προκλήσεων των αρχών του 21^{ου} αιώρος με τους οφθαλμούς της εστραμμένους κυρίως προς τα πεπερασμένα μεγαλεία, όταν οι μητροπόλεις, οι επισκοπές και οι αρχιεπισκοπές της κατέκλυζαν την Κεντρικήν Ασίαν και το Ιράν και όταν οι απαραμίλλου θάρρους υπ' αυτής αποστελλόμενοι ιεραπόστολοι, εκήρυττον τον λόγον του Ευαγγελίου έως και το φαινομενικώς απρόσιτον για τους χριστιανούς Πεκίνον, την πρωτεύουσαν της Κινεζικής αυτοκρατορίας. Δικαίως λοιπόν εις την παρούσαν φάσιν επικρατεί σκεπτικισμός και ανησυχία.

Αγνοούμεν βεβαίως εάν το μέλλον επιφυλάσσει και νέες δυσάρεστες εκπλήξεις για τους προεβέοντες τα Νεστοριανικά δόγματα. Γιγνώσκομεν όμως μετά βεβαιότητος ότι η 4^η μεταχριστιανική εκατονταετηρίς εχαράχθη δια πεπυρωμένου σιδήρου εις την μνήμην των Ασσυριών χριστιανών διότι κατ' αυτήν διεκυβεύθησαν πολλά αν όχι τα πάντα τόσο για τους ιδίους όσο και για την εκκλησίαν τους. Καθ' όν χρόνον ο «Δυτικός» Χριστιανισμός εμαστιζετο από της αντιχριστιανικής πολιτικής αυτοκρατόρων όπως ο Νέρων (54 – 68), ο Σεπτίμιος Σεβήρος (193 – 211), ο Δέκιος (249 – 251), ο Βαλεριανός (254 – 260) και ο Διοκλητιανός (284 – 305), για να αναφερθούμε εις τους διασημότερους Ρωμαίους διώκτες των χριστιανών, ο Ανατολικός Συριακός Χριστιανισμός

απελάμβανε τα αγαθά της ειρήνης και οι Σύροι Χριστιανοί του Περσικού κράτους των Αρσακιδών και των διαδεχθέντων αυτούς Σασσανιδών είχαν πλήρη θρησκευτική ελευθερία και η βασιλική εξουσία ουδόλως ηνωχλείτο από της εις τον Χριστόν πίστεως ορισμένων υπηκόων της. Είς τον γενικόν αυτόν κανόνα υπάρχει μία και μόνη εξαίρεσις περί της οποίας θα ομιλήσουμε εις οικείον κεφάλαιον της εργασίας μας. Οι ημέρες όμως της θυσίας και της καθημερινής αγωνίας επλησίαζον απειλητικώς. Το πλήρωμα του χρόνου είχαν έλθει και οι χριστιανοί της Ανατολής έπρεπε να αποδείξουν εις τον επουράνιον βασιλέα και τους επί της γης μισούντες αυτόν ότι ήσαν ισάξιοι των «ομοδόξων» τους της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Και όντως επέδειξαν πνεύμα ηρωισμού και αυτοθυσίας μοναδικόν εις την παγκόσμιον ιστορίαν του Χριστιανισμού. Τα πάντα ωστόσο έβαινον καλώς εις τα τέλη του 3^{ου} και τις αρχές του 4^{ου} αιώνας και ουδέν προεμήνυε την επικειμένην θύελλαν. Το 309 όμως, εις τους κόλπους της Σασσανιδικής δυναστείας επεκράτει κλίμα εντάσεως και αναταραχής. Ο θάνατος του Ορμίσδου του Β' (302 – 309), είχε κυριολεκτικώς ανοίξει τους ασκούς του Αιόλου. Οι επιζητούντες την κατάληψιν του Περσικού θρόνου ήσαν πολλοί και ως έκ τούτου η επίλυσις του προβλήματος της διαδοχής επαρουσίαζε πάμπολλες δυσκολίες. Η λύσις τελικώς εδόθη υπό της αριστοκρατίας η οποία εναπέθεσε το στέμμα εις την έκ της εγκυμοσύνης διογκουμένην κοιλίαν της Epher Hormiz, η οποία πάντως δεν υπήρξε η πρώτη σύζυγος του Ορμίσδου. Ούτως ο Σαπώρ ο Β', το καύχημα μιάς γυναικός με έντονον προσωπικότητα και πολυεπίπεδον παρασκηνιακήν δράσιν, ανήλθε εις το ύπατον αξίωμα του έχοντος ανάγκην αναζωογονήσεως Περσικού κράτους άμα τή γενέσει του, η οποία έλαβε χώρα όταν ο πατήρ του είχε ήδη εγκαταλείψει τον κόσμον των θνητών. Λόγω της νηπιακής του ηλικίας δεν ηδύνατο να ασκήσει τα καθήκοντά του και τα ηνία της διακυβερνήσεως της χώρας νομοτελειακώς ανελήφθησαν υπό της δραστηρίου μητρός του η οποία εφρόντισε να διασφαλίσει την εξουσίαν της αντιμετωπίζουσα με συγκατάβασιν και κατανόησιν τις απαιτήσεις των Περσών μεγιστάνων. Έστω και με αυτόν τον τρόπον, η εβδομηκονταετής βασιλεία του Σαπώρ, είχε αρχίσει. Συμφώνως προς τις αφηγήσεις των ανατολικών πηγών, το πρακτικόν πνεύμα το οποίο απευτώνετο εις τις αποφάσεις του Σαπώρ ως πολιτικού και στρατιωτικού ηγέτου, όταν πλέον δεν ετέλει υπό την κηδεμονίαν της βασιλίσσης μητρός του, είχε τις ρίζες του εις την προ της ενηλικιώσεως περιόδον της ζωής του. Οι ιστοριογράφοι εμφανίζονται ως «άριστοι γνώστες» των υπό του Σαπώρ του Β' πραχθέντων κατά την παιδικήν αυτού ηλικίαν. Ο Tabari για παράδειγμα μας αναφέρει το ακόλουθον περιστατικόν (Σημ. Ο Abu Gafar Muhammed Ibn Garir at Tabari, σπουδαίος μουσουλμάνος λόγιος, διέπρεψε ως εξηγητής του Κορανίου και ιστοριογράφος. Εγεννήθη το 839 περίπου έν τή πόλει Amul, την πρωτεύουσαν της έν τῶ νοτίῳ τμήματι της Κασπίας θαλάσσης κειμένης επαρχίας του Ταμπαριστάν, και απεβίωσεν έν Βαγδάτη το 923. Είς δύο μνημειώδη έργα του με τίτλους «Σχόλια εις το Κοράνιον» και «Ιστορία των προφητών και των βασιλέων» - Ta'rikh ar-Rusul wa al -Muluk – εσυνόψισε τον τεράστιον πλούτον της εξηγητικής (tafsir)

και ιστοριογραφικής παραδόσεως των προηγουμένων γενεών των διανοητών του Ισλάμ και έθεσε τα θεμέλια των Κορανικών και ιστορικών επιστημών. Παρακάμπτοντες για ευνοήτους λόγους το πρώτο του σύγγραμμα, το περιεχόμενο του οποίου εντούτοις διεγείρει το ενδιαφέρον του θέλοντος να μελετήσει την ιστορίαν της μουσουλμανικής θεολογικής και νομικής σκέψεως, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι η θεοκεντρική του «Ιστορία» (ή άλλως «Χρονικόν»), άρχεται από της δημιουργίας του κόσμου και καταλήγει εις το έτος 915. Το πρωτότυπον εγράφη εις την αραβικήν γλώσσαν και εγνώρισε ευρυτάτην διάδοσιν ενώ η πρώτη Περσική μετάφρασις του εξεπονήθη περί το 963. Τα κεφάλαια τα οποία διαπραγματεύονται την ιστορίαν των Περσών και των Αράβων κατά την εποχήν των Σασσανιδών, εξεδόθησαν το 1879 μετά Γερμανικής μεταφράσεως και εκτενών σχολίων υπό του Theodor Nöldeke². Η έκδοσις αυτή παραμένει κλασσική και ουδέποτε επεχειρήθη αναθεώρησις της). Μίαν ημέραν ο Σαπώρ εκοιμάτο εν τῷ βασιλικῷ ανακτόρῳ της Κτησιφώντος. Ο ύπνος του όμως διεκόπη και ο ίδιος ηγέρθη εκ της κλίνης του ἔνεκα μίας τρομεράς βοῆς η οποία συνεκλόνηζε το παλάτι. Ερωτήσας τους υπηρέτες του για το αίτιον αυτής της απαραδέκτου καταστάσεως, ἔλαβε την απάντησιν ότι η αναστάτωσις προήρχετο εκ του συνωστισμού ο οποίος παρετηρείτο εν τῇ γεφύρᾳ του Τίγρητος, την οποίαν προσεπάθουν να διασχίσουν ἄνθρωποι ερχόμενοι από αντιθέτων κατευθύνσεων (διὰ της γεφύρας ἄλλοι μὲν ἠθέλαν να περάσουν από της δεξιᾶς εις την αριστεράν ὄχθην του ποταμοῦ ἄλλοι δε από της αριστερᾶς εις την δεξιάν). Ο Σαπώρ διέταξε τότε πάραυτα την οικοδόμησιν και δευτέρας γεφύρας, πλησίον της πρώτης, και ὄρισε η μία να χρησιμοποιεῖται από των επιθυμούντων να κινηθῶν προς ανατολάς και η ἄλλη από των σκοπευόντων να βαδίσουν προς δυσμάς³. Οὕτως το πρόβλημα το οποίο εταλάνιζε κυρίως τους ταξιδεύοντες υπηκόους του Περσικοῦ κράτους, ἀλλά και τους αλλοεθνείς εμπόρους, ἐπελύθη οριστικῶς. Η παράθεσις τοιούτων ιστοριῶν ἐν τοῖς κειμένοις των Περσών και των Αράβων συγγραφέων εἶναι συχνωτάτη, ἰδιαίτερος, ὅταν επιχειρεῖται η προσέγγισις της προσωπικότητος μεγάλου τινός βασιλέως ἢ Χαλίφου. Οι ἀφηγήσεις ὅμως αὐτές δεν πρέπει να υποτιμώνται. Ἀκόμη και ὅταν δεν ανταποκρίνονται εις την πραγματικότητα, εἶναι φανερόν, τουλάχιστον γιά τους ἔχοντες την βούλησιν να υπερβαίνουν το «φαίνεσθαι» και να διεισδύουν εις το «εἶναι» των πραγμάτων, ὅτι ἐμπεριέχουν ἀλήθειες οι οποίες για να καταστούν ἀντάξιες του προσώπου εις το οποίο ἀναφέρονται, ὑπόκεινται εις λογοτεχνικήν και ουχί μόνον τοιαύτην ἐπεξεργασίαν από της πλευράς του ιστορικοῦ ο οποίος ἀναζητῶν τρόπους κωδικοποιήσεως του μηνύματός του δεν διστάζει να ἐνσωματώσει εις την διήγησίν του και το μυθικόν στοιχείον, ἐπιδιώκων πάντοτε να υπερτονίσει το προφανές, ὅτι δηλαδή οι ἐξέχουσες φυσιογνωμίαι κινούνται πέραν των κοινῶν μέτρων. Εἰς την περίπτωσίν μας ὡστόσο, ο Tabari δεν ἐγκλωβίζεται εις τα παραδοσιακά σχήματα των θεοσημειῶν και των πολεμικῶν κατορθωμάτων. Αὐτό καθ' αὐτό το ἐπεισόδιον της παρεμβάσεως του Σαπώρ εις τα συγκοινωνιακά δρώμενα του Τίγρητος, εἶναι πολύ γήϊνον για να μὴν εἶναι ἀληθινόν. Ἐπειδή ὅμως η ιστορικότης τοιούτων ἀναφορῶν δυσκόλως

αποδεικνύεται, είναι προτιμώτερον να δεχθούμε ότι ο συγγραφεύς εφίετο, μεταβάς εις τον χώρον του μύθου, να προσδώσει συγκεκριμένες εμπειρίες ζωής εις τον υιόν της Epha Hormiz για να δυνηθή, έχων ως αφητηρία αυτές, να καταδείξει μεγαλοπρεπώς τα δύο σπουδαιότερα προτερήματα του χαρακτήρος του, τα οποία ασφαλώς διέθετε ουχί μόνον ως παίς, την καθαράν διάνοιαν και την φοβεράν αποφασιστικότητα.

Αν η αντιβασιλίσα Epha Hormiz είχε να επιδείξει αξιομνημόνευτον πολιτικήν ή άλλην δράσιν κατά την περίοδον της αναποφεύκτου ενασχολήσεως του υιού της με μη κρατικές υποθέσεις, ίσως να μην έμενεν εις την σκιάν αυτού. Σκοπός της όμως δεν ήταν να αφήσει το δικό της αποτύπωμα εις την μακραίωνον ιστορίαν των Περσών αλλά να προετοιμάσει το έδαφος για την έλευσιν της Σαπώρειας μονοκρατορίας. Και ενώ ο Σαπώρ ως βασιλεύς υπήρξε λίαν επωφελής για την αυτοκρατορίαν, η μήτηρ αυτού ουδέν σημαντικόν εποίησε δι' αυτήν και τούτο καταφαίνεται από του καλύπτοντος τα έτη της αντιβασιλείας της πλήρους σκότους. Οι ιστορικοί των μεταγενεστέρων χρόνων προσπερνούν σιωπηρώς την πρώτην δεκαεξαετίαν ή δεκαεπταετίαν μετά την τελευτήν του Ορμίσδου του Β', διότι προφανώς κατ' αυτήν δεν συνέβησαν γεγονότα άξια προς καταγραφήν. Από του 325 ή του 326 όμως έως το 379, και ειδικώς από του 337 έως το 379, οι εξελίξεις προσλαμβάνουν κατακλυσμιαίαν μορφήν. Ο Σαπώρ, του οποίου η ψυχή συνεκλονίζετο από του οράματος της αναβιώσεως της Αχαιμενιδικής αυτοκρατορίας, εστράφη σταδιακώς εναντίον απάντων των «προαιωνίων» εχθρών της Περσίας. Ο υπ' αυτού διεξαχθείς πολύπλευρος αγών, περιγράφεται λεπτομερώς και γλαφυρώς από των Σύρων, Αρμενίων, Περσών και Αράβων συγγραφέων. Οι πρώτοι οι οποίοι εκλήθησαν να αντιμετωπίσουν εις τα πεδία των μαχών τις Περσικές στρατιές, ήσαν οι Άραβες. Ο Σαπώρ, καίτοι εφλέγετο από του πόθου να ταπεινώσει την Ρώμην, εχαλιναγώγησε την ορμητικότητά του και δεν εκυριεύθη από καταστροφικής για τον ίδιον και την χώραν του αλαζονείας. Κατενόησε ότι η εις την Ρώμην επιβολή της θελήσεώς του διά της δυνάμεως των όπλων, προϋπέθετε την ύπαρξιν εμπειροπολέμου στρατού και την εκ μέρους του μεγίστην δυνατήν αξιοποίησίν του. Ως στρατιωτικός ηγέτης όμως ήταν παντελώς άπειρος – ο Σαπώρ διηύθυνε πάντοτε προσωπικώς τις «δύσκολες» εκστρατείες – ενώ και οι αποτελούντες το στρατεύμα του δεν ενέπνεαν εις αυτόν εμπιστοσύνην διότι η παρατεταμένη ειρηνική περίοδος τους είχε καταστήσει ανενεργούς και ουδείς θα διανοείτο να έλθει εις ολοκληρωτικήν σύγκρουσιν με το ρωμαϊκό κράτος χωρίς να είναι εις θέσιν να γνωρίζει τις πραγματικές δυνατότητες των στρατιωτών του. Εάν εις τα δύο προαναφερθέντα κωλύματα προστεθεί και η εκπεφρασμένη, όπως φαίνεται, βούλησις των μελών των ανωτέρων τάξεων να μην παραιτηθούν των υπό της Epha Hormiz εκχωρηθέντων εις αυτούς «βασιλικών» προνομίων, αντιλαμβανόμεθα γιατί ο Σαπώρ ανέβαλε τα αποβλέποντα εις την κατάκτησιν ρωμαϊκών εδαφών σχέδιά του και απεφάσισε να ανοίξει το αραβικόν μέτωπον. Ο πόλεμος πάντως υπήρξε σκληρός. Οι Άραβες όμως της νοτίου Μεσοποταμίας και των αραβικών ακτών

του Περσικού κόλπου εις το τέλος υπέκυψαν. Ο Tabari θεωρεί ως την μεγαλύτεραν επιτυχίαν του Σαπώρ την κατάληψιν του Μπαχρέϊν⁴ (την ιδίαν με αυτόν γνώμην έχουν και άλλοι ιστορικοί), το οποίο έως το πρώτον τέταρτον του 4^{ου} αιώνας διετήρει την ανεξαρτησίαν του. Ο Βασιλεύς των βασιλέων όμως (Shahanshah περσιστί) έτρεφε άσβεστον μίσος για τις Αραβικές φυλές και ήθελε να εορτάζει εκάστην κατ' αυτών νίκην του επιβάλλον εις τους Βεδουϊνους αιχμαλώτους την ποιήν της «εκριζώσεως των ώμων». Οι 'Αραβες ιστορικοί του δίδουν την προσωυμίαν του du'l-aktaf, του «ανθρώπου δηλαδή με τους ώμους⁵». Ο Nöldeke διετύπωσε την άποψιν ότι πρόκειται περί τιμητικού επιθέτου έχοντος την σημασίαν του ανθρώπου με τους «τετραγώνους ώμους», δηλαδή του ηγεμόνος του υπομένοντος τα υπερβολικά βάρη της διακυβερνήσεως.⁶ Ο Arthur Christensen, μελετήσας το ζήτημα εις αμιγώς γλωσσικόν επίπεδον, διεπίστωσε ότι η φράσις du'l-aktaf είναι το αντίστοιχον της Περσικής hobah-Sumba, η οποία σημαίνει κυριολεκτικώς «αυτός ο οποίος διαπερνά τους ώμους⁷» με την λέξιν μάλιστα hobah να ανάγει την προέλευσίν της εις την γλώσσαν Παχλεβί της Σασσανιδικής Περσίας. Μετά το πέρας της Περσοαραβικής συρράξεως, ουδέν παρέπεμπε εις την στασιμότηταν του παρελθόντος. Είχε δημιουργηθεί μία δυναμική η οποία δεν συνεβιβάζετο με τον εφησυχασμόν. Τα τρόπαια του αραβικού πολέμου δεν ήσαν αρκετά. Η Περσική ανωτερότης έπρεπε να επιβεβαιωθεί και εις το δυτικόν μέτωπον και ο Σαπώρ ο Β' προητοιμάζετο πυρετωδώς για να επαναλάβει τους κατά των Ρωμαίων θριάμβους του εκ των προκατόχων του Σαπώρ του Α' (241 – 272). Οι διάδοχοι όμως του Σαπώρ του Α' δεν ηδυνήθησαν να διαφυλάξουν τα υπ' αυτού αποκτηθέντα. Το 283 ο αυτοκράτωρ Κάρος νικήσας επανειλημμένως τους Πέρσες κατέλαβε την χειμερινήν πρωτεύουσαν των Σασσανιδών, την Κτησιφώντα. Ο αιφνίδιος θάνατος του Κάρου διέκοψε την περαιτέρω προέλασιν των ρωμαϊκών λεγεώνων αλλά ο Shahanshah Βαχράμ ο Β' (276 – 293) δεν κατώρθωσε να αντεπιτεθεί και να καταδιώξει τους μάλλον ατάκτως αποχωρούντες Ρωμαίους. Ο αδερφός του Ορμίσδας, βοηθηθείς υπό των Σακών, των Kushans και των Γήλων, είχεν επαναστατήσει εν Khorassan διεκδικών την ίδρυσιν ενός ανεξαρτήτου ανατολικού κράτους. Ο Βραχάμ ο Β' ήταν υποχρεωμένος να σπεύσει προς αντιμετώπισίν του και δια τούτο απεφάσισε να συνθηκολογήσει με την Ρώμην παραχωρήσας εις αυτήν την Αρμενίαν και την Μεσοποταμίαν. Την αντιβαίνουσαν τα Περσικά συμφέροντα συνθήκην ταύτην, προσεπάθησε να ανατρέψει, κηρύττων για μίαν εισέτι φοράν τον πόλεμον εις την αΐδιον πολέμιον του Ιράν, ο Shahanshan Ναρσής (293 – 302). Ο Καίσαρ Γαλέριος διετάχθη υπό του Αυγούστου της Ανατολής Διοκλητιανού να αποκρούσει την Περσικήν εισβολήν. Εις την πρώτην του όμως εκστρατείαν δεν ηδυνήθη να αποφύγει την ήτταν. Ο Ναρσής προήλασε έως την Αρμενίαν και ακολουθών φιλορωμαϊκήν πολιτικήν Αρμένιος βασιλεύς Τιριδάτης απεμακρύνθη της χώρας αυτού. Το 297 όμως ο Γαλέριος επανέκαμψε δριμύτερος και εις μίαν καθοριστικήν μάχην εξώλεσε τον Περσικόν στρατόν. Η σύζυγος του Ναρσή, η Αρσάνη, ηχημαλωτίσθη ενώ οι εντός της βασιλικής σκηνής ευρισκόμενοι ανεκτίμητοι θησαυροί, διηρπάγησαν υπό

των Ρωμαίων στρατιωτών. Διά της συνθήκης του 298, η Περσία υπεχρεώθη να παραχωρήσει εις την Ρώμην πέντε διοικητικές περιφέρειες της Μικράς Αρμενίας, να συναινέσει εις την αποκατάστασιν του Τιριδάτου εις τον Αρμενικόν θρόνον και να αναγνωρίσει το δικαίωμα του αυτοκράτορος να επεμβαίνει εις τις εσωτερικές υποθέσεις της Γεωργίας (Ιβηρίας).

Την επονείδιστον αυτήν συνθήκην ώφειλε, για λόγους πολιτικο στρατιωτικής και «ηθικής» φύσεως, να καταργήσει ο Σαπώρ ο Β'. Η σκληρυνσις της Περσικής στάσεως έναντι του Χριστιανισμού συνδέεται ή φαίνεται ότι συνδέεται τόσο με τον αντιρωμαϊκόν μεγαλοϊδεατισμόν του Σαπώρ όσον και με την διαφαινομένην μεταβολήν των θρησκευτικών διαθέσεων των εν τῇ ρωμαϊκῇ αυτοκρατορία κρατούντων. Αν και η τραγωδία της Περσικής εκκλησίας εξετυλίχθη ολίγα έτη μετά την επανέναρξιν των εχθροπραξιών μεταξύ των δύο πλευρών, την επισυμβάσαν το 337, πολλοί είναι εκείνοι οι οποίοι εκφράζουν την γνώμην ότι οι Ασσύριοι χριστιανοί είχαν περιπέσει εις δυσμένειαν και πρό του θανάτου του Μεγάλου Κωνσταντίνου και ότι συνεπώς τα πάντα ήσαν ζήτημα χρόνου και καταλλήλων ευκαιριών. Ο W.Wigram παρατηρεί. «Κατά την προηγηθείσαν του πολέμου εικοσαετίαν, το γεγονός του εκχριστιανισμού της Ρώμης είχε εμφυτευθεί εις την Περσικήν συνείδησιν και τούτο είχε έναν φυσικόν και ταυτοχρόνως καταστρεπτικόν αντίκτυπον εις την εντός του Περσικού κρατικού οργανισμού θέσιν της Ασσυριακής εκκλησίας. Όσον η Ρωμαϊκή εξουσία εστήριζε τον παγανισμόν και εδίωκε τον Χριστιανισμόν, η Συρόφωνος χριστιανισμός της Ανατολής δεν επολεμείτο από των Περσικών κυβερνήσεων. Ο Χριστιανισμός εθεωρείτο ως η θρησκεία η οποία εκήρυττε μη αληθείς δοξασίες και οι οπαδοί του αντιμετωπίζοντο με περιφρόνησιν, όπως εγένετο και εις την περίπτωσιν των Εβραίων της Ισπανίας. Οι διωγμοί αναμφιβόλως υπήρχαν αλλά ήσαν σποραδικοί και υπεκινούντο συνήθως εκ του Μασδαϊκού κλήρου ο οποίος ήταν πάντοτε έτοιμος να λάβει βίαια μέτρα εναντίον των προκαλούντων την αποστασίαν των Περσών εκ της πατρώας αυτών πίστεως. Το σκηνικόν όμως μετεβλήθη άρδην με τον προσηλυτισμόν του Ρωμαίου αυτοκράτορος. Έκτοτε, το εν Περσία διαμένον έθνος των χριστιανών (Σημ. Όπως ορθώς επισημαίνει ο Wigram, «οι νόμοι της Ανατολής είναι σαφείς, η θρησκεία καθορίζει την εθνικότητα⁸» και τούτο ασφαλώς ισχύει ουχί μόνον για την ισλαμικήν αλλά και την προϊσλαμικήν Ανατολήν) κατέστη πολιτικώς ύποπτον για τις Περσικές αρχές οι οποίες εις τα πρόσωπα των ομολογούντων την εις τον Χριστόν αφοσίωσίν τους ανεγνώριζαν τους υποστηρικτές των Ρωμαίων, των ανηλεών εχθρών των Ιρανών. Ήταν αναπόφευκτον ότι αυτό θα συνέβαινε. Η υπό της Ρωμαϊκής ηγεσίας παρεχομένη εις τον Χριστιανισμόν προστασία, ήταν θείον δώρον για την Δυτικήν, με την ευρείαν έννοιαν του όρου, εκκλησίαν αλλά για την Ανατολικήν Συριακήν τοιαύτην εσήμανε την απαρχήν των δεινών, των προερχομένων εκ της Περσικής διωκτικής μανίας. Έν περιοχαίς όπου οι έννοιες της θρησκείας και της πολιτικής ήσαν νομοτελειακώς αλληλένδετες, δεν ηδύνατο ο αξιωματούχος της κυβερνήσεως (είτε αυτός ήταν Πέρσης είτε σύγχρονος Οθωμανός) να μην υποπτεύεται τους ανθρώπους εκείνους οι οποίοι

διά των θρησκευτικών ιδεών τους απεκόπτοντο των πολιτικών στόχων του επισήμου κράτους και συνεδέοντο μετά των αντιπάλων αυτού ... και θα εξήτει τις όντως πολλά από της ανατολίτικης ανθρωπίνης φύσεως, εάν απήτει οι υπεύθυνοι πολιτικοί άνδρες του Ιράν να μην προβληματίζονται ως προς τις πραγματικές προθέσεις των αποτελούντων το Μιλλέτ των χριστιανών⁹... Με δεδομένην την υιοθέτησιν μιάς και μόνης θρησκείας από της πλευράς ενός κράτους (δεν μας απασχολεί εάν πρόκειται περί του Μασδαϊσμού ή του Ισλαμισμού), πως είναι δυνατόν η εις το κράτος αυτό προσήλωσις να συμφιλιωθεί με τον ασπασμό της θρησκείας των επιδιωκόντων την αναίρεσίν του¹⁰»;

Και ενώ τα λιμνάζοντα ύδατα της Ασσυριακής Χριστιανικής ζωής είχαν αρχίσει να ταράσσονται επικινδύνως, «ήλθε» και ο ιδρυτής της Νέας Ρώμης να περιπλέξει με μίαν παρέμβασίν του έτι περισσότερον τα πράγματα. Αλλά εις τι ακριβώς αναφερόμεθα; Η απάντησις δίδοται απ' του Ευσεβίου Καισαρείας, ο οποίος έν τοίς κεφαλαίοις Η',Θ',Ι',ΙΑ',ΙΒ',ΙΓ',ΙΔ', του τετάρτου βιβλίου του φέροντος τον τίτλον «εις τον βίον του μακαρίου Κωνσταντίνου» έργου του, γράφει τα εξής.

Ότι και πρεσβευσαμένω τών Περσών βασιλει, περί τών εκεί χριστιανών έγραψεν.

«Επειδή δέ και ό Περσών βασιλεύς Κωνσταντίνω γνωρίζεσθαι διά πρεσβείας ήξιου, δωρά τε και ούτος σπουδών φιλικών διεπέμπετο σύμβολα, έπραττε δέ τάς συνθήκας κάπι τούτω βασιλεύς, ύπερβολή φιλοτίμω τόν τής τιμής προαρξάμενον νικών ταίς αντιδόσεσι. Πυθόμενος γέ τοι παρά τῷ Περσών γένει πληθύειν τάς του θεου Έκκλησίας, λαούς τε μυριάνδρους ταίς Χριστου ποιμναις έναγελάζεσθαι, χαίρων επί τή τούτων άκοή, οία τις κοινός τών άπανταχού κηδεμών, πάλιν κάνταυθα τήν ύπερ τών άπάντων εισήγε πρόνοιαν».

Κωνσταντίνου Αύγουστου πρός Σαπώρην τόν βασιλέα Περσών, όμολογούντα εις θεόν και Χριστόν εύσεβέστατα. Αντίγραφον πρός τον βασιλέα Περσών.

«Την θείαν πίστιν φυλάσσω, του τής άληθείας φωτός μεταλαγχάνω, τῷ τής άληθείας φωτί όδηγούμενος, την θείαν πίστιν επιγιγνώσκω τοιγάρτοι τούτοις ως τά πράγματα βεβαιοι, την άγιωτάτην θρησκείαν γνωρίζω, διδάσκαλον τής επιγνώσεως του άγιου θεου ταύτην την λατρείαν έχειν όμολογῶ. Τούτου του θεου τήν δύναμιν έχων σύμμαχον, εκ τών περάτων του Ωκεανου άρξάμενος, πᾶσαν έφεξης τήν οικουμένην βεβαίοις σωτηρίοις έλπίσι διήγειρα, ως άπαντα όσα υπό τοσουτοις τυράννοις δεδουλωμένα, ταίς καθημεριναις συμφοραις ένδόντα, εξίτηλα έγεγονει [ταυτα τήν επί το κρείττον δι' έμου βελτίωσιν δέξασθαι]. Τουτον τόν θεόν άθανάτω μνήμη τιμᾶν όμολογῶ, τουτον ακραιφνεϊ και καθαροῃ διανοία έν τοίς ανωτάτω τυγχάνειν ύπεραυγάζομαι ».

Ότι κατά ειδώλων, και περί θεου δοξολογίας.

«Τουτον επικαλούμαι γόνυ κλίνας, φεύγων μέν πᾶν αίμα βδελυκτόν, και όσμάς άηδεϊς και αποτροπαιους, πᾶσαν δέ γεώδη λαμπηδόνα

ἐκκλίνων· οἷς ἅπασιν ἢ ἀθέμιτος καὶ ἄρρητος πλάνη χραινομένη πολλούς τῶν ἔθνων καὶ ὅλα γένη κατέρριψε, τοῖς κατωτάτω μέρεσι παραδοῦσα. Ἄ γάρ ὁ τῶν ὄλων θεός, προνοία τῶν ἀνθρώπων, διὰ φιλανθρωπίας οἰκείαν χρείας ἔνεκα εἰς τοῦμφανές παρήγαγε, ταῦτα πρὸς τὴν ἐκάστου ἐπιθυμίαν ἔλκεσθαι οὐδαμῶς ἀνέχεται, καθαρὰν δὲ μόνην διάνοιαν καὶ ψυχὴν ἀκηλίδωτον παρὰ ἀνθρώπων ἀπαιτεῖ, τὰς τῆς ἀρετῆς καὶ εὐσεβείας πράξεις ἐν τούτῳ σταθμώμενος. Ἐπιεικείας γάρ καὶ ἡμερότητος ἔργοις ἀρέσκεται, πρᾶους φιλῶν, μισῶν τοὺς ταραχώδεις, ἀγαπῶν πίστιν, ἀπιστίαν κολάζων· πᾶσαν μετ' ἀλαζονείας δυναστείαν καταρρηγνύς, ὕβριν ὑπερηφάνων τιμωρεῖται. Τούς ὑπὸ τύφου ἐπαιρομένους ἐκ βάθρων ἀναιρεῖ, ταπεινόφροσι καὶ ἀνεξικάκοις τὰ πρὸς ἀξίαν νέμων. Οὕτω καὶ βασιλείαν δικαίαν περὶ πολλοῦ ποιούμενος, ταῖς παρ' ἑαυτοῦ ἐπικουρίαις κρατύνει, σύνεσίν τε βασιλικὴν τῷ γαληνιαίῳ τῆς εἰρήνης διαφυλάττει».

Ἔστι κατὰ τυράννων καὶ διωκτῶν, καὶ περὶ Οὐαλεριανοῦ αἰχμαλωτισθέντος.

«Οὐ μοι δοκῶ πλανᾶσθαι, ἀδελφέ μου, τοῦτον ἓνα θεὸν ὁμολογῶν πάντων ἀρχηγόν καὶ πατέρα· ὃν πολλοὶ τῶν τῆδε βασιλευσάντων μανιώδεσι πλάναις ὑπαχθέντες, ἐπεχείρησαν ἀρνήσασθαι· ἀλλ' ἐκείνους μὲν ἅπαντας τοιοῦτον τιμωρόν τέλος κατανάλωσεν, ὡς πᾶν τό μετ' ἐκείνους ἀνθρώπων γένος, τὰς ἐκείνων συμφορὰς ἀντ' ἄλλου παραδείγματος τοῖς παρὰ τούτους τὰ ὅμοια ζηλοῦσι τίθεσθαι. Τούτων ἐκείνων ἓνα ἠγοῦμαι γεγονέναι, ὃν ὥσπερ τις σκηπτός, ἢ θεία μῆνις τῶν τῆδε ἀπελάσασα, τοῖς ὑμετέροις μέρεσι παραδέδωκε, τῆς ἐπ' αὐτῷ αἰσχύνῃς πολυθρύλλητον το παρ' ὑμῖν τρόπαιον ἀποφήναντα».

Ἔστι τῶν διωκτῶν μὲν εἶδε τὰς πτώσεις, εὐθυμεῖ δὲ νῦν διὰ τὴν τῶν Χριστιανῶν εἰρήνην.

«Ἀλλὰ γάρ εἰς καλόν ἐκεῖνο προκεχώρηκε, τό ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αἰῶνι τὴν τῶν τοιούτων τιμωρίαν περιφανῆ δειχθῆναι· ἐπειδὴν γάρ καὶ αὐτός τῶν ἔναγχος ἀθεμίτοις προστάγμασι τὸν τῷ θεῷ ἀνακείμενον λαόν ἐκταραξάντων. Διό δὴ καὶ πολλὴ χάρις τῷ θεῷ, ὅτι τελεία προνοία πᾶν το ἀνθρώπινον τό θεραπεῦον τὸν θεῖον νόμον, ἀποδοθείσης αὐτοῖς τῆς εἰρήνης, ἀγάλλεται καὶ γαυριᾷ. Ἐντεῦθεν καὶ ἡμῖν αὐτοῖς πέπεισμαι, ὡς ὅτι κάλλιστα καὶ ἀσφαλέστατα ἔχειν ἅπαντα, ὅποτε διὰ τῆς ἐκείνων καθαρᾶς τε καὶ δοκίμου θρησκείας, ἐκ τῆς περὶ το θεῖον συμφωνίας πάντας εἰς ἑαυτὸν ἀγείρειν ἀξιοῖ».

Παρακλήσεις ὥστε τοὺς παρ' αὐτῷ Χριστιανούς ἀγαπᾶν.

«Τούτου τοῦ καταλόγου τῶν ἀνθρώπων, λέγω δὴ τῶν Χριστιανῶν, ὧν ὑπὲρ τούτων ὁ πᾶς μοι λόγος, πῶς οἶμι με ἠδεσθαι ἀκούοντα, ὅτι καὶ τῆς Περσίδος τὰ κράτιστα ἐπιπλεῖστον, ὥσπερ ἔστι μοι βουλομένῳ, κεκόσμηται. Σοὶ τ' οὖν ὡς ὅτι κάλλιστα, ἐκείνοις θ' ὡσαύτως ὑπάρχοι τὰ κάλλιστα, ὃ τι σοὶ κάκείνοις. Οὕτω γάρ ἔξεις τὸν τῶν ὄλων Δεσπότην πατέρα θεόν, ἴλεω καὶ εὐμενῇ. Τούτους τοιγαροῦν ἐπειδὴ τοσοῦτος εἶ, σοὶ παρατίθεμαι, τοὺς αὐτούς τούτους, ὅτι καὶ εὐσεβεία ἐπίσημος εἶ, ἐγχειρίζω, τούτους ἀγάπα ἀρμοδίως τῆς σεαυτοῦ φιλανθρωπίας· αὐτῷ τε γάρ καὶ ἡμῖν ἀπερίγραπτον δώσεις διὰ τῆς πίστεως τὴν χάριν».

Ὅπως Χριστιανοῖς μὲν ἦν εἰρήνη, σπουδῇ τῶν Κωνσταντίνου προσευχῶν.

«Οὕτω δὴ λοιπὸν τῶν ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐθνῶν ὥσπερ ὑφ' ἐνὶ κυβερνήτῃ διευθυνομένων, καὶ τὴν ὑπὸ τῷ θεράποντι τοῦ θεοῦ πολιτείαν ἀσπαζομένων, μηδενὸς μηκέτι παρενοχλοῦντος τὴν Ῥωμαίων ἀρχήν, ἐν εὐσταθεῖ καὶ ἀταράχῳ βίῳ τὴν ζωὴν διῆγον οἱ πάντες. Βασιλεὺς δέ κρίνας αὐτῶν τὰ μεγάλα συντείνειν πρὸς τὴν τῶν ὄλων φυλακὴν τὰς τῶν θεοσεβῶν εὐχάς, ταύτας ἀναγκαίως ἐπορίζετο, αὐτὸς θ' ἰκέτης γιγνόμενος τοῦ θεοῦ, τοῖς τῶν Ἐκκλησιῶν προέδροις τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ λιτάς ποιεῖσθαι ἐνεκελεύετο¹¹».

Ο Duchesne λέγει γιὰ τὴν ἐπιστολὴν αὐτή. «Περὶ το 333, ὁ αυτοκράτωρ Κωνσταντίνος, γράφων εἰς τὸν Σαπῶρ τὸν Β', ἀνελάμβανε νὰ «συστήσει» εἰς τὸν Shahanshah τοὺς χριστιανούς τῶν Περσικῶν χωρῶν. Αὐτοὶ ἦσαν, λέγει, πολυάριθμοι ἐν ταῖς κυριωτέραις Περσικαῖς ἐπαρχίαις (Τούτῳ τῷ καταλόγῳ τῶν ἀνθρώπων, λέγω δὴ τῶν Χριστιανῶν... τῆς Περσίδος τὰ κράτιστα ἐπὶ πλείστον, ὥσπερ ἔστι μοι βουλομένῳ, κεκόσμηται¹²). Εἶχε πληροφορηθεῖ, προσθέτει ὁ Εὐσέβιος, ὅτι ἐν τῇ Περσικῇ ἐπικρατεῖα ὑπῆρχον πολλὰς ἐκκλησίες καὶ ἀκόμη περισσότεροι χριστιανοί^{12α} (Πληθύνει τὰς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας, λαοὺς τε μυριάνδρους ταῖς τοῦ Χριστοῦ ποιμνίαις ἐναγελάζεσθαι^{12β})». Ἡ ἀποψὶς τοῦ Jerome Labourt εἶναι ἡ ἀκόλουθος. «Ὁ Εὐσέβιος ἀναφέρει ἐπιστολὴν τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου ἐν τῇ ὁποίᾳ οὗτος ἀφενὸς μὲν συνέχαιρε τὸν Σαπῶρ τὸν Β' γιὰ τὴν πρὸς τοὺς χριστιανούς ευμένειάν του ἀφετέρου δὲ ἐξέφραζε τὴν ικανοποίησίν του τόσον γιὰ τὴν ευημερίαν τῶν Περσικῶν ἐκκλησιῶν ὅσον καὶ γιὰ τὴν παρατηρουμένην συνεχὴ ἀνάπτυξίν τους. Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἐδέχθη προσθήκας ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἐγκωμιαστοῦ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἴσως νὰ ἀποτελεῖ καὶ ἀποκύημα τῆς φαντασίας του. Δυνάμεθα ἐντούτοις νὰ ἐξάγουμε τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἐπίσκοπος τῆς Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, ὁ ὁποῖός ἐστὶν ἀριστος γνώστης τῶν πραγμάτων τῆς Ανατολῆς, εθεώρει τὶς σχέσεις τῶν χριστιανῶν μετὰ τὸν Βασιλέα τῶν Βασιλέων, περὶ το 330, ὡς ευρισκόμενες εἰς ἰκανοποιητικώτατον ἐπίπεδον¹³». Ὁ Guy Sabbah, ὁ ἔχων τὴν ἐπιμέλειαν τῶν σημειώσεων – σχολίων τῆς γαλλικῆς ἐκδόσεως τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας» τοῦ Σωζομένου, ομιλεῖ περὶ ἀπερισκεψίας τοῦ Κωνσταντίνου διότι ἡ ἀπροκάλυπτος ἐκδήλωσις ἐνδιαφέροντος γιὰ τοὺς ἐν Περσίᾳ χριστιανούς, συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ σχηματίσει ὁ Πέρσης ἡγεμὼν τὴν γνώμην ὅτι οὗτοι ἦσαν ἐτοιμοὶ ἀνά πάσαν στιγμὴν νὰ υπονομεύσουν τὰ Ἰρανικὰ ἐθνικὰ συμφέροντα καὶ νὰ ταχθῶν παρὰ τῷ πλευρῷ τῆς χριστιανικῆς Νέας Ρώμης. Ὁ ὑπὸ τοῦ Περσικοῦ κράτους ἐξαπολυθεὶς κατὰ τῶν Ἀσσυρίων χριστιανῶν διωγμὸς, δὲν δύναται νὰ ἀποσυνδεθῆ ἔκ τῆς ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου προελθούσης μεταβολῆς τῶν διαθέσεων τοῦ Σαπῶρ ἐναντὶ τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων του¹⁴. Ἡ Marie – Joseph Pierre, ἡ πραγματοποιήσασα τὴν ἐκδοσὶν τῶν «Ὁμιλιῶν» τοῦ Ἀφραάτου ἐν τῇ σειρᾷ Sources Chretiennes, ἰσχυρίζεται ὅτι «ὁ διωγμὸς ὑπῆρξε τὸ ἐπακόλουθον τοῦ ἐδίκτου τῶν Μεδιολάνων (313) καὶ τῆς πολιτικῆς ἀντιπαραθέσεως μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς αυτοκρατορίας καὶ τοῦ βασιλείου τῆς Περσίας, ἡ ὁποία

ανεζωπυρώθη ἔνεκα της ολεθρίας ιδέας του Κωνσταντίνου να εκφράσει, διά του περιεχομένου της προς τον Σαπώρ επιστολής του, αισθήματα πατρικής στοργής για τους χριστιανούς του Ιράν¹⁵». Και συνεχίζει. «Ἡ κίνησις αὐτή του Κωνσταντίνου, ἐξελήφθη ὑπὸ του Σαπώρ ὡς ἀνάμειξις εἰς τις ἐσωτερικὲς ὑποθέσεις του βασιλείου του καὶ ἦταν ἀναμενόμενον ὁ ἐκριζωτῆς των ὤμων να ἀνησυχῆσει καὶ να θεωρῆσει τοὺς χριστιανούς ὡς ἐν δυνάμει προδότες της Περσικῆς πατρίδος, της ὁποίας τις τύχες ἐκείνην τὴν περίοδον διεχειρίζετο ὁ ἴδιος ὡς ἀπόλυτος ἀρχὼν^{15α}». Ὁ Paulus Peeters ἀποστασιοποιεῖται των ὡς ἄνω θέσεων των συναδέλφων του, λέγων τα ἐξῆς ἐν τῷ φέροντι τῷ τίτλῳ «La date du martyre de S. Symeon» ἄρθρω του. «Ἐάν ὄντως ὁ Κωνσταντίνος ἐγράψε μίαν ἐπιστολήν προς τὸν Πέρσην βασιλέα, διά της ὁποίας τὸν «ἐνημέρωνε» γιὰ τὴν ἐν Περσίᾳ ὑπαρξίν ἰσχυρᾶς χριστιανικῆς κοινότητος, εἶναι βέβαιον ὅτι συνέβαλε τα μέγιστα εἰς τὴν ἐνίσχυσιν των ἀρνητικῶν ἐντυπώσεων της Ἰρανικῆς κυβερνήσεως γιὰ τὸ millet των χριστιανῶν. Αὐτὴ ἡ ἀπόδειξις της αυτοκρατορικῆς φροντίδος γιὰ τοὺς Ἀσσυρίους χριστιανούς, γιὰ να μὴ νηθεῖ ὡς ἐντελῶς ἀπερίσκεπτος, πρέπει να ἀναχθεῖ εἰς τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Σαπώρ, ὁ ὁποῖος εἶχε γεννηθεῖ τὸ 309, δὲν ἀνεμειγνύετο ἐνεργῶς καὶ οὐσιαστικῶς, λόγῳ της παιδικῆς του ἡλικίας, εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν του Περσικοῦ κράτους. Ὅσο νέος ὅμως καὶ ἀν ἦταν τότε, ἔχων προ οφθαλμῶν τὴν ἐπιστολήν του Κωνσταντίνου, δὲν θα ἠδύνατο να μὴ ὀδηγηθεῖ διά του ἐντόνου προβληματισμοῦ εἰς τὴν ἀφορώσαν τὸ ποίμνιον της Ἀνατολικῆς Συριακῆς ἐκκλησίας καχυποψίαν, τὴν ὁποίαν καίτοι ἀπέκτησε ὡς παῖς καὶ κατ' ὄνομα βασιλεὺς, δὲν ἀπετίναξε ὡς ἀνευ ὑψηλῶν «προστατῶν» συνεχιστῆς της ἐνδόξου Σασσανιδικῆς παραδόσεως¹⁶» (Σημ. Πότε ὅμως ἤρχισε καὶ πότε ἐτερματίσθη ὁ Περσοαραβικὸς πόλεμος, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ γιὰ τις ἀνατολικὲς πηγὲς τὸ μοναδικὸν ἄξιον προς καταχώρησιν ἐν ταῖς ἱστορικαῖς δέλτοις γεγονός της περιόδου 325, 326 – 337; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ προϋποθέτει τόσον τὴν ἐξέτασιν των ἐλληνόγλωσσων πηγῶν ὅσον καὶ τὴν ἀποδοχὴν της θέσεως ὅτι ἐνίοτε τα κείμενα οὔτε λέγουν οὔτε κρύπτουν ἀλλὰ σημαίνουν. Οἱ καθ' ἕλην ἀρμόδιοι συγγραφεῖς δὲν ομιλοῦν ευκρινῶς γιὰ τὴν διάρκειαν του πολέμου διότι ἐνδιαφέρονται ἀποκλειστικῶς γιὰ τὴν περιγραφὴν των κατ' αὐτὸν διαδραματισθέντων καὶ τὴν παράθεσιν των συνεπειῶν τους. Ἀν ὅμως ἀναλογισθούμε ὅτι ἡ ἐπιστολή του Κωνσταντίνου διεβιβάσθη εἰς τὸν Σαπώρ περὶ τὸ 330 ἢ τὸ 333, δὲν θα ἐστερεῖτο λογικῆς βάσεως ἡ πρότασις να τοποθετηθῶν οἱ μεταξὺ των Περσῶν καὶ των Ἀράβων ἐχθροπραξίαι εἰς τὸ χρονικὸν διάστημα τὸ ὀριζόμενον ἐκ των ἐτῶν 325, 326 – 330 ἢ 325, 326 – 333. Ἡ φράσις «Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ Περσῶν βασιλεὺς Κωνσταντίνῳ γνωρίζεσθαι διά πρεσβείας ἡξίου...», δηλαδή, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς των Περσῶν ἐκρίνε σκόπιμον να γνωρισθεῖ – γνωρίζομαι = γίνομαι γνωστός – μετὰ του Κωνσταντίνου διά της εἰς αὐτὸν ἀποστολῆς Ἰρανῶν πρέσβεων, φαινομενικῶς ἐνσπείρει ἀμφιβολίας γιὰ τὴν ὀρθότητα των ἀπόψεων των Duchesne καὶ Labourt περὶ του ἔτους της μεταφορᾶς του πολυσυζητουμένου φιλοχριστιανικοῦ μηνύματος του Κωνσταντίνου εἰς τὸν Σαπώρ. Ὁ Εὐσέβιος, χρώμενος τὸ ἀπαρέμφατον

«γνωρίζεσθαι», δεν αφήνει περιθώρια παρερμηνειών. Ο έκ της Καισαρείας της Παλαιστίνης εκκλησιαστικός ανήρ, δηλοῖ απεριφράστως ότι η Περσική διπλωματική αντιπροσωπεία ουδένα άλλον σκοπόν είχε παρά την αναγγελίαν εις τον Ρωμαίον αυτοκράτορα της ἐν Περσίᾳ επελθούσης πολιτικής μεταβολῆς διὰ της υπό του Σαπῶρ του Β΄ καταλήψεως της αρχῆς. Η ἐπίσημος ὁμως ενημέρωσις του Κωνσταντίνου γιά την ἀνοδον του Σαπῶρ εις τον Περσικόν θρόνον υπῆρξε ἄμεσος ἢ παρήλθαν γιά την πραγματοποιήσιν της τινά ἐτη; Εἴαν ισχύει το πρῶτον, τότε εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ Πέρσες πρέσβεις συνήντησαν τον Κωνσταντίνον ὅταν πλέον ο Σαπῶρ ἐν τῇ ἡλικίᾳ των δεκάξι ἢ δεκαεπτὰ ἐτῶν συνέδεε το ὄνομά του με την ἀνευ του μητρικοῦ χαλινού διακυβέρνησιν του Περσικοῦ κράτους. Παγία αν και ανεπικύρωτος διπλωματική αρχή, ἐπέβαλε εις τον νεοεκλεγέντα Shahanshah ἢ Ρωμαίον αυτοκράτορα να γνωστοποιεῖ την εκλογὴν του ο μεν πρῶτος εις τον εξουσιάζοντα την Ρωμαϊκὴν οἰκουμένην ο δε δεύτερος εις τον ἐπ' ὤμων φέροντα την βαρείαν κληρονομίαν των κατά την προχριστιανικὴν εποχὴν διαλαμψάντων Αχαιμενιδῶν βασιλέων. Ο ἀγραφος οὔτος «νόμος» ἐνίστε παρεβιάζετο ἰδίως ὅταν η πλήρωσις του χηρεύοντος Περσικοῦ ἢ Ρωμαϊκοῦ θρόνου συνέπιπτε με περιόδους κατά τις οποιῆς οἱ δύο αυτοκρατορίες ηυρίσκοντο εις εμπόλεμον κατάστασιν. Ἀλλά και ὅταν ἀκόμη το ἔθος ετηρείτο, τούτο δεν συνεπήγετο ὅτι ο νέος ἀνώτατος ἀρχων του Περσικοῦ βασιλείου ἢ της Ρωμαϊκῆς αυτοκρατορίας ἐσπευδε να πληροφορήσει τον ομόλογόν του της ἐτέρας μεγάλης πολιτικοστρατιωτικῆς δυνάμεως γιά την υπ' αὐτοῦ ἀνάληψιν των κυβερνητικῶν ευθυνῶν. Τα πάντα ἐξηρτώντο ἀπὸ των φιλοδοξιῶν και των σχεδιασμῶν του νεοστῆπτου ἀνακτος. Ουχί σπανίως η ἀνάγκη προς ἐπίσπευσιν ἢ ἐπιβράδυνσιν των ἐξελίξεων, καθίστη ἐπιτακτικὴν την καθήλωσιν των πρέσβεων ἐν τῇ πρωτευούσῃ. Ὅταν τελικῶς οὔτοι ἐγκατέλειπον την χώραν τους μετὰ την παρέλευσιν ουχί ἀμελητέου χρόνου ἀπὸ της στέψεως του ηγεμόνος τους, ο προκαλέσας το ταξίδιον τους ἐπίσπευε ὅτι εἶχε πλέον περισσότερες πιθανότητες να λάβει παρ' αὐτῶν μετὰ τον ἐπαναπατρισμό τους τις ποθούμενες γιά τα συμφέροντα του εἰδήσεις.

Ο Ευσέβιος ἐν τῷ κεφαλαίῳ Η΄ του τετάρτου βιβλίου του *De vita Constantini*, δεν ομιλεῖ περὶ διακαούς πόθου του Σαπῶρ να εξασφαλίσει την γνωριμίαν του Κωνσταντίνου. Ουδαμού αναγράφεται ὅτι η πρώτη ἢ ἐκ των πρώτων πολιτικῶν προτεραιοτήτων του Πέρσου βασιλέως ἦταν η ἀνευ χρονοτριβῆς ἐπικοινωνία με την μισητὴν Ρώμην. Το «διὰ πρεσβείας γνωρίζεσθαι» δεν πρέπει να εκληφθεῖ ως το παρεπόμενον της υπό του Σαπῶρ ἀποκτήσεως, ἔνεκα της ἐνηλικιώσεώς του, της βασιλικῆς ἐξουσίας και τούτο προκύπτει ουχί μόνον ἀπ' αὐτὰ τα οποιᾶ δεν λέγει ἀλλά και ἀπ' αὐτὰ τα οποιᾶ λέγει ο Ευσέβιος, ο οποιός μεταχειριζόμενος ἐν τῷ ἤδη γνωστῷ ἀπὸ προγενεστέρων καταγραφὴν χωρὶν το ρῆμα «ἡξίου», το οποιόν ἐχει ἐνταῦθα την σημασίαν του «ἐκρινεν σκόπιμον», «εθεώρησε την περίστασιν κατάλληλον», «ἐνόμισε ορθόν», ωθεῖ ἡμᾶς εις το να ἐξάγουμε το συμπέρασμα ὅτι η ἀπόφασις του Σαπῶρ να πέμψει πρέσβεις εις τον Κωνσταντίνον ἦταν ἀποτέλεσμα ωρίμου σκέψεως. Η υλοποίησις του ονείρου του γιά την ἄρσιν των καταστρεπτικῶν γιά

τους Πέρσες συνεπειών της συνθήκης του 298, δεν διήρχετο μόνον από του ιδίου, των στρατηγών και των στρατιωτών του αλλά και από του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Διά της αναγνώσεως των διηγουμένων τα του Περσοαραβικού πολέμου ανατολικών πηγών, καθίσταται εμμέσως σαφής η σύνδεσις της ενάρξεως των προς καθυπόταξιν των Αράβων στρατιωτικών επιχειρήσεων με το έτος της, για λόγους ουσιαστικούς και ουχί τυπικούς, μεταβάσεως του Σαπώρ, ως έχοντος υπερβεί τον «σκόπελον» της παιδικής ηλικίας, από των υποδιαμερισμάτων των ανακτόρων εις την μεγάλην και εντυπωσιακήν αίθουσαν του θρόνου. Ουδείς όμως Πέρσης ηγεμών θα διανοείτο να αναλάβει στρατιωτικήν δράσιν εις τα βορειοανατολικά ή νότια σύνορα του βασιλείου του χωρίς να είναι βέβαιος, εις το μέτρον πάντοτε του εφικτού, ότι δεν θα εδέχετο αιφνιδίαν επίθεσιν από των εν τῇ Δύσει μονίμως караδοκούντων ρωμαϊκών στρατευμάτων. Εδικαιούτο όμως να πιστεύει ο διάδοχος του Ορμίσδου του Β' ότι ο νικητής των βαρβάρων του δυτικού τμήματος της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας (μετά το 324 σειράν είχαν και οι της Βαλκανικής τοιούτοι) και φονεύς του Μαξιμιανού, του Μαξεντίου και του Λικινίου δεν εσκέπτετο να μεταφέρει το θέατρον του πολέμου εις την Ανατολήν; Η απάντησις είναι καταφατική. Διά των παραγράφων της συμφωνίας Γαλερίου – Ναρσή η άνω Μεσοποταμία και η Αρμενία είχαν περιέλθει εις την σφαίραν επιρροής του Ρωμαίου αυτοκράτορος. Ο Κωνσταντίνος, ο οποίος διέπρεψε ως πολιτικός και στρατιωτικός ηγέτης ένεκα της εμμονής του να αποσυνδέει την λήψιν των εκάστοτε αποφάσεων του από της έκ της ολοκληρωτικής εξουδετερώσεως των πολεμίων του κατά φυσικόν νόμον δημιουργηθείσης εις αυτόν ψυχικής ευφορίας, ασφαλώς και δεν θα επέλεγε να έλθει εις ρήξιν με την από του 298 έχουσαν ικανοποιήσει πλήρως τις εδαφικές απαιτήσεις της Ρώμης Περσίαν. Αλλά και αν ακόμη ο Κωνσταντίνος είχε ζηλώσει το κλέος του Μεγάλου Αλεξάνδρου και επεθύμει να τερματίσει τον βίον του μεσαιωνικού Περσικού κράτους – ανεξαρτήτως του αν η ιστορία των από του 1^{ου} έως τον 7^{ον} μεταχριστιανικόν αιώνα Ρωμαιοπερσικών συγκρούσεων περιλαμβάνει αποκλειστικώς δηώσεις μεγάλων Περσικών ή Ρωμαϊκών πόλεων της Εγγύς Ανατολής και εναλλαγές εις την κατοχήν τμημάτων της Ανατολικής Συρίας, της Άνω Μεσοποταμίας και της Αρμενίας, δεν πρέπει να νομισθεί ότι οι άνευ σταθερών αποτελεσμάτων βαθείες διεισδύσεις εις την επικράτειαν της αλλοτρίας χώρας και οι κατά καιρούς αποσπάσεις μερικών δεκάδων ή εκατοντάδων τετραγωνικών χιλιομέτρων εχθρικής γῆς απετέλουν για τους αντιμαχομένους αυτοσκοπόν. Όλες οι κινήσεις εγίνοντο με την προοπτικήν της επιτεύξεως ενός ανωτέρου σκοπού. Και οι δύο πλευρές προσεπάθουν ακαμάτως να αποκτούν διάφορα πλεονεκτήματα, ουχί μόνον στρατηγικής – υλικής αλλά και ψυχολογικής φύσεως, για να αποτολμήσουν με την πρώτην ευκαιρίαν το μεγάλο άλμα, το οποίο για τους Πέρσες θα επραγματοποιείτο εάν κατέκτων την Μικράν Ασίαν και εισήρχοντο διά της χερσονήσου του Αίμου εις την Ευρώπην κατά τα πρότυπα των Μαρδονίου (Σημ. Ο Μαρδόνιος συμμετείχε και εις την υπό του Ξέρξου αναληφθείσα κατά της Ελλάδος εκστρατεία), Δάτη και Αρταφέρην, των στρατηγών του Δαρείου του Α', και του Ξέρξου και για τους Ρωμαίους εάν

διά της καταλήψεως ουχί μόνον Μεσοποταμιακών αλλά και Ιρανικών επαρχιών της Περσικής αυτοκρατορίας απηλλάσσοντο οριστικώς του έξ ανατολών κινδύνου. Τελικώς ούτε η Περσία εγονάτισε την Ρώμην ούτε και η Ρώμη την Περσίαν. Ο Χοσρόης ο Β΄ ήγγιζε το έξ όψεως ακατόρθωτον αλλά η «μοίρα» του επεφύλαξε έναν άνευ προηγουμένου καταποντισμόν. Ο τόσον υμνηθείς υπό του ανατολικού, του ελληνοφώνου και μη τοιούτου, χριστιανικού κόσμου Ηράκλειος, δεν κατέλυσε την υπό του Αρδασίρ του Α΄ ιδρυθείσαν αυτοκρατορίαν. Και μετά το 628, το Σασσανιδικόν κράτος απέδειξε ότι έκρυπτε έν τῷ έσωτερικῷ του πολλές δυνάμεις διότι προέβαλε σθεναράν αντίστασιν εις τους 'Αραβες εισβολείς οι οποίοι ηδυνήθησαν να το υποτάξουν το 643 μετά την ευτυχή γί' αυτούς έκβασιν της έν Νεχαβέντ μάχης – δεν θα επεχείρει να εγκαινιάσει την περίοδον της μονοκρατορίας του μ' έναν νέον αιματηρόν πόλεμον. Η πολιτική είναι η τέχνη του εφικτού και ουχί του επιθυμητού και απαιτεί σεβασμόν εις την αρχήν των προτεραιοτήτων. Το υπό της τετραρχίας των Διοκλητιανού – Γαλερίου και Μαξιμιανού – Κωνσταντίου του Χλωρού επιτελεσθέν εις όλους τους τομείς αξιοθαύμαστον έργον, ενεταφιάσθη διαρκούσης της καταστρεπτικής γιά την Ρώμην εικοσαετίας 305 – 324. Μετά το πέρας του εμφυλίου σπαραγμού, η κρατική οργάνωσις ενεφάνιζε εις όλα τα επίπεδα συμπτώματα αποσυνθέσεως και η δημοσία οικονομία ηυρίσκετο εις τα πρόθυρα της καταρρεύσεως και εκτός τούτων η ενότης της αυτοκρατορίας εδοκιμάζετο έκ της παρατεινομένης διαμάχης Παγανισμού – Χριστιανισμού καθώς και έκ της σφοδρότητος με την οποίαν διεξήγον τον μεταξύ τους αγώνα οι αντίπαλες χριστιανικές ομάδες. Ο Κωνσταντίνος υπεχρεούτο λοιπόν να αναλώσει εαυτόν εις την επίλυσιν των εσωτερικών προβλημάτων της αυτοκρατορίας του. Ο Σαπώρ, ο οποίος δεν ηγνώνει την έν τῇ Δύσει επικρατούσαν κατάστασιν, είχε συνειδητοποιήσει ότι έκ της Ρώμης δεν υφίστατο ορατή απειλή. Συνεπώς ουδεμία αναγκαιότης επέτασσε να διατρανωθούν κατά το 325 ή το 326, με πρόσχημα το «διά πρεσβείας γνωρίζεσθαι», τα επί της αποδοχής των όρων των σπονδών του 298 εδραζόμενα φιλικά αισθήματα της Περσίας προς την Ρώμην («δῶρα τε καί οὔτος σπονδῶν φιλικῶν διεπέμπετο σύμβολα»). Εάν ο Κωνσταντίνος κατά την εποχήν της σχετικής αυτού αδυναμίας, και λέγομεν σχετικής διότι ουδείς αρχηγός κράτους δύναται να είναι παντελώς ανίσχυρος όταν διά της πολεμικής του εμπειρίας έχει πορισθεί στρατιωτικές γνώσεις ικανές να του προσάψουν τον χαρακτηρισμόν του «τελείου» στρατηγού και διαθέτει έναν αξιόμαχον και ετοιμοπόλεμον στρατόν ο οποίος τον περιβάλλει με την αφοσίωσιν και την αγάπην του – και όταν ακόμη η αυτοκρατορία ησθένει βαρύτατα, ο στρατός, του οποίου η συμβολή εις την εκδήλωσιν της ασθενείας ήταν συνήθως αποφασιστική ένεκα της αφεύκτου αναμείξεώς του εις τον φαύλον κύκλον των αντιπαραθέσεων των πρωταγωνιστών της ρωμαϊκής πολιτικής ζωής, όσον και αν φαίνεται οξύμωρον, ετροφοδότε με υγιές αίμα το σώμα του ρωμαϊκού κρατικού οργανισμού – διεπίστωνε ότι οι της ετέρας πλευράς εδεικνυον φόβον προς το πρόσωπόν του εμμένοντες εις την αναγνώρισιν των συνεπειών της προ τριακονταετίας περίπου συντελεσθείσης πανωλεθρίας του βασιλέως τους, ίσως, όταν διά του

ανορθωτικού προγράμματος, του μετά την εκτέλεσιν του Λικινίου εκπονηθέντος, η ρωμαϊκή κρατική μηχανή επανέκτα την ευρωστίαν και την λειτουργικότητά της επαναφέρουσα ούτως την ομαλότητα και το δημιουργικόν πνεύμα εις το εσωτερικόν της αυτοκρατορίας, διέβαινε πρώτος την ρωμαιοπερσικήν μεθόριον συλλαμβάνων ούτως εξαπίνης τους πάντες εν Περσία. Εάν λοιπόν η προβληματική κληρονομία της περιόδου 298 – 325, 326 συνετέλεσε εις το να μην αντιπαρέλθει ο Σαπώρ τους έκ της νεαράς ηλικίας του δικαιολογημένους δισταγμούς και επομένως εις το να μην επιδιώξει την άνευ αναβολών σύγκρουσιν με τον έκ του μηδενός σχεδόν αποπειρώμενον να αποκαταστήσει εις όλες του τις διαστάσεις το ρωμαϊκόν μεγαλείον Μέγαν Κωνσταντίνον και τον, αν και αενάως εμπνέοντα το δέος, έκ κοπώσεως υποφέροντα μετά το 324 ρωμαϊκόν στρατόν, κατανοούμεν γιατί ο υιός της Epher Hormiz έπρεπε να επιλέξει την τακτική της σιωπής απ'αυτήν των διπλωματικών ανοιγμάτων.

Γιατί όμως οι Duchesne και Labourt, ορθώς υπερηφιδώντας το έτος της διά της Epher Hormiz νομίμου προωθήσεως του Σαπώρ εις την κορυφήν της Περσικής πολιτειακής και ευρυτέρως κοινωνικής πυραμίδος, λέγουν ότι η επιστολή του Κωνσταντίνου εις τον Σαπώρ εστάλη περί το 333 ή το 330 αντιστοίχως; Καταρχήν η πρόθεσις «περί» είναι λίαν αποκαλυπτική. Εάν γιά το έτος της ενάρξεως των εν τή Αραβική χερσονήσῳ νεανικών πολεμικών περιπετειών του Σαπώρ έχομεν ήδη εκφράσει ασφαλή γνώμην, αδυνατούμεν να πράξομεν το αυτό καί γιά το έτος της λήξεώς τους. Φαίνεται όμως ότι ο Σαπώρ καθυστέρησε να επιστρέψει νικητής και τροπαιούχος εις την Περσικήν πατρίδαν έκ του Αραβικού μετώπου. Τούτο προκύπτει ουχί μόνον έκ των αφορωσών τον πόλεμον διηγήσεων αλλά και έκ του ακολούθου χωρίον του Tabari: «Ο Σαπώρ ηγωνίσθη με σθένος έως τον θάνατόν του γιά να συνθλίψει τους Άραβες και να εκριζώσει του ώμους των αρχηγών τους¹⁷». Συνεπώς η Περσοαραβική αναμέτρησις δεν είχε μόνον την πρό του 337 φάσιν της. Προ της παραθέσεως του ανωτέρου αποσπάσματος, ο Tabari αφηγείται συνοπτικώς και εναργώς τα της εισβολής του Ιουλιανού εις την Περσίαν¹⁸. Οι Άραβες ηθέλησαν να εκδικηθούν τον κατά το παρελθόν δήμιόν τους και υπενόμευσαν την εν Μεσοποταμία Περσικήν άμυναν. Δεν edίστασαν μάλιστα να καταταγούν κατά χιλιάδες εις τον προελαύνοντα ρωμαϊκόν στρατόν γιά να βοηθήσουν τον ανηψιόν του Μεγάλου Κωνσταντίνου να καταστή ο Ρωμαίος Μέγας Αλέξανδρος. Όταν όμως ο Ιουλιανός εφονεύθη και ο διάδοχός του Ιοβιανός απεχώρησε έκ των Περσικών εδαφών παραχωρών «γην και ύδωρ» εις τον Σαπώρ διά της συνθήκης του 363, ο Shahanshah προφανώς δεν ελησμόνησε τα υπό των Αράβων διαπραχθέντα εις βάρος της Ιρανικής αυτοκρατορίας. Ο Tabari λέγων «...έως τον θάνατόν του...» υποδηλοί ότι ο αρχίσας ίσως περί το 363 νέος Περσοαραβικός πόλεμος, ο οποίος είναι σχεδόν βέβαιον ότι δεν ήταν αδιάκοπος, ήχθη εις το τέλος του το 379 (Ο Σαπώρ πάντως δεν μετέφερε την επίλυσιν του Αραβικού προβλήματος εις τους μετ' αυτόν βασιλείς. Από του 379 έως την πτώσιν των Σασσανιδών τον 7^{ον} αιώνα οι παρά τον νότιον Ευφράτην Αραβικοί πληθυσμοί, αυτών πρωτίστως την φιλίαν και την συνεργασίαν ενδιέφερετο γιά πολλούς λόγους να εξασφαλίσει το

Περσικόν βασίλειον, παρέμειναν, τῇ ἐξαιρέσει ολίγων «ανατρεπτικῶν» διαλειμμάτων, πιστοὶ υπῆκοοι τῶν Ἰρανικῶν κυβερνήσεων). Ὑπάρχει βεβαίως καὶ ἡ πιθανότης ἡ φράσις τοῦ Tabarī, ὡς ἀνήκουσα εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν «συμπερασμάτων» περὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Σαπῶρ, νὰ μὴν ἀποτελεῖ νοηματικὴ συνέχεια ἢ συνέπεια τῆς ἐξιστορήσεως τῶν πολεμικῶν γεγονότων τοῦ 363 καὶ νὰ κατατείνει ἀπλῶς εἰς τὸ νὰ υπογραμμίσῃ ὅτι ἡ υπεράσπιση τῶν κεκτημένων τῆς πρώτης ἐκστρατείας ἀπέβη μὴ δύσκολος υπόθεσις διότι καὶ μεταγενεστέρως ἀπητήθη ἡ θυσία τινῶν ἐτῶν, μὴ ἐξαιρουμένου καὶ αὐτοῦ τῆς μεταστάσεως τοῦ βασιλέως, γιὰ νὰ νεκρωθῇ ἡ Ἀραβικὴ ἐπαναστατικότης. Ὅποιαδήποτε ὅμως ἐρμηνεία καὶ ἀν δοθῇ εἰς τὸ χωρίον τοῦ Tabarī, τὸ ἐρώτημα δὲν ἀλλάζει. Ἐάν μετὰ τὸ 337 καὶ ἰσῶς εἰδικῶς ἀπὸ τοῦ 363 ἕως τὸ 379 ὁ Σαπῶρ, ὁ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἔμπειρος πολιτικὸς καὶ βαθύς, ἔνεκα τῆς σχεδὸν συνεχούς τριβῆς τῆς συμβαλλούσης εἰς τὴν μετατροπὴν τῶν ἐμφύτων δυνατοτήτων τοῦ εἰς ἐμφανεῖς ἰκανότητες, γνώστης τῶν «μυστικῶν» τῆς στρατιωτικῆς τέχνης, ἐδαπάνησε, ὡς ἐμμέσως μὴνύεται, ἀρκετὰ ἔτη γιὰ νὰ ἐπιβάλλῃ τὸν δικόν του νόμον εἰς τοὺς πάντοτε ἀτιθάσους καὶ υπερηφάνους ἀπογόνους, κατὰ τὴν παράδοσιν, τοῦ Ἰσμαήλ, μετὰ πόσα ἔτη κατῶρθωσε νὰ ἀπεμπλακεῖ τοῦ ἀπὸ τοῦ 325 ἢ τοῦ 326 ἀρξαμένου πολέμου, εἰς τὸν ὁποῖον εἰσήλθε μὲ μόνον ἐφόδιον τὸν νεανικὸν ἐνθουσιασμόν του; Κατὰ τὴν γνώμην μας ὁ Σαπῶρ ἠδυνήθη νὰ «πείσει» διὰ τῆς βίας τοὺς Ἀραβες, ὅπως ἀπεδείχθη προσωρινῶς, ὅτι ἦταν ματαίᾳ πάσα ἐκδήλωσις τάσεων ἀνεξαρτησίας καὶ ἀνυπακοῆς, εἴτε περὶ τὸ 330 εἴτε περὶ τὸ 333. Δεχόμενοι ὅτι ὁ Περσοαραβικὸς πόλεμος διήρκησε, μὲ ἀφετηρία τὸ 326, τέσσερα ἢ ἐπτὰ ἔτη καὶ μὲ ἀφετηρία τὸ 325 πέντε ἢ οκτῶ ἔτη ἐκτός τοῦ ὅτι δικαιούμεν τὸ ὑπὸ τῶν πηγῶν δηλούμενον, ὅπως τούτο ἔρχεται εἰς τὸ φῶς διὰ τῆς παρακολουθήσεως τῶν Ἀραβικῶν ἐπεισοδίων τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Σαπῶρ, ὅτι δηλαδὴ οἱ Ἀραβες δὲν υπετάγησαν μὲ συνοπτικὰς διαδικασίας εἰς τὸν Shahanshah, θέτομε καὶ ἐντὸς ἐνός λογικοῦ χρονικοῦ πλαισίου τὶς προαναγγέλουσες, καὶ μὴ ἔχουσες σχέσιν μὲ τὶς Περσοαραβικὰς συνοριακὰς ἢ ἄλλες διαφορὰς, τὴν ἐκρηξίν τοῦ Περσορωμαϊκοῦ πολέμου τοῦ 337 ἐξελίξεις. Γιατί ὅμως τὸ ἔτος τῆς ἀποσύρσεως τῶν Περσικῶν δυνάμεων ἀπὸ τῶν νοτίων συνόρων τοῦ Σασσανιδικοῦ κράτους, πρέπει νὰ εἶναι καὶ τὸ ἔτος τοῦ «διὰ πρεσβείας γνωρίζεσθαι» τοῦ Σαπῶρ καὶ τῆς ἀπαντητικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κωνσταντίνου; Μόνον ὡς ἐνέργεια δεικνύουσα τὴν ἀπουσίαν πολιτικῆς δεξιότητις ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Πέρσου βασιλέως θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ἡ ἀποστολὴ Ἰρανῶν πρέσβων εἰς τὸν Κωνσταντίνον προ τῆς οριστικοποιήσεως τῆς κατὰ τῶν Ἀράβων Περσικῆς νίκης. Οἱ ἐπιχειρήσεις εἰς τὶς ἀμμόδεις ἐκτάσεις τῆς Ἀραβικῆς χερσονήσου εἶχαν παραταθῆ. Ἡ παράταξις αὕτη, καίτοι δὲν ἐπεδιώχθη ὑπὸ τοῦ Σαπῶρ, υπῆρξε λίαν ἐπωφελῆς καὶ γιὰ τὸν ἴδιον καὶ γιὰ τοὺς ἄνδρες του. Ὅσον ὅμως οἱ Ἀραβικὰς ἐκκρεμότητες δὲν διηυθετούντο, οἱ πιθανότητες νὰ ἔλθῃ ὁ Σαπῶρ ἀντιμέτωπος μὲ ἕνα κρατερόν καὶ οὐχὶ δέσμιον τῶν προβλημάτων τοῦ προσφάτου παρελθόντος Κωνσταντίνου ἐπολλαπλασιάζοντο. Διὰ τῶν ἀκολουθουσῶν τὸ Διοκλητιάνειον πνεῦμα διοικητικῶν μεταρρυθμίσεων, τῶν μεταβαλλουσῶν τὴν πολιτικὴν

φυσιογνωμίαν του ρωμαϊκού κράτους, της κοπής και της κυκλοφορίας του νέου χρυσού νομίσματος, του δημιουργούντος πρόσφορον έδαφος για την εξυγίανσιν και την ανάπτυξιν της βαρέως ασθενούσης ρωμαϊκής οικονομίας, της συγκλήσεως της Α΄ Οικουμενικής συνόδου, της επιτυγχανούσης την διασφάλισιν σχετικής ηρεμίας, έστω και αν αυτή καταρχήν εθεμελιώθη επί της ήττας της παρατάξεως των οπαδών του Αρείου, εις τις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας και της ιδρύσεως της Κωνσταντινουπόλεως, διά της οποίας απεκρυσταλλώθη η μετατόπιση του αυτοκρατορικού ενδιαφέροντος από της «λατινικής» Δύσεως εις την «ελληνικήν» Ανατολήν, ο «πρώτος χριστιανός» αυτοκράτωρ των Ρωμαίων επέτυχε την πρόωρον μάλλον ανάγεννησιν της ρωμαϊκής δυνάμεως. Η έχουσα θετικώτατα και ευεργετικώτατα αποτελέσματα για την εσωτερικήν ζωήν του ρωμαϊκού κράτους πρώτη εξαετία της μονοκρατορίας του Κωνσταντίνου, ασφαλώς και θα εθορύβησε τον Σαπώρ ο οποίος μη γνωρίζων τις μύχιες περί της Περσίας σκέψεις του Ρωμαίου αντιπάλου του δεν είχεν άλλην επιλογήν από του να μην επιδιώξει το «δια πρεσβείας γνωρίζεσθαι» πρό της ολοκληρώσεως των Αραβικών υποχρεώσεών του διότι υπήρχεν ο κίνδυνος να εύρει ο Κωνσταντίνος, ο ορών πιθανόν την Ιρανικήν επικράτειαν ως έν ακόμη λαμπρόν πεδίων δόξης και για τον ίδιον και για τις λεγεώνες του, την «αφορμήν» να κηρύξει τον κατά της Περσίας πόλεμον αναγκάζων ούτως τον Shahanshah να διεξάγει έναν ολέθριον για τις φιλοδοξίες του διμέτωπον αγώνα. Εάν όμως ο Σαπώρ για να περατώσει, άνευ ανησυχιών για την ασφάλειαν των δυτικών επαρχιών του βασιλείου του, επιτυχώς την Αραβικήν εκστρατείαν έπρεπε να απόσχει διπλωματικών πρωτοβουλιών δυναμένων να διαταράξουν τις πάντοτε εύθραυστες ισορροπίες μεταξύ Περσίας και Ρώμης, δεν ήταν δυνατόν να παραμείνει διπλωματικώς άπρακτος και μετά την υπαγωγήν των Αράβων εις την Περσικήν εξουσίαν. Η ώρα της κρίσεως για τον Σαπώρ είχε φθάσει. Η εισβολή του δεδοκιμασμένου και έχοντος αναπτερούμενον ηθικόν Περσικού στρατού εις τις Μεσοποταμιακές κτήσεις της Ρώμης, επεβάλλετο να μην γνωρίσει νέαν αναβολήν πολύ δε περισσότερον να μην παραπεμφθεί εις τις καλένδες. Τούτο βεβαίως δεν εσήμαινε ότι έδει να θυσιασθούν, έν τῷ βωμῷ της προσπαθείας για την επιτάχυνσιν των εξελίξεων έν τῇ Περσορωμαϊκῇ μεθορίῳ, η σωφροσύνη και ο ορθολογισμός. Για να πραγματοποιηθεί το έχον την επιδίωξιν να διαγράψει εκ της Ιρανικής ιστορίας την μέλαιναν σελίδα της υπό των Ρωμαίων καταστροφής του Ναρσή το 297 στρατιωτικόν εγχείρημα, ο Σαπώρ είχε καθήκον, μετά την επιτέλεσιν των Αραβικών άθλων του, να αμνημονήσει έστω και προσκαίρως την ιδιότητα του στρατηγού και να ενθυμηθεί πάραυτα αυτήν του πολιτικού, διότι η αναμέτρησις με την Ρώμην δεν προϋπέθετε μόνον την περί των ενόπλων δυνάμεων μέριμναν αλλά και την διά της διπλωματίας συγκέντρωσιν πληροφοριών για την πολιτικήν την οποίαν εσκέπτετο να ακολουθήσει ο Ρωμαίος αυτοκράτωρ έναντι της Περσίας. Προφασιζόμενος την θέλησιν του να «γνωρίσει» τον Κωνσταντίνον, ο Σαπώρ είχε μίαν πρώτης τάξεως ευκαιρίαν να δώσει το πολιτικό του στίγμα εις την βυζαντινήν πρωτεύουσιν. Ποίο όμως ήταν το υπό

του Σαπώρ σταλέν εις τον Κωνσταντίνον μήνυμα; Ο Ευσέβιος γράφει: «δῶρά τε και οὔτος σπονδῶν φιλικῶν διεπέμπετο σύμβολα». Διά της φράσεως ὁμως αὐτῆς ο πατήρ της εκκλησιαστικῆς ιστορίας παρουσιάζει εις τους αναγνώστες του το πραγματικόν αίτιον της αποστολῆς των Περσῶν πρέσβειων εις την βυζαντινήν αυλήν; Η ἀπάντησις η οποία πρόκειται να δοθῆι λίαν συντόμως εις το ερώτημα τούτο, δεν θα δικαιώσει τους ἔχοντες ἐπιλέξει την οδόν της ευκόλου αποδοχῆς πάσης περὶ του βίου και της πολιτείας του Μεγάλου Κωνσταντίνου ἔκ των χριστιανικῶν πηγῶν προερχομένης πληροφορίας.)

Από των Paulus Peeters, Marie – Joseph Pierre, Guy Sabbah, Jerome Labourt και L. Duchesne, μόνον ο πρώτος εμφανίζεται να ἀμφισβητεῖ διά των λεγομένων του το «ἀλάθητον» του Ευσεβίου. Είναι βεβαίως οφθαλμοφανῆς η ἀπόπειρα του να εκφράσει ἐμμέσως την ἀπόψιν του γιά να μην συγκρουσθῆι με τους πολυαρίθμους υποστηρικτές της ιστορικότητος των περὶ της ἐπιστολῆς του Κωνσταντίνου ἀναφορῶν του De vita Constantini. Οὕτως, ἐπιθυμῶν να «ἀποφύγει» πάσαν ἀρνητικὴν κριτικὴν περὶ του προσώπου του ἐγκωμιαστοῦ του Μεγάλου Κωνσταντίνου, καίτοι ἀρχίζει την φράσιν του με ἓν βαρυνούσης σημασίας «εάν», «δέχεται» μεν ὅτι ἐν τῇ χριστιανικῇ καρδίᾳ του Ρωμαίου αυτοκράτορος υπήρχε χώρος και γιά τους ἐν Περσίᾳ ἐνημερῶντες χριστιανούς, ἀπορρίπτει δε κατηγορηματικῶς, χωρὶς ὡστόσο να ἀναπτύσσει ἔστω και τινά υποτυπῶδους μορφῆς ἐπιχειρηματολογίαν και τούτο νομίζομεν ὅτι είναι ἐνδεικτικόν των πραγματικῶν του προθέσεων, την κατεστημένην θέσιν την υποστηρίζουσιν ὅτι η περιώνυμος ἐπιστολή ἀνεγνώσθη ὑπὸ του Σαπώρ ἐνηλικίου ὄντος αὐτοῦ. Ἐχοντες την βούλησιν να ἀποτρέψομεν πάσαν πιθανότητα δημιουργίας ἐσφαλμένων περὶ του θέματος ἀντιλήψεων ἀπὸ πλευράς του ἀναγνώστου, ὑπὸ την ἐπενέργειαν του «τεχνάσματος» του Peeters, θεωροῦμεν υποχρεωσίν μας να υπογραμμίσομεν ὅτι οὐ Ρωμαῖοι πρέσβεις δεν διεπέρασαν την ἀποστολήν τους, ἀν τελικῶς μία τοιαύτη ἀνετέθη εις αὐτούς, προ της ἐνηλικιώσεως του Σαπώρ διότι α) ολόκληρον το τέταρτον βιβλίον του de vita Constantini ἀναφέρεται εις γεγονότα της μετὰ το 324 ἐποχῆς. Και ἀν ἀκόμη δεν ἰσχύει το ὑπὸ του χρονικοῦ Seert¹⁹ λεχθέν, ὅτι ο Σαπώρ ἐβασίλευσεν ουσιαστικῶς ἀπὸ του 324 και ἐντεύθεν²⁰, με την συμπλήρωσιν του δεκάτου πέμπτου ἔτους της ηλικίας του – η ἀνάληψις κρατικῶν ἐυθυνῶν ἐσήμαινε και την αὐτόματον «ἐνηλικίωσιν» του βασιλόπαιδος ο οποίος ἠδύνατο να καταστή Shahanshah και εις ηλικίαν μικροτέραν των δεκαῆξι ἐτῶν – και συμφωνήσομεν εις την μη ταυτόχρονον ἀνοδὸν των Κωνσταντίνου και Σαπώρ εις τον ρωμαϊκόν και τον Περσικόν θρόνον ἀντιστοίχως (Κωνσταντίνος 324, Σαπώρ 325 ἢ 326), το ἐνδεχόμενον η ἐπιστολή του Κωνσταντίνου και το προκάλεσαν την σύνταξιν και την διακομιδὴν αὐτῆς συμβάν να ἀποτελοῦν τμήματα μιᾶς ιστορικῆς διηγήσεως ἀναφερομένης εις τους ἀπὸ του 324 ἕως το 325 ἢ ἀπὸ του 324 ἕως το 326 διαρρεῦσαντες μήνες, πρέπει ἀναφανδόν να ἀποκλεισθῆι ὑπὸ πάντων, οὐχὶ μόνον ἐπειδὴ τα ἔτη 330 και 333 διαμορφῶνουν τους στερεοὺς ἄξονες πέριξ των οποίων διεξάγεται πάσα περὶ του ζητήματος τούτου συζήτησις ἀλλὰ και διότι οὐ κρίσιμες διπλωματικῆς πρωτοβουλίες, οὐ προσδιορίζουσιν την πορείαν των

σχέσεων μεταξύ δύο αυτοκρατοριών, για να έχουν κύρος, επιστημότητα και ηυξημένες πιθανότητες επιτυχίας, είναι απολύτως αναγκαίον να αναλαμβάνονται από των ηγετών των δύο «υπερδυνάμεων» και ουχί από των υπηρεσιακών ή μεταβατικών κυβερνήσεων. Η προσέγγις του ανικητού και παντοδυνάμου Κωνσταντίνου ήταν μία λίαν σοβαρά υπόθεσις με την οποίαν ώφειλε να ασχοληθεί ουχί η Epher Hormiz αλλά ο υίός αυτής. β) Μήπως όμως αυτό το οποίο δεν συνέβη διαρκούντων των δύο ή τριών πρώτων ετών της μονοκρατορίας του Κωνσταντίνου, των καλυπτόντων την τελευταίαν φάσιν της παιδικής ηλικίας του Σαπώρ και την της διακυβερνήσεως της Περσίας υπό της Epher Hormiz τοιαύτην, επραγματοποιήθη πρό του 324; Τούτο είναι παντελώς αδύνατον. Της επιστολής του Κωνσταντίνου προηγήθη η συνάντησις του μετά των Περσών πρέσβων. Πρό του 324 όμως ο Κωνσταντίνος διήυθνε τις τύχες του δυτικού τμήματος της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και μόλις το 317 εισήλθεν εις την Σαρδικήν (την σημερινήν Σόφιαν). Τα σύνορα όμως Περσίας και Ρώμης δεν ηυρίσκοντο ούτε έν Ιταλία ούτε έν τή χερσονήσω του Αίμου. Εις την πραγματικότητα λόγοι ανησυχίας για την Σασσανιδικήν αυτοκρατορίαν δεν υφίσταντο. Όσον έν τῷ Ρωμαϊκῷ κράτει ο αλληλοσπαραγμός εσυνεχιζέτο, η ειρήνη του 298 ήταν εξησφαλισμένη και τα επίλεκτα και μη τοιαύτα σώματα του Ιρανικού στρατού είχαν όλον τον χρόνον εις την διάθεσιν τους για να αναπαύονται εις τους στρατώνες τους. Εάν η Epher Hormiz, προς αποφυγήν πάσης δυσαρέστου εκπλήξεως, είχε αποφασίσει να προσφέρει εις το όνομα του υιού της την φιλίαν της Περσίας εις έναν έκ των συμμετεχόντων ενεργώς εις την διαμόρφωσιν της πλοκής του πολιτικοστρατιωτικού δράματος της Ρώμης κατά τις αρχές του 4^{ου} αιώνας, ασφαλώς και δεν θα επέλεγε τον Κωνσταντίνον, τον έκ του μακρόθεν θεώμενον, έως την υπό των δυνάμεών του κατάληψιν της Χρυσουπόλεως κατά το θέρος του 324, τις διαφιλονεικούμενες επαρχίες της Συρίας, της Μεσοποταμίας και της Αρμενίας. Από του 309 έως το 324 (προκωνσταντίνεια περίοδος της αντιβασιλείας της Epher Hormiz) έν τή Ρωμαϊκή Ανατολή ανεδείχθησαν τρεις αυτοκράτορες : Ο Γαλέριος (305 – 311), ο Μαξιμίνος Δάϊας (311 – 313) και ο Λικίνιος (313 – 324). Εις έναν έξ αυτών θα έπρεπε να απευθυνθεί η Epher Hormiz και είναι βέβαιον ότι ουδείς έκ των τριών θα ανελάμβανε δι'επιστολής να δοξολογήσει τον Ναζωραίον Ιησούν και να «προστατέψει» τους Ασσυρίους χριστιανούς.

Προβάλλων έναν σαφώς αίολον ισχυρισμόν, ο Peeters καταγγέλλει – και η κατανόησις της καταγγελίας του επιτάσσει την επιστρέψιν των πνευματικών εφεδρειών πάντων των μελετητών και ιδίως των πιστευόντων ότι το *de vita Constantini* εντάσσεται από γραμματειακής απόψεως εις το *corpus* των ιστορικών συγγραμμάτων του Ευσεβίου – την ευκολίαν με την οποίαν ο επίσκοπος της έν Παλαιστίνη Καισαρείας εξοβελίζει την ιστορικήν αλήθειαν έκ της αφηγήσεώς του προς όφελος της χριστιανικής προπαγάνδας, της επιμενούσης να αποδίδει εις τον Κωνσταντίνον ιδιότητες και συμπεριφορές αρμόζουσες μάλλον εις λειτουργόν της εκκλησίας του Χριστού παρά εις Ρωμαίον αυτοκράτορα. Θα ηδύνατο αναμφιβόλως τίς να παρατηρήσει ενταῦθα ότι οι

Labourt, Duchesne, Guy Sabbah και Marie –Joseph Pierre άγονται εις τα περι της επιστολής συμπεράσματά τους δια της αξιοποιήσεως του περιεχομένου μόνον δύο κεφαλαίων, του Η' και του ΙΓ'. Εάν όμως εθεώρουν γνήσια τα κεφάλαια Η' και ΙΓ' και νόθα τα κεφάλαια Θ', Ι', ΙΑ' και ΙΒ', δεν θα παρέλειπαν να προβούν εις σχετικήν διευκρινιστικήν δήλωσιν. Ο Labourt είναι αληθές ότι δεν κρύπτει τις επιφυλάξεις του. Φοβείται τόσο την ύπαρξιν προσθηκών όσον και την υπό του Ευσεβίου καταγραφήν ενός ανυπάρκτου γεγονότος. Ωστόσο δεν προχωρεί περαιτέρω και τελικώς ακολουθεί και αυτός την πεπατημένην. Ημείς όμως θέτομεν προς πάντας το εξής ερώτημα. Η υπό του Κωνσταντίνου υιοθέτησις της θρησκείας των Γαλιλαίων, ως περιφρονητικώς απεκάλει τους Χριστιανούς ο Ιουλιανός, πρέπει να εκληφθεί ως τί το δεδομένον; Τις σχέσεις Κωνσταντίνου – Χριστιανισμού δυνάμεθα ευχερώς να παρακολουθήσομεν από του έτους του edictum ή rescriptum των Μεδιολάνων (313).

Οι αποφάσεις των Μεδιολάνων έδωσαν πλήρη ελευθερίαν εισόδου εις τον Χριστιανισμόν και πλήρη ελευθερίαν τελέσεως της χριστιανικής λατρείας. «Μηδενί παντελώς έξουσία άρνητέα ή του ακολουθείν και αίρεισθαι τήν των χριστιανών παραφύλαξιν ή θρησκείαν... έλευθέραν και άπολελυμένην έξουσίαν του τημελείν (έπιμελείσθαι) την έαυτών θρησκείαν²¹». Η επιστροφή απαλλοτριωθέντων ή δωρηθέντων τόπων της προσευχής και κοινοτικών κτημάτων θα εγίνετο άνευ αποζημιώσεως εκ μέρους των χριστιανών. Θα απεξημίη η πολιτεία²². Ο Χριστιανισμός κατέστη επίσημος θρησκεία του κράτους; Τούτο δεν φαίνεται εκ των αποφάσεων των Μεδιολάνων. Περί της επισήμου θρησκείας φροντίζει το κράτος και εξοδεύει χρήματα δι' αυτήν. Η μνημονευθείσα εκ μέρους της πολιτείας αποζημιώσις ήταν απλή επιστροφή χρημάτων, τα οποία είχεν εισπράξει δια της πωλήσεως των χριστιανικών κτημάτων, η δε επιστροφή κλοπιμαίων κτημάτων και χρημάτων, από νομικής τουλάχιστον απόψεως, δεν σημαίνει φροντίδα και μέριμναν. Μόνον μεταγενέστερες διατάξεις, τις οποίες ο Μέγας Κωνσταντίνος εξέδωσε, και πριν γίνει μονοκράτωρ και όταν έγινε (324), δεικνύουν φροντίδα περί του Χριστιανισμού και δαπάνην χρημάτων δι' αυτόν. Δια των διατάξεων τούτων ο κλήρος απηλλάγη των δημοσίων βαρών, εις τις εκκλησίες εδόθη δικαίωμα να έχουν ιδιοκτησίαν και να δέχονται κληρονομίες, εις εκκλησίες εδόθησαν αυτοκρατορικές επιχορηγήσεις, οι ναοί ωρίσθησαν ως τόποι ασύλου, οι χριστιανικές εορτές κατέστησαν κρατικές εορτές, επί των νομισμάτων ετέθησαν χριστιανικές παραστάσεις, δι' αυτοκρατορικών χρημάτων ιδρύθησαν χριστιανικοί ναοί και δι' αυτοκρατορικών χρημάτων συνεκλήθη η Α' Οικουμενική Σύνοδος²³. Οι διατάξεις αυτές, μη ούσες τόσο επίσημοι, ώστε να εισάγουν νέον δίκαιον, πρέπει να θεωρηθούν συμπληρωματικές των αποφάσεων των Μεδιολάνων. Διά τούτο δύναται τις να ειπή, ότι τα όσα συνεφωνήθησαν εν Μεδιολάνοις ανυψώσαν τον χριστιανισμόν εις επίσημον θρησκείαν του κράτους.

Η εθνική θρησκεία δεν κατεβιβάσθη της προτέρας επισήμου θέσεως αυτής. Τούτο αποδεικνύεται εκ των επομένων. Πρώτον, εν ταίς αποφάσεσι των Μεδιολάνων ρητώς λέγεται, ότι τα εις τον χριστιανισμόν παρεχόμενα κατ' ουδέν

ήθελον βλάψει άλλην θρησκείαν. «Τοῦτο δέ ὑφ' ἡμῶν γέγονεν, ὅπως μηδεμιᾶ τιμῇ μηδέ θρησκείᾳ τινὶ μεμειῶσθαί τι ὑφ' ἡμῶν δοκοίη²⁴». Δεύτερον, τα διά των συμπληρωματικῶν διατάξεων εἰς τον Χριστιανισμόν παραχωρηθέντα προνόμια εἶχεν ἤδη ἡ εθνική θρησκεία, δεν αφηρέθησαν ἀπ' αὐτῆς, εξηκολούθει δε να ἔχει αὐτά και μετά ταῦτα. Τρίτον, ο Μέγας Κωνσταντίνος διετήρησε τον τίτλον του εθνικοῦ ἀκρου ἀρχιερέως (pontifex maximus), ο οποίος δεν ἦταν ἀπλούς τίτλος, ἀλλά συνηπῆγετο σχετικά δικαιώματα και καθήκοντα. Ο Κωνσταντίνος διετήρησε και ἐξεπλήρου αὐτά, μόνον δε τα καθαρῶς θρησκευτικά καθήκοντα (θυσίαι) ἐτέλει διά του προμαγίστορος (promagister). Η συνήθεια αὐτή δεν εισηχθη ὑπό του Κωνσταντίνου, ἀλλά πρό πολλοῦ ὑπό εθνικῶν αυτοκρατόρων. Τέταρτον, ο Κωνσταντίνος δια νόμων ἐξησφάλισε την δημοσίαν εθνικήν λατρείαν, μετά της οποίας ἐσχετίζετο ἡ θέσις της εθνικῆς θρησκείας ως ἐπισήμου θρησκείας του κράτους²⁵. Ἔθεσε ὑπό την προστασίαν του την δημοσίαν οἰωνοσκοπίαν, ἐφόσον δεν παρέβλαπτε το δημόσιον συμφέρον και δεν προσέβαλλε τα ἤθη²⁶. Ἀλλ' ἀπηγόρευσε εἰς τους εθνικούς ιερεῖς, τους οἰωνοσκόπους και τους ομοίους αὐτῶν να εἰσέρχονται εἰς ιδιωτικές οἰκίες, ἔστω και χάριν ἀπλῆς φιλικῆς ἐπισκέψεως²⁷. Η ἀπαγόρευσις αὐτή προεκλήθη ἐκ λόγων πολιτικῶν, διότι οἱ εθνικοί ιερεῖς, ἐπικοινωνοῦντες μετά ομοθρήσκων αὐτῶν, ἐξήπτουν τα πνεύματα κατά του νέου καθεστώτος.

Ο Ευσέβιος ἰσχυρίσθη, ὅτι ο Κωνσταντίνος, γενόμενος μονοκράτωρ (324), ἐξέδωσε νόμους, διά των οποίων εἰς ὅλον το κράτος ἀπήγορευσε την εθνικήν θρησκείαν²⁸. Ἀλλά τοιοῦτοι νόμοι εἶναι ἀγνωστοί. Ο ἰσχυρισμός του Ευσεβίου, γραφεῖς ὀλίγον μετά τον θάνατον του Κωνσταντίνου, εἶναι υπερβολικός, εὔρε δε εἰσοδον και εἰς διάταγμα του αυτοκράτορος Κωνσταντίου²⁹ και εἰς ἀρχαίους και νεωτέρους ἱστορικούς. Ο Κωνσταντίνος ἐκλείσεν ἢ κατέστρεψε μόνον ὠρισμένους εθνικούς ναούς ἔνεκα ἐδικῶν λόγων, εἴτε διά την ἀνηθικότητα της λατρείας αὐτῶν εἴτε προς δήμευσιν της μεγάλης αὐτῶν περιουσίας³⁰. Ἢδη εθνικοί αυτοκράτορες εἶχον ἐφαρμόσει παρόμοια μέτρα. Η ἀφαίρεσις των θησαυρῶν των εθνικῶν ναῶν ἐπί του Μ. Κωνσταντίνου ἔλαβεν ευρύτερον χαρακτήρα, ἔνεκα της ἐπικρατοῦσης τότε οικονομικῆς κρίσεως. Δι' αὐτῶν ἠδυνήθη να κατασκευάσει υγιές νόμισμα. Ταῦτα, ἐπομένως, δεν ἀντιβαίνουν εἰς την γνώμην, ὅτι ἐκ παραλλήλου μετά του Χριστιανισμοῦ ἐξηκολούθει ἡ εθνική θρησκεία να παραμένει ἐπίσημος θρησκεία του κράτους. Ἐχομεν μάλιστα εἰδήσεις, κατά τις οποίες ο Κωνσταντίνος ἐπέτρεψε την ἰδρυσιν εθνικῶν ναῶν³¹. Οἱ ἰδίαις λοιπόν οἱ πράξεις του Κωνσταντίνου διαψεύδουν το De vita Constantini, το ποικιλοτρόπως διατυμπανίζον ὅτι ο υἱός του Κωνσταντίου του Χλωροῦ και της Ελένης ἐσκέπτετο και ἔδρα ως ἄνθρωπος και πολιτικός ὑπό το κράτος της βαθυτάτης πρὸς τον Χριστόν πίστεως του. Ο αυτοκράτωρ ο οποίος ἐκράτησε ἴσες ἀποστάσεις ἀπό του Παγανισμοῦ και του Χριστιανισμοῦ (ὑπ' αὐτό το πρίσμα πρέπει να ἐκτιμηθῶν και τα ὑπέρ της νέας θρησκείας ὑπ' αὐτοῦ ληφθέντα μέτρα), ἐτίμα ως ὑπέρτατον θεόν τον Ἥλιον (δεν θα ἐξετάσομεν ἐνταῦθα τις σχέσεις Κωνσταντίνου – Μιθραϊσμοῦ), ἐβαπτίσθη την υστάτην ὥραν, με την ψυχὴν του να εὐρίσκεται οὐσιαστικῶς μεταξύ ουρανοῦ και γῆς, και

ο οποίος δεν κατέστησεν έκνομον την ειδωλολατρείαν και δεν εδιώξεν ούτε προ ούτε και μετά το 324 τους Εθνικούς, δεν δύναται να αποσπάσει εκ του υιού του Κωνσταντίου, ο οποίος, διά νόμων διέταξε κλείσιν των εθνικών ναών και δήμευσιν των κτημάτων αυτών³², τον τίτλον του πρώτου χριστιανού αυτοκράτορος της Ρώμης. Ο Κωνσταντίνος δεν ήταν ούτε χριστιανός ούτε εθνικός. Ήταν άθρησκος (unreligios³³) ως ευστόχως επισημαίνει Jacob Burckhardt. Είναι μάταιον να προσπαθούμε να διεισδύσομεν εις την θρησκευτικήν συνείδησίν του προκειμένου να περιγράψομε τις αλλαγές οι οποίες πιθανόν συνετελέσθησαν εις τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις. Την πολιτικήν του Κωνσταντίνου δεν την καθώρισε ούτε η αγάπη προς τον Δία ούτε αυτή προς τον Χριστόν αλλά η ακόρεστος δίψα του για εξουσίαν. Οι χριστιανοί της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας έλαβαν έως το 337 τινά προνόμια για πολιτικούς λόγους περί των οποίων ως εκ της φύσεως του θέματός μας επιβάλλεται να μην ομιλήσομεν.

Η ακμή των Περσικών εκκλησιών κατά τον 4^{ον} αιώνα δεν ήταν δυνατόν να προκαλέσει συναισθηματικούς κραδασμούς χριστιανικής φύσεως εις τον ψυχικόν κόσμον ενός σκληρού, ανελεήτου, εγωιστού και ωφελμιστού αυτοκράτορος. Τα περί της επιστολής του Κωνσταντίνου εις τον Σαπώρ επλάσθησαν υπό του Ευσεβίου και ενετάχθησαν εις τον ευρύτερον σχεδιασμόν του De vita Constantini, το οποίον ως έργον θέτει εις το περιθώριον την ιστορίαν – εις τα έχοντα ιστορικήν αξίαν πολύτιμα επίσημα έγγραφα του συγκεκριμένου συγγράμματος δεν περιλαμβάνεται και το περί ου ο λόγος έγγραφον – προς ώφελος του εγκωμιασμού και της εξυμνήσεως του χριστιανού ήρωος Κωνσταντίνου. Αλλά η τρανοτέρα απόδειξις περί του ότι ο Ευσέβιος κινείται εις χώρους πέραν της ιστορίας ευρισκομένους, είναι η απόλυτος σιωπή περί του θέματος από της πλευράς των ανατολικών πηγών. Εις την θεολογικήν – εκκλησιαστικήν γραμματείαν των χριστιανών της Ανατολής, ο Κωνσταντίνος αποτελεί αντικείμενον λατρείας και θαυμασμού. Εάν καθ' οιουδήποτε τρόπον είχε παρέμβει υπέρ αυτών εις τον Σαπώρ, τούτο θα κατεγράφετο εις τα κείμενά τους. Μόνον ο Ιακωβίτης Πατριάρχης Αντιοχείας του 12^{ου} αιώνος Μιχαήλ ο Σύρος εις δύο σημεία του τρίτου κεφαλαίου του εβδόμου βιβλίου του «Χρονικού³⁴» του, αναφέρεται εις την διά της επιστολής εκδηλωθείσαν αγάπην του Κωνσταντίνου προς τους Ασσυρίους χριστιανούς. Ωστόσο ο λόγιος μονοφυσίτης Πατριάρχης λέγει ότι ο Κωνσταντίνος απεφάσισε να επωμισθεί την ευθύνην του οικουμενικού προστάτου των χριστιανών διότι έν Περσία είχεν ήδη εκραγεί το ηφαιστέιον της κατά της Ασσυριακής εκκλησίας οργής του Σαπώρ. Εις το σημείον αυτό ο Μιχαήλ δεν πρωτοτυπεί αλλά ιχνεύει τους Θεοδώρητο³⁵ και Σωζομενό³⁶ – ο Μιχαήλ ερείδει την αφορώσαν την ανάμειξιν του Κωνσταντίνου και των υιών του εις τα πολιτικά πράγματα της αυτοκρατορίας αφήγησίν του εις τους Έλληνες εκκλησιαστικούς ιστορικούς – οι οποίοι, αντιθέτως προς τον Ευσέβιον, ομιλούν περί της διαθέσεως του Κωνσταντίνου – η υπό του Θεοδώρητου παρατιθεμένη επιστολή ουδέν άλλον είναι παρά μία σχεδόν κατά λέξιν αντιγραφή των κεφαλαίων Θ', Γ', ΙΑ', ΙΒ', ΙΓ', και ΙΔ', του τετάρτου βιβλίου De vita Constantini ενώ η υπό του Σωζομενού παρουσιασθείσα απλώς συνοψίζει

τα προαναφερθέντα κεφάλαια – να αποσοβήσει διά της διπλωματικής οδού τον ολοκληρωτικόν, ἔνεκα του διά του διωγμοῦ εκφρασθέντος αντιχριστιανικοῦ μένους του Σαπῶρ, αφανισμόν των υπό την Περσικὴν εξουσίαν διαβιούντων χριστιανῶν. Ο αποβίωσας προ της ενάρξεως του διωγμοῦ Ευσέβιος (περὶ το 339), θέλει τον Κωνσταντῖνον να ενθυμείται τους Ανατολικούς Σύρους χριστιανούς ἐν καιρῷ ειρήνης και να προτρέπει τον Σαπῶρ εἰς «δαιώνισιν» της φιλοχριστιανικῆς πολιτικῆς του (κεφαλαίου ΙΓ'). Οι Θεοδώρητος και Σωζομενός, οι γράψαντες τις «Εκκλησιαστικὰς ιστορίας» κατὰ το πρῶτον ἡμισυ του 5^{ου} αἰῶνος, γνωρίζοντες ὅτι ο βίος της Περσικῆς ἐκκλησίας κατὰ τον 4^{ον} αἰῶνα δεν εἶχε μόνον την ειρηνικὴν ἀλλὰ και την μαρτυρικὴν πλευράν του, θέλουν τον Κωνσταντῖνον να σπεύδει εἰς βοήθειαν των σφαγιαζομένων χριστιανῶν υπηκόων του Περσικοῦ κράτους. Ο Κωνσταντῖνος ὁμως ἀπεβίωσε το 337 και ο κατὰ των χριστιανῶν διωγμὸς ἤρχισε «τυπικῶς» το 340 και ουσιαστικῶς το 341. Προς ἔμπρακτον ἐπιβεβαίωσιν – ἐπαλήθευσιν της φράσεως «πλείστη γὰρ ἐχρῆτο κηδεμονία περὶ τοὺς πανταχοῦ χριστιανούς, Ρωμαίους και ἄλλοφύλους³⁷», ο Κωνσταντῖνος κατέρχεται ἐξ ουρανῶν μετὰ δόξης γιὰ να σώσει τον ἐν Περσίᾳ υποφέροντα λαόν του θεοῦ. Η παιδαγωγικὴ –διδασκτικὴ χρῆσις της ἐπιστολῆς εἰς την ἀποθέωσιν της. Το πρότυπον ὁμως του Θεοδώρητου και του Σωζομενοῦ εἶναι ο Ευσέβιος ο οποίος γιὰ να θωρακίσει και να προσδώσει κύρος και ἀκτινοβολίαν εἰς το χωρίον «πάλιν κἀνταῦθα την ὑπὲρ των ἀπάντων εἰσηγε πρόνοιαν», δημιουργεῖ ἓν σαθρόν οικοδόμημα του οποίου η ὑπὸ των δύο ἐκκλησιαστικῶν ιστορικῶν του 5^{ου} αἰῶνος μετὰθεσις εἰς την μετὰ την ἐκδημίαν του Κωνσταντῖνου ἐποχὴν εἶναι ἀφ'εαυτῆς ἀρκετὴ γιὰ να ἐπιφέρει την ἐκ θεμελίων κατακρήμνησιν του.

Υπάρχει ὁμως πιθανότης, πλην της ἐπιστολῆς, να ἐπενοήθη ὑπὸ του Ευσεβίου και το «διὰ πρεσβείας γνωρίζεσθαι»; Ο ἔχων ἀναλάβει το δύσκολον ἔργον του σχολιασμοῦ των σπουδαιοτέρων ἀποσπασμάτων του *De vita Constantini* ἐν τῇ σειρᾷ της Ἑλληνικῆς Πατρολογίας, γράφει περὶ του «διὰ πρεσβείας». *De hac legatione Saporis ad Constantinum, solus, quod sciam, loquitur Libanius in oratione quae Βασιλικὸς inscribitur pag.119, ubi scribit Saporem Persarum regem, cum bellum Romanis inferre constituisset, ferroque ad eam rem opus haberet, fraudulentum usum consilio legatos ad Constantinum misisse, qui illum tanquam dominum adorarent, ferrique maximam copiam ab eo peterent; specie quidem, ut barbaros quosdam sibi vicinos armis ulcisceretur; sed revera, ut eo ferro adversus Romanos uteretur³⁸*. Ο Λιβάνιος ἐν τῷ λόγῳ του «Βασιλικὸς εἰς Κωνσταντῖνον και Κωνσταντα», περιγράφων το τελικόν στάδιον της, κατὰ την γνώμην του, τεσσαρακονταετοῦς προετοιμασίας της Ἰρανικῆς αυτοκρατορίας γιὰ τον κατὰ της Ρώμης πόλεμον, λέγει ὄντως τα ἀκόλουθα.

«Ὁ δέ με μικροῦ παρῆλθε, πολλῶν ὑπερφέρον ἄξιον εἰς μέσον θεῖναι. Ὁ γὰρ δὴ τῶν Περσῶν βασιλεὺς τό μὲν τι τῆς αὐτοῦ γῆς ἐπήνει, τό δέ τι κατεμέμφετο. Εἰς μὲν γὰρ σωμάτων φορὰν οὐχ ἠγεῖτο δευτέραν ἑτέρας εἶναι, κατηγόρει δέ τῆς χώρας, ὅτι τὴν τῶν σωμάτων ἀρετὴν οὐχ ὥπλισεν οἰκοθεν σιδήρου γένεσιν δείξασα. Τό δέ σύμπαν, ἀνδρῶν μὲν ἄρχειν ὑπελάμβανε,

χωλεύειν δέ αὐτῷ τὴν δύναμιν τῇ τῶν ὀργάνων ἀπορία. Ὡς οὖν ταῦτα διασκοπῶν καὶ δυσχεραίνων ὡς ἐπὶ πλεῖστον ἐκάθητο, ἔδοξεν αὐτῷ δολεράν ἐλθεῖν ὁδόν καὶ ἀνελεύθερον καὶ στείλας πρεσβείαν καὶ θωπεύσας ὥσπερ εἰώθει καὶ προσκυνήσας διὰ τῶν πρέσβεων αἰτεῖ σιδήρου πολὺ τι χρῆμα, πρόφασιν μὲν ὡς ἐφ' ἕτερον ἔθνος προσοίκων βαρβάρων, τὸ δὲ ἀληθές κατὰ τῶν δεδωκότων ἐγνωκῶς χρησθαι τῇ δωρεᾷ. Ὁ δὲ τὴν μὲν ἀληθεστέραν αἰτίαν οὐκ ἠγνόει, τὴν γὰρ ὑποψίαν παρεῖχεν ἢ τοῦ λαμβάνοντος φύσις, εἰδὼς δε ἀκριβῶς ὅποι φέρει τὰ τῆς τέχνης, παρὸν ἀντιτείνειν προθύμως ἔδωκεν ὀρῶν μὲν ἅπαν τὸ μέλλον τοῖς λογισμοῖς ὥσπερ ἂν ἤδη γεγεννημένον, αἰσχυνόμενος δὲ τῷ παιδί πολεμίους καταλιπεῖν ἀόπλους, βουλόμενος δε σκῆψιν ἅπασαν αὐτοῖς προανηρῆσθαι, φράττων δὲ τοὺς ἐναντίους ἀκριβῶς, ὅπως τοῖς ἅπασιν ἀνθούντες κατενεχθεῖεν. Ἡ γὰρ τῶν ἠττημένων λαμπρότης εἰς τὴν τῶν κρατησάντων εὐκλειαν συντελεῖ. Ὁ μὲν δὴ ταύτη τῇ μεγαλοφροσύνη καὶ ταῖς ἐλπίσιν ἐτοίμως ἔδωκεν ὥσπερ ἐνδείξασθαι βουλόμενος, ὅτι κἂν εἰ τὰ Χαλύβων ἐκκαρποῖντο μέταλλα, οὐκ ἂν παρά τοῦτο βελτίους φανεῖεν ὧν ἐτάχθησαν χείρους εἶναι³⁹».

Συνεπῶς ο Ευσέβιος δεν ψεύδεται ὅταν ομιλεῖ περὶ τῆς ἀποστολῆς Περσῶν πρέσβεων εἰς τὸν Κωνσταντῖνον. Τα δῶρα ὅμως τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Σαπῶρ δεν ἐστόχευαν, ὡς λέγει ο Ευσέβιος, εἰς τὴν παρουσίασιν – ἀποκάλυψιν τῶν φιλειρηνικῶν προσανατολισμῶν τῆς Περσικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἐναντι τῆς Ρώμης (« φιλικῶν σπονδῶν ») ἀλλὰ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς συγκαταθέσεως τοῦ Κωνσταντῖνου γιὰ τὴν παραχώρησιν ρωμαϊκοῦ σιδήρου εἰς τὴν Περσίαν, ἐπειδὴ ἡ τελευταία εἶχεν ἀνάγκη τοῦτο πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς ἀπειλῆς ἐνός ἀπολιτίστου ἔθνους («...ἔθνος προσοίκων βαρβάρων...»). Ὁ Λιβάνιος δικαιούται νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι τα περὶ τοῦ βαρβάρου ἔθνους ἀπετέλουν μίαν πρόφασιν (« πρόφασιν μὲν ὡς... βαρβάρων »). Βλέπει ὅμως τὴν πρόφασιν μόνον εἰς τὴν δικαιολογίαν ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται τὸ αἴτημα τῶν πρέσβεων καὶ οὐχὶ καὶ εἰς αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ αἴτημα (« αἰτεῖ σιδήρου πολὺ τι χρῆμα »). Λέγει ὅτι ο Σαπῶρ εἶχε καταληφθεῖ ὑπὸ ἀπογοητεύσεως διότι οἱ προετοιμασίες γιὰ τὸν ἐπικείμενον πόλεμον με τὴν Ρώμην ἐκινδύνευον νὰ μείνουν ἀνολοκλήρωτες. Διὰ τοῦτο, «κατηγόρει δὲ τῆς χώρας, ὅτι τὴν τῶν σωμάτων ἀρετὴν οὐχ ὥπλισεν οἴκοθεν σιδήρου γένεσιν δεῖξασα». Ἡ Περσικὴ αυτοκρατορία ὅμως ἦταν ἀνάρκης εἰς σίδηρον. Τα περὶ ἀδυναμίας τῆς Περσικῆς γῆς νὰ παράξει τὸ πολῦτιμον ὄντως αὐτὸ μέταλλον, εἶναι ἐπινοήσεις τοῦ ἐξ Ἀντιοχείας φιλοσόφου καὶ ρητοδιδασκάλου. Ἀλλὰ καὶ ἀν ἀκόμη ὑποθέσομεν ὅτι πρὸ τοῦ 337 εἶχαν παρουσιασθεῖ, δι' ἀγνώστους λόγους, σοβαρὲς ἐλλείψεις, τὸ ἀνθὸν Περσικὸν ἐμπόριον θὰ ἠδύνατο νὰ πορίσει εἰς τὸν Σαπῶρ, ἐκ τῆς Κίνας, τῆς Ἰνδίας ἢ καὶ τῆς κεντρικῆς Ἀσίας, τὶς ἀπαραίτητες γιὰ τὴν κατασκευὴν τῶν Περσικῶν ὀπλῶν ποσότητες σιδηρομεταλλεύματος. Ὁ Λιβάνιος θέλει νὰ μας πείσει ὅτι ο Σαπῶρ ἐπεδίωκε νὰ ἐφοδιάσει τὸν στρατὸν τοῦ με ὄπλα πεποημένα ἐκ τῆς κατεργασίας σιδήρου προερχομένου ἐκ τῶν μεταλλείων τῆς ρωμαϊκῆς αυτοκρατορίας καὶ ὅτι Κωνσταντῖνος τελικῶς ὑπέκυψε εἰς τὴν ἀξίωσιν τοῦ Πέρσου βασιλέως βέβαιος ὧν καὶ περὶ τῆς

ανικανότητας των Περσών να εκμεταλλευθούν, ἔνεκα της ανυπαρξίας τεχνικών γνώσεων («εἰδὼς δὲ ἀκριβῶς ὅποι φέρει τὰ τῆς τέχνης», «ὅτι κἂν εἰ τὰ Χαλύβων ἐκκαρποῖντο μέταλλα, οὐκ ἂν παρὰ τοῦτο βελτίους φανεῖεν ὧν ἐτάχθησαν χεῖρους εἶναι»), την προσφοράν του και περί της δυνατότητος του υἱού του να συντρίψει εἰς το μέλλον τους Ἰρανοὺς, οἱ οἱποῖοι ἔπρεπε να εἶναι πάνοπλοι διότι ἡ ἰσχὺς του ἠττημένου συντελεῖ εἰς εὐκλειαν του νικητοῦ.

Ἡ πανουργία του Σαπῶρ ἀντιμέτωπος με την μεγαλοφροσύνη του Κωνσταντίνου («ὁ μὲν δὴ ταύτη τῇ μεγαλοφροσύνη ...»). Ἀπὸ της μίας πλευρᾶς ο ἀνασφαλῆς και ἀνήσυχος Σαπῶρ και ἀπὸ της ἐτέρας ο ἀτάραχος Κωνσταντίνος ο οἱοῖος φέρων ὡς μάντης προ των οφθαλμῶν του τις εἰκόνες της μετὰ τον θάνατόν του κατατροπώσεως των δυνάμεων του Σαπῶρ ἀπὸ των ρωμαϊκῶν στρατευμάτων, ἀπολαμβάνει ἐν ζωῇ το «ὄραμα» της Χρυσῆς ἐποχῆς του υἱού και διαδόχου του («ορῶν μὲν ... γεγενημένον»). Ἀνατολικῶς των Περσορωμαϊκῶν συνόρων το ἔθνος το μη δυνάμενον να μιμηθεῖ τους, κατὰ την παράδοσιν, σιδηροτέκτονες Χάλυβες (οἱ Χάλυβες, ἔθνος του Πόντου, ἐφημίζοντο διὰ την παρασκευὴν του χάλυβος) και δυτικῶς αὐτῶν το ἔθνος το ἔχον την πολυτέλειαν, ἔνεκα των γνώσεων και των ἐπιτευγμάτων του, να χλευάζει την μη ἔχουσα σημειῶσει προόδους «πολεμικὴν – στρατιωτικὴν τεχνολογίαν» των ἀντιπάλων του. Ἡ ρητορικὴ δεινότης του Λιβανίου και ἡ ἰκανότης του να δημιουργεῖ ἀληθοφανεῖς ἱστορίες διὰ της ἐπιδεξίου ἀναμείξεως της υπερβολῆς και του ψεύδους, τίθενται εἰς την υπηρεσίαν του Κωνσταντίου και του Κώνσταντος οἱ οἱποῖοι ἔπρεπε να πεισθοῦν οὐχὶ μόνον για το μεγαλεῖον του πατρός τους ἀλλὰ και γι' αὐτό του ἐλληνορωμαϊκοῦ κόσμου. Ἄλλωστε ο «Βασιλικὸς εἰς Κωνσταντίνον καὶ Κώνσταντα ἀποσκοπεῖ εἰς το να πέμψει, γιὰ να ομιλήσομεν με ὄρους της ἐλληνικῆς μυθολογίας οἱ οἱποῖοι εἶναι ἰδιαίτερος προσφιλεῖς εἰς τον Λιβάνιον, τους μεν Ρωμαίους εἰς τον Ὀλυμπον τους δε Πέρσες εἰς τα Τάρταρα.

Παρακάμπτοντες τον πατριωτισμόν του Λιβανίου, ευρισκόμεθα ἐνώπιον του κρισίμου ἐρωτήματος. Γιατί ο Σαπῶρ «προσκυνήσας διὰ τῶν πρέσβων» ἐζήτησε «σιδήρου πολὺ τι χρῆμα» ἐπικαλούμενος την ἀνάγκην της Περσίας να στραφεῖ ἐναντίον ἀνο(ω)νομάστου τινός βαρβαρικοῦ λαοῦ; Ὁ κύριος στόχος του Σαπῶρ ἦταν πάντοτε ἡ Ρώμη. Τον Ἰρανό μονάρχη ὁμως, ἐν ὄψει της ἀναμετρήσεως του στρατοῦ του με τις ρωμαϊκῆς λεγεῶνες, του ἀπησχόλουν δύο πράγματα. Πρῶτον, να μην ευρεθεῖ εἰς την θέσιν του ἀμυνομένου ἀλλὰ εἰς αὐτὴν του ἐπιτιθεμένου γιὰ να αἰφνιδιάσει τους Ρωμαίους και να φέρει λίαν συντόμως προ τετελεσμένων γεγονότων τον Ρωμαῖον αυτοκράτορα και δεύτερον να μην διευθύνει τις κατὰ των Περσῶν ἐπιχειρήσεις του ρωμαϊκοῦ στρατοῦ μετὰ την ἐκρηξίν του πολέμου, προσωπικῶς ο Μέγας Κωνσταντίνος. Ἐάν ὁμως ο Σαπῶρ δεν ἠθέλε να περιπλέξει εαυτόν εἰς τον λαβύρινθον των υποθέσεων περί των ἀφορώντων την Περσίαν ἀποφάσεων του Κωνσταντίνου, ὠφείλε να χειρισθεῖ με σωφροσύνη το ζήτημα του «διὰ πρεσβείας γνωρίζεσθαι». Διὰ των πρέσβων ἔπρεπε να δημιουργηθεῖ εἰς τον Κωνσταντίνον ἡ ἐντύπωσις ὅτι ο Σαπῶρ δεν ἦταν δεδηλωμένος φίλος ἢ ἐχθρός

της ειρήνης του 298. Τα συμφέροντα της Περσικής πλευράς δεν επέβαλον την επαναφοράν εις το προσκήνιον ενός θέματος δυναμένου να προκαλέσει πρόωρες εντάσεις. Διά των όσων ελέχθησαν υπό των αποσταλμένων του Σαπώρ εις τον Κωνσταντίνον, εσχηματίσθη η εικών μίας Περσίας ευρισκομένης εις άμεσον κίνδυνον. Εάν ο Κωνσταντίνος δεν ικανοποιούσε το αίτημα των Περσών, ο Σαπώρ θα κατενόει ότι ο αντίπαλός του ήλπιζε, διά της από στρατιωτικής απόψεως εκμεταλλεύσεως της ευνοϊκής γ'αυτόν και δυσμενούς γιά το Ιράν συγκυρίας, να επεκτείνει τα σύνορα της Ρώμης εις βάρος των Μεσοποταμιακών τουλάχιστον κτήσεων της Περσικής αυτοκρατορίας. Εάν ο Κωνσταντίνος, διά της παραχωρήσεως του σιδήρου, εβοήθει την Περσίαν εις τον κατά των βαρβάρων αγώνα της, ο Σαπώρ θα συμπέρανε ότι η συνθήκη του 298, ως μη προκαλούσα την δυσφορίαν ή την αγανάκτησιν του Κωνσταντίνου, δεν θα παρεβιάζετο κατόπιν πρωτοβουλίας του αυτοκράτορος των Ρωμαίων. Είναι μάταιον να συζητούμεν περί της πρώτης εκδοχής διότι ο Κωνσταντίνος δεν «δυσηρέστησε» τους Πέρσες πρέσβεις. Η επιβλητικώτερα περί τούτου απόδειξις είναι η απεγνωσμένη και έντονος προσπάθεια του Λιβανίου να δικαιολογήσει την κατ'εντολήν του Κωνσταντίνου μεταφοράν ποσοτήτων ρωμαϊκού σιδήρου εις την Περσίαν. Βεβαίως τα υπό του Λιβανίου λεχθέντα ουδένα σοβαρόν μελετητήν πείθουν. Ο Κωνσταντίνος εγνώριζε ότι τις περί μετάλλων γνώσεις των Χαλύβων τις είχαν και οι Πέρσες και ότι θα απέβαινε εις βάρος του διαδόχου του μία ενδεχομένη συμβολή της Νέας Ρώμης εις την ενίσχυσιν της Περσικής πολεμικής μηχανής. Γιατί όμως έδωσε τελικώς τον σίδηρον; Δεν διέβλεπε τον κίνδυνον; Η απάντησις δύναται να εξαχθεί υφ'ένος νέου ερωτήματος επί της φράσεως «σιδήρου πολύ τι χρῆμα». Ο Σαπώρ διά των πρέσβεων εξήτησε «σιδήρου πολύ τι χρῆμα» (εάν όντως εξήτησε πολύν και ουχί ολίγον σίδηρον, θα το έπραξε γιά να πείσει τον Κωνσταντίνον περί του μεγέθους του εις αυτόν υπό των βαρβάρων δημιουργηθέντος προβλήματος. Εάν η πρόθεσις του Κωνσταντίνου να επιτεθεί κατά του Ιράν ήταν δεδομένη αλλά και καλώς κεκρυμμένη, με αφορμήν την κακήν κατάστασιν της Περσικής Αυτοκρατορίας, έστω και εμμέσως θα εξεδηλούτο), ο Κωνσταντίνος όμως έδωσε «σιδήρου πολύ τι χρῆμα»; Ο Λιβάνιος απαντά καταφατικώς και λέγει ότι η «κατακλυσθείσα» υπό του ρωμαϊκού σιδήρου Περσία ηδυνήθη τάχιστα να εξοπλισθεί (τῷ δέ ἄρτιος ἦν ἐνταῦθα...ἄρραγές⁴⁰). Ο Κωνσταντίνος όμως δεν είχε αρχίσει να ανοηταίνει εις τας δυσμάς του βίου του και ασφαλώς δεν θα επέλεγε να κάμει επίθεσιν «φιλίας» εις την Περσίαν ενισχύων ή δημιουργών «έκ του μηδενός» το εξοπλιστικό της πρόγραμμα. Ο Κωνσταντίνος ολίγον σίδηρον προσέφερεν εις τον Σαπώρ και ουχί πολύν. Άλλωστε η Περσία δεν εχρειάζετο πολύν σίδηρον γιά να απωθήσει τους απειλούντες τα σύνορά της βαρβάρους και τούτο δεν το ηγνόει ο Κωνσταντίνος. Ο Σαπώρ βεβαίως δεν ενδιεφέρετο γιά τον πολύν ή ολίγον σίδηρον αλλά γιά το έκ της απορρίψεως ή της αποδοχής του αιτήματός του μήνυμα του Κωνσταντίνου πρός αυτόν. Ο Κωνσταντίνος όμως είχε νομίσει ότι όντως η Σασσανιδική αυτοκρατορία ηπειλείτο υπό βαρβάρων και τούτο αποδεικνύεται έκ των κατωτέρω. Όταν οι

άνευ ρωμαϊκής συνδρομής προετοιμασίες των Περσών για τον πόλεμον με την Ρώμην είχαν φθάσει εις το τέλος τους και ο Σαπώρ απέστειλε νέαν πρεσβείαν εις τον Κωνσταντίνον ζητών την αμαχητί παράδοσιν των υπό του Ναρσή εις τον Γαλέριον εκχωρηθέντων πέντε επαρχιών του Τίγρητος («πέμπει πρεσβείαν υπέρ των ὄρων ἀμφισβητήσουσαν ἴν' εἰ μὲν παραχωρήσῃμεν τῆς χώρας, ἀκμητί κεκρατηκῶς εἶη, εἰ δέ μηδαμῶς εἴξαιμεν, ἀφορμὴν ταύτην τοῦ πολέμου προστήσῃτο»⁴¹), ο Ρωμαῖος αυτοκράτωρ ἀντὶ να ἀντιδράσει φυσιολογικῶς, θεωρῶν την ἀνοικτὴν πρόκλησιν του Σαπῶρ ὡς τι το ἀναμενόμενον (ἡ Περσία ἐξάλλου ἐθίγετο ἐκ τῆς συνθήκης του 298), ἐξεπλάγη, ὠργίσθη καὶ τελικῶς ἐκήρυξε τον κατὰ τῆς Περσίας πόλεμον ὑπὸ την ἐπήρειαν μίας μάλλον ἀνευ προηγουμένου ψυχολογικῆς φορτίσεως («βασιλεύς δέ ὁ μέγας ὡς ἤκουσε, μισήσας τόν ἄνδρα τῆς ὑπερηφανίας αὐτός ἔφη βούλεσθαί οἱ τὰς ἀποκρίσεις δοῦναι. Καί τῷ λόγῳ τό ἔργον εἶπετο. Ὡς δέ ἐξανέστη, πάντα εὐθύς συνεκινεῖτο»⁴²). Ἐάν ο Κωνσταντίνος, ὡς διετείνετο ο Λιβάνιος, ἐγίγνωσκε ὅτι τα περὶ του βαρβάρου ἔθνος του ἀπειλούντος την Περσίαν ἦσαν ἀσύστολα, Σαπωρείου ἐμπνεύσεως, ψεύδη καὶ ὅτι ο ὑπ' αὐτοῦ διὰ των Ἰρανῶν πρέσβεων ἀποσταλεῖς εἰς την Περσίαν σιδήρος θα ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς παρασκευὴν ὀπλων τα ὁποῖα εἰς το μέλλον θα ἐστρέφοντο κατὰ τῆς ζωῆς των Ρωμαίων στρατιωτῶν, δὲν θα ἐλάμβανε την ἀπόφασιν του ὑπὸ του καθεστῶς ψυχικῆς πιέσεως. Ἐξερράγη ὁμως διότι ἐθεώρησε ὅτι εἰς την δικὴν του γενναιοδωρίαν ο Σαπῶρ ἀπήντησε με την ἀχαριστίαν. Ο Κωνσταντίνος, με μίαν κίνησιν καλῆς θελήσεως ἡ ὁποῖα δὲν ἦταν δυνατὸν να μεταβάλει τους συσχετισμοὺς μεταξὺ των δύο αυτοκρατοριῶν εἰς το στρατιωτικὸν ἐπίπεδον, ἐπίστευσε ὅτι βοηθῶν την Περσίαν εἰς μίαν σχετικῶς κρίσιμον φάσιν τῆς ιστορίας τῆς, θα ἐξησφάλιζε την εἰρήνην. Ἡ στάσις ὁμως του Σαπῶρ διέψευσε τις ἐλπίδες του. Ο Κωνσταντίνος ἠρμήνευσε κυριολεκτικῶς καὶ οὐχὶ μεταφορικῶς – ἀλληγορικῶς το αἶτημα των Περσῶν πρέσβεων καὶ ὑπὸ μίαν ἐννοίαν ἐξηπατήθη ὑπὸ του Σαπῶρ. Ὡστόσο οὐδεὶς δύναται να τον κατηγορήσει διὰ τούτο. Ο ἀπόηχος τῆς Περσοαραβικῆς συγκρούσεως εἶναι βέβαιον ὅτι θα εἶχε μεταφερθεῖ καὶ εἰς την Κωνσταντινούπολιν. Δὲν θα ἦταν δύσκολον εἰς τον Κωνσταντίνον να διαμορφώσει την ἀποψιν ὅτι οἱ σχέσεις τῆς Περσίας με τους βαρβάρους γείτονές τῆς ἦσαν τεταμένες. Ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς, δὲν θα διέφευγε τῆς προσοχῆς τῆς ρωμαϊκῆς διπλωματίας ὅτι ἡ κατὰ των Ἀράβων περσικὴ νίκη κατεκτήθη διὰ μη περιορισθέντων εἰς την ἀπώλειαν ἀνθρωπίνων ζῶν θυσιών. Φαινομενικῶς λοιπόν, καὶ αὐτό το αἶτημα περὶ τῆς ἀποστολῆς σιδήρου εἰς την Περσίαν ἠδύνατο να ἔχει τινὰ βάσιν (Σημ. Διὰ τῆς φράσεως «αἰσχυνόμενος δέ τῷ παιδί πολεμίους καταλιπεῖν ἀόπλους», ἀποκαλύπτεται ὑπὸ του Λιβανίου το ἔτος του ἀναγνωριστικοῦ – διερευνητικοῦ «διὰ πρεσβείας γνωρίζεσθαι» του Σαπῶρ καὶ τῆς ἀποφάσεως του Κωνσταντίνου να συμπαρασταθεῖ ἐνεργῶς εἰς τον «κατὰ των βαρβάρων ἀγῶνα των Περσῶν». Χρῶμενος την λέξιν παῖς εἰς την δοτικὴν του ἐνικῆ καὶ οὐχὶ εἰς την δοτικὴν του πληθυντικῆ – ο Κωνσταντίνος εἶχε τρεῖς υἱούς, τον Κωνσταντίνον, τον Κωνσταντίον καὶ τον Κωνσταντα – καταδεικνύει ὅτι, ὅταν ο Κωνσταντίνος συνωμίλει μετὰ των Περσῶν πρέσβεων

έν Κωνσταντινοπόλει, την διοίκησιν του ανατολικού τμήματος της αυτοκρατορίας την είχαν ήδη εἶς ἐκ των υἱῶν του αυτοκράτορος. Ο Κωνσταντῖος ἦταν ὁμῶς αὐτός ο οποίος ἐπελέχθη ὑπὸ του πατρὸς του το 333 να διοικήσει, ἔχων ὡς ἔδραν του την Αντιόχειαν της Συρίας, την ρωμαϊκὴν ανατολήν. Καὶ ἐπειδὴ τα ὑπὸ του Λιβανίου και του Εὐσεβίου αναφερόμενα – εἰάν ἐξαιρέσομεν την χριστιανικὴν ἐκτροπὴν της «ἐπιστολῆς του Κωνσταντίνου» και την προσθήκην της φράσεως «φιλικῶν σπονδῶν» διὰ της οποίας ο Εὐσέβιος ἐπιχειρεῖ να προετοιμάσει τους μελετώντες το πόνημά του γιὰ την ἀνάγνωσιν της ἐπιστολῆς, ο ὑμνητῆς του «πρώτου χριστιανοῦ αυτοκράτορος της Ρώμης» δεν διαφοροποιεῖται του Λιβανίου. Διὰ του χωρίου μάλιστα «ἔπραττε δὲ τὰς συνθήκας κἀπὶ τούτῳ βασιλεύς, ὑπερβολῆ φιλοτίμῳ τόν τῆς τιμῆς προαρξάμενον νικῶν ταῖς ἀντιδόσεσι», τονίζει ὅτι ο Κωνσταντῖος ἀνταπέδωσε εἰς το πολλαπλάσιον την γενναιοδωρίαν του Σαπῶρ. Τούτο ἀσφαλῶς δεν εἶναι τυχαῖον. Ἀν και προσπαθεῖ διὰ των φράσεων «ἔπραττε δὲ τὰς συνθήκας» και «ὑπερβολῆ φιλοτίμῳ» να ἀποπροσανατολίσει τους ἀναγνώστες του, εἶναι φανερόν ὅτι ο ἴδιος γνωρίζει την ἀλήθειαν. Εἰάν ὁμῶς ὠμίλει περὶ των εἰς σίδηρον «ἀντιδόσεων» του Κωνσταντίνου, τα κεφάλαια Θ', Γ', ΙΑ', ΙΒ' και ΙΓ' δεν θα εἶχαν θέσιν εἰς το τέταρτον βιβλίον του *De vita Constantini* – δεν εἶναι δυνατόν να συνέβησαν μετὰ το 333⁴³, ἐπιβάλλεται, διὰ λόγους σεβασμοῦ και ἀποδοχῆς της χρονικῆς τάξεως – ἀκολουθίας των γεγονότων, να διαγραφεί ἐκ του νού πάντων των ἐρευνητῶν το ἔτος 330 και να παραμείνει μόνον το ἔτος 333. Ο Κωνσταντῖος εἰσήλθε δυναμικῶς εἰς τον πολιτικοστρατιωτικόν βίον του ρωμαϊκοῦ κράτους, ἀναλαμβάνων να τιθασεύσει τις πάντοτε ἀνήσυχες ἐπαρχί ες της Ανατολῆς, ὀλίγον προ της ἀφίξεως των Περσῶν πρέσβειων εἰς την Κωνσταντινούπολην.

Οι ἐξελίξεις, μετὰ την ἀπόφασιν του Κωνσταντίνου να τιμωρήσει τον αὐθάδη Σαπῶρ, ὑπῆρξαν ραγδαίεις. Θα τις παρακολουθήσομεν διὰ του Tillemont⁴⁴ ο οποίος συνοψίζει θαυμασίως τους Aurelius Victor, Λιβάνιον, Εὐσέβιον, Εὐτρόπιον και Sextus Rufus Festus. Ο Σαπῶρ, πιστεύων ὅτι ο εἰς προκεχωρημένην ἡλικίαν ευρισκόμενος Κωνσταντῖος δεν θα διακινδύνευε να δοκιμάσει τις ἀντοχές του εἰς τις σκληρῆς συνθήκες της Συριακῆς ἐρήμου, ἤρχισε ἀνεὺ ἐνδοιασμών τον πόλεμον. Οι πρώτες ἐπιδρομές ἐσημείωσαν ἐπιτυχίαν και ο ἀπειρος Κωνσταντῖος ἐδείκνυεν ὅτι εἶχεν ἀπωλέσει τον ἔλεγχον της καταστάσεως. Με τον Κωνσταντῖον καθηλωμένον ἐν Κωνσταντινοπόλει και τον μάλλον ἀνέτοιμον Κωνσταντῖον ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἡ πορεία του πολέμου ἐφαίνετο ὅτι θα ἐξηρτάτο ἀπὸ των κινήσεων του Περσικοῦ ἐπιτελείου. Ἡ προοπτικὴ ὁμῶς να διεξαχθεῖ ο ἀγὼν εἰς ἐπίπεδον κορυφῆς μετὰ του Κωνσταντίνου και του Σαπῶρ, ταχέως ἀπεμακρύνθη. Δυστυχῶς γιὰ τον Σαπῶρ, ο Κωνσταντῖος ἐνόει τα ὅσα εἶχεν εἶπει εἰς τους ἀνακοινούντες ἐνώπιόν του το Περσικόν τελεσίγραφον. Ο αὐτοκράτωρ δεν ἠρκεῖτο πλέον εἰς τους τίτλους του Germanicus, Sarmaticus, Gothicus και Dacicus⁴⁵. Ἦθελε να προσθέσει εἰς την «συλλογὴν» του και αὐτὸν του Persicus. Ὅταν ο Σαπῶρ ἐπληροφόρηθη ὅτι ἐν Νικομηδείᾳ ο Κωνσταντῖος προητοιμαζε πυρετωδῶς την κατὰ των Περσῶν

εκστρατεία του, κατελήφθη υπό πανικού. Οι Πέρσες πρέσβεις άφησαν για μίαν ακόμη φορά την πατρίδα τους κατευθυνόμενοι όμως ουχί προς την Νέαν Ρώμην αλλά προς την Νικομήδειαν. Έφθασαν εις την μεγαλούπολιν της Βιθυνίας ολίγες ημέρες προ του Πάσχα του 337 – το οποίον το έτος εκείνο εωρτάσθη μεγαλοπεπερωώς την τρίτην ημέραν του Απριλίου – και εξησφάλισαν, λέγει ο Ευσέβιος, ένεκα της καλοσύνης του Κωνσταντίνου, την ειρήνην την οποίαν διακαώς επόθουν. Ο Festus αντιθέτως λέγει – και επί του σημείου τούτου έχει και την σύμφωνον γνώμην και άλλων ιστορικών – ότι οι προσπάθειες των πρέσβειων να εξευμενίσουν τον Κωνσταντίνον απέβησαν άκαρπες. Ο Σαπώρ ηδυνήθη να αποφύγει την μάχαιραν του Κωνσταντίνου, επειδή ο θεός, «ό κρείττων» κατά τον Λιβάνιον, απεφάσισεν την εις τους ουρανούς μετάβασιν του αυτοκράτορος. Υπάρχει βεβαίως και η πιθανότης οι δύο πλευρές να επέλεξαν την λύσιν της ανακωχής ή ακόμη και να συνεφώνησαν εις την υπογραφήν συνθήκης ειρήνης, η οποία ωστόσο δεν κατέστη δυνατόν να επικυρωθεί από της ρωμαϊκής πλευράς ένεκα του θανάτου του Κωνσταντίνου.

Οιοδήποτε όμως και να ήταν το αποτέλεσμα των έν Νικοδημεία διαπραγματεύσεων κατά την άνοιξιν του 337, η Περσία θα εξήρχετο ζημιουμένη. Την εικοστήν δευτέραν ημέραν του Μαΐου του 337, η καρδιά του αητητήτου Μεγάλου Κωνσταντίνου έπαψε να κτυπεί. Ο Σαπώρ ανεθάρρησε και μετ' ου πολύ, «καταφρονήσας τών παιδων ώς ου τά αυτά τῷ πατρί δυναμένων, έπεστράτευσε τῇ Νισίβει παμπόλλη μέν ίππῳ, παμπόλλη δέ πεζῇ στρατιᾷ⁴⁶». Η Νισίβις (Nsibin συριστί) υπισχνείτο εις τον Σαπώρ πολλά πλεονεκτήματα. Διά της καταλήψεώς της, οι Περσικές δυνάμεις θα εδραίωναν την παρουσίαν τους εις μίαν περιοχὴν την οποίαν θα ηδύναντο να χρησιμοποιήσουν ως ορμητήριον γιά να πλήξουν τόσοσν την ανατολικήν Μικράν Ασίαν όσοσν και τις μεγάλες ρωμαϊκές πόλεις της Συρίας. Ο Σαπώρ προσήγγισε ανενόχλητος τα τείχη της Νισίβεως. Ο Κωνσταντίος είχε μεταβεί εις το Βιμινάκιον της Παννονίας γιά να συζητήσει μετά των αδερφών του περί του μέλλοντος της αυτοκρατορίας. Ο Πέρσης βασιλεύς όμως δεν εξεμεταλλεύθη την χρυσήν ευκαιρίαν. Ο επίσκοπος της πόλεως Ιάκωβος και το ποιμνιόν του απεδείχθησαν ανυπέρβλητα εμπόδια. Επί εξήκοντα τρεις ημέρες, ο Σαπώρ εώρα τις συνεχείς επιθέσεις των στρατιωτών του να αποτυγχάνουν. Οι ελέφαντες, οι πολιορκητικές μηχανές, οι πύργοι, οι παρεμβάσεις επί του παραρρέοντος ποταμού και οι προσπάθειες υπορύξεως του τείχους δεν επέφεραν το ποθούμενον. Η απόπειρα του αιφνιδιασμού και της διά της αποκτήσεως προγεφυρώματος ταχείας προελάσεως εις το εχθρικόν έδαφος, δεν εστέφθη υπό επιτυχίας. Ο Σαπώρ ηδύνατο ίσως να ελπίζει εις την παράτασιν της πολιορκίας. Έν Βιμινακίῳ όμως επεκράτησε πνεύμα συνεννοήσεως. Οι συνομιλίες υπήρξαν γόνιμες και σύντομες, ο εμφύλιος πόλεμος απεφεύχθη και ο Αύγουστος της Ανατολής Κωνσταντίος, η συμφωνία του Βιμινακίου προέβλεπε την παραχώρισιν του δυτικού τμήματος της αυτοκρατορίας εις τον Κωνσταντίνον, του ανατολικού εις τον Κωνσταντίον και του Ιλλυρικού εις τον Κώνσταντα, έσπευσε προς υπεράσπισιν της Νισίβεως. Οι δύο στρατοί τελικώς

δεν συνεκρούσθησαν. Οι Πέρσες υπέφεραν ἐκ κοπώσεως και επιπλέον είχαν υποστεί βαρύτερες απώλειες. Ούτως, προ της ἐκ της Αντιοχείας ἀφίξεως του Κωνσταντίου εἰς την Νισίβιν, ο ἠγανακτισμένος Σαπώρ «διέλυσε τὴν στρατιάν καὶ τὰ οἰκεῖα βασίλεια κατέλαβεν ὅτι τάχιστα⁴⁷» (Σημ. Ο Θεοδώρητος εἰς τὴν «Φιλόθεον ιστορίαν» του ἀποδίδει τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν Ἰάκωβον. «Τότε πάντες ἰκετεύουσι τὸν τοῦ θεοῦ ἄνθρωπον φανῆναί τε ἐπὶ τοῦ τείχους καὶ ἀραῖς κατατοξεῦσαι τοὺς πολεμίους. Ὁ δὲ ἐπέιθετο καὶ ἀνήει καὶ, τὰς πολλὰς αὐτῶν θεασάμενος μυριάδας, σκνιφῶν αὐτοῖς καὶ κωνῶπων ἐπιπέμψαι νέφος ἰκέτευσεν τὸν θεόν. Καὶ ὁ μὲν ἔλεγεν, ὁ δὲ ἔπεμπε, Μωϋσῆ παραπλησίως πειθόμενος. Καὶ οἱ τε ἄνδρες τοῖς θεοῖς κατετιπρώσκοντο βέλεσιν, οἱ τε ἵπποι καὶ οἱ ἐλέφαντες, τὰ δεσμά διαρρηξάντες, ἔδραπέτευον τῆδε κάκειῖσε σκεδαννύμενοι καὶ φέρειν ἐκείνας οὐ δυνάμενοι τὰς ἀκίδας⁴⁸». Εἰς τὴν «Ἐκκλησιαστικὴν τοῦ ιστορίαν» ὁμως, ἐμμέσως ἀναγνωρίζει τὴν συμβολὴν τοῦ Κωνσταντίου, διὰ τὴν ἐγκαιρον ἀφίξιν του εἰς τὴν Αντιόχειαν, εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Σαπώρ λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Νισίβεως⁴⁹. Ἡ ἀλήθεια ἀποκαθίσταται διὰ τοῦ «Χρονικοῦ τῶν Ἀρβήλων⁵⁰» το ὁποῖο υπογραμμίζει ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου προκληθεῖσα εἰς τοὺς Πέρσες ταραχὴ μετετρέπει εἰς ἀτακτον φυγὴν ὑπὸ τοῦ φόβου μιᾶς ρωμαϊκῆς ἐπιθέσεως⁵¹. Συνεπῶς ὁ Κωνσταντῖος ἠρρίσκετο ἐγγὺς τῆς Νισίβεως ὅταν ὁ Σαπώρ διέταξε τὴν ὀπισθοχώρησιν τῶν δυνάμεών του).

Ἡ ἀντίστροφος μέτρησις γιὰ τοὺς χριστιανούς τῆς Περσίας εἶχεν ἀρχίσει [Σημ. Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ γνωρίσει τὴν ιστορίαν τεσσαρακονταετοῦς πάλης τῆς Ἀσσυριακῆς ἐκκλησίας κατὰ τῆς ἀντιχριστιανικῆς περσικῆς ἐξουσίας, πρέπει νὰ ἐντρυφήσει εἰς τὶς Συριακῆς Πράξεις τῶν Μαρτύρων τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ ὑπὸ τοῦ Stephanus Evodius Assemani ἐκδοθεῖσα συλλογὴ τῶν Συριακῶν Πράξεων, ἡ βασιθεῖσα εἰς δύο ἀρχαῖα χειρόγραφα τα ὁποῖα προ τῆς ἀπὸ τοῦ Joseph Simonius Assemani μετακομιδῆς τοὺς εἰς τὴν Βατικανὴν βιβλιοθήκην ἐφυλάσσοντο εἰς τὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Νιτρίας ναόν τῆς Παναγίας, ἔχει, ὡς περιλαμβάνουσα τα αὐθεντικά – πρωτότυπα «Πάθη», κολοσσιαίαν σημασίαν γιὰ τὴν μελέτην τῆς περιόδου 340 – 379. Ὁ St. Ev. Assemani – ἡ ἀπὸ τῆς Τριπόλεως τοῦ Λιβάνου μεγάλη Μαρωνιτικὴ οἰκογένεια τῶν Assemani προσέφερε τεράστιες υπηρεσίες εἰς τὴν ἐν τῇ Δύσει καλλιέργειαν τῶν ἀνατολικῶν σπουδῶν. Εἰδικῶς ὁ Joseph Simonius Assemani, 1687 – 1768, συνεδέθη με τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ, ἦταν ἄλλωστε καὶ ἐφορὸς τῆς, με ἔργα τῆς ἀνατολικῆς γραμματείας – ἀποδίδει τὴν πατρότητα τῆς συλλογῆς, στηριχθεὶς ἐπὶ τῶν ἀναφορῶν τοῦ μητροπολίτου Νισίβεως Abdiso (14^{ος} αἰών) καὶ τοῦ Νεστοριανοῦ Πατριάρχου Τιμοθέου τοῦ Α' (8^{ος} αἰών), εἰς τὸν κατὰ τὶς δύο πρώτες δεκαετίες τοῦ 5^{ου} αἰῶνος ἀναμειχθέντα ἐνεργῶς εἰς τὸν ἐσωτερικὸν βίον τῆς περσικῆς ἐκκλησίας ἐπίσκοπον Μαρτυρουπόλεως (Maipherqat) Μαρουθάν⁵². Ὁ Labourt ἀν καὶ δέχεται ὅτι ἡ συγκεκριμένη συλλογὴ ὑπήρχε ἀπὸ τοῦ 5^{ου} αἰῶνος, ἀρνείται νὰ θεωρήσει ὡς συντάκτην αὐτῆς τοῦ Μαρουθάν⁵³. Δὲν προτιθέμεθα νὰ παραθέσομεν τα ἐπιχειρήματα τοῦ Labourt καὶ τα ἀντεπιχειρήματα τῶν υποστηρικτῶν τοῦ Assemani. Ἡ συλλογὴ ἀφ' ἐαυτῆς ἔχει

μοναδικήν ιστορικήν αξίαν. Το ζήτημα του «πατρός ή των πατέρων» της είναι δευτερεύον, φιλολογικόν και δεν θα απασχολήσει ημάς δι' ευνοήτους λόγους. Θα ήταν όμως σημαντική παράλειψις να μην αναφερθούμε ενταύθα και εις τον P. Bedjan ο οποίος διά των επτά τόμων των Acta martyrum et Sanctorum, των εκδοθέντων κατά την τελευταίαν δεκαετίαν του 19^{ου} αιώνος, αποδεικνύει ότι η σχέσις της Συριακής γραμματείας με τις περί των Αγίων και των Μαρτύρων της αδιαιρέτου εκκλησίας αφηγήσεις δεν είναι πρόσκαιρος, ευκαιριακή και επιδερμική αλλά μόνιμος, διαχρονική και ουσιαστική. Οι ευσεβείς Ιουδαίοι διαπιστούντες το βάθος των νοημάτων και την ευρύτητα του Ταλμούδ, ωμίλουν περί της γιάμ χα – Ταλμούδ, περί της θαλάσσης δηλαδή του Ταλμούδ. Το υπό του Bedjan συλλεχθέν υλικόν, ἔνεκα της μεγάλης εκτάσεώς του και των βαρυσημάτων ιστορικών και θεολογικών μηνυμάτων του, ομοιάζει ἔν τινί τρόπῳ προς μίαν θάλασσαν, την οποίαν πρέπει οι πάντες να εξερευνήσωμεν άνευ φόβου αλλά με πολύ πάθος. Τα αφορώντα τους Μάρτυρες (η διάκρισις μεταξύ Αγίων και Μαρτύρων εις τα Acta του Bedjan και αλλαχού είναι σαφής. Οι Άγιοι, ετελεύτησαν κατά φυσικόν νόμον. Οι Μάρτυρες, απεβίωσαν βιαίως) τμήματα του έργου του Bedjan, δεν καλύπτουν αποκλειστικώς την ιστορίαν των επί της βασιλείας του Σαπώρ του Β' διωγμών των Ασσυρίων Χριστιανών. Τα αναφερόμενα εις Πράξεις Μαρτύρων της εποχής του Μπαχράμ του Ε' (420 – 438), του Γιαζντεγκέρντ του Β' (438 – 457), του Περόζ (457 – 484), του Χοσρόου του (531 – 579) και του Χοσρόου του Β' (591 – 628) χειρόγραφα (ἔν τῇ συλλογῇ του Assemani υπάρχουν μόνον Πράξεις Μαρτύρων της περιόδου του Σαπώρ του Β'. Εξαίρεσιν αποτελούν τα Πάθη του Ιακώβου του Intercisus και του Maharshabur τα οποία μεταφέρουν ημάς εις τον επί του Βαχράμ του Ε' διωγμόν των Χριστιανών. Ο Ιάκωβος και ο Maharshabur εμαρτύρησαν κατά το δεύτερον ἔτος της βασιλείας του Βαχράμ) είναι πολλά και διά της αναγνώσεώς τους επιτυγχάνεται η συνολική θεώρησις της πολιτικής των Σασσανιδών ἔναντι των Χριστιανών υπηκόων τους. Τα διηγούμενα επίσης τις Πράξεις των ἔν τῇ ῥωμαϊκῇ αυτοκρατορίᾳ μαρτυρησάντων Συριακά κείμενα (ἔν τῷ δευτέρῳ τόμῳ των Acta sanctorum martyrum, ο Assemani δημοσιεύει την Συριακήν μετάφρασιν του «περί τῶν ἔν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων» συγγράμματος του Ευσεβίου Καισαρείας) παρουσιάζουν ἀπό πάσης ἀπόψεως ἐξαιρετικόν ενδιαφέρον και πρέπει να γίνουν αντικείμενον μελέτης ἀπό των διερευνώντων την ιστορίαν των ἔν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει διωγμών των χριστιανών. Ο Bedjan λοιπόν, μη περιοριζόμενος εις την Παλαιστίνην, συμπληροῖ τα Acta sanctorum martyrum occidentaliū του Assemani και διά των αναφορῶν του εις τους μετὰ τον Σαπώρ διώκτες των χριστιανῶν ἀνοίγει τον δρόμον γιά μίαν ἐμβριθεστέραν προσέγγισιν της πολυκυμάντου πορείας της Ασσυριακής εκκλησίας ἀπό του 379 ἕως την Αραβικήν κατάκτησιν της Περσίας. Ἐπειδή ὅμως ο ὑπό του Σαπώρ του Β' εξαπολυθείς κατά των Ασσυρίων Χριστιανῶν διωγμός, ο οποίος δεν ἔχει ὁμοίον του εις Ανατολήν και Δύσιν κατά την προϊσλαμικήν τουλάχιστον περίοδον (ο χρονογράφος Θεοφάνης ἀποκαλεῖ αὐτόν «φρικωδέστατον πάντων⁵⁴»), ἀπετέλει και εξακουλουθεί να ἀποτελεῖ, ως θέμα, πρόκλησιν δι' ἕκαστον ἐρευνητήν, εἰς

πνευματικός ανήρ του μεγέθους του Bedjan δεν είχε άλλη επιλογή από του να απαντήσει εις την πρόκλησιν. Και ενώ οι Πράξεις των Μαρτύρων της Ανατολής του Assemani εδράζονται επί των δύο χειρογράφων της Νιτρίας (Βατικανοί κώδικες 160 και 161), τα χειρόγραφα (τινά εκ των οποίων είχαν ήδη εκδοθεί και σχολιασθεί προ του Bedjan) τα οποία χρησιμοποιεί ο Bedjan για την δικήν του συλλογήν είναι σαφώς περισσότερα και εάν μεν αναφέρονται εις Μάρτυρες αγνώστους εις τον Assemani παρατίθενται αυτούσια εάν δε περιγράφουν τα μαρτύρια προσώπων γνωστών εις τον Assemani επιχειρείται από του Bedjan, όπου εμφανίζονται διαφοροποιήσεις, η δημιουργία της πλησιεστέρας προς την αλήθειαν διηγήσεως διά της επιλεκτικής συνθέσεως των στοιχείων των συγκρινομένων κειμένων. Ούτως διά των Acta sanctorum martyrum orientaliū του Assemani και της προσθετικής και «αναθεωρητικής» εργασίας του Bedjan, της επιτελεσθείσης εις μέρος των Acta martyrum et sanctorum, δημιουργείται ἓν corpus Συριακῶν αφηγήσεων διά του οποίου καθίσταται προσιτή και ενδιαφέρουσα η μελέτη της συγκεκριμένης κρίσιμου και τραγικής περιόδου της ιστορίας της Ασσυριακής εκκλησίας.

Η κατά τον 4^{ον} όμως αιώνα δοκιμασία των χριστιανῶν της Περσίας, δεν συνεκλόνησε μόνον την Συριακήν αλλά και την Ελληνικήν – Βυζαντινήν παράδοσιν. Ο εκκλησιαστικός ιστορικός του πρώτου ημίσεος του 5^{ου} αιώνος Σωζομενός, αφιερώνει επτά κεφάλαια του δευτέρου βιβλίου της «εκκλησιαστικής του ιστορίας» εις την περιγραφὴν των δραματικῶν γεγονότων της τεσσαρακονταετίας 340 – 379. Οι πληροφορίες του, αν και περιληπτικῆς, εἶναι αξιόπιστες, σαφείς και ακριβεῖς και τούτο οφείλεται εις την ἀπ'αυτοῦ γνώσιν των Συριακῶν πηγῶν. Ωστόσο μετά τον Σωζομενόν, δεν υπήρξε η ἀνάλογος ποιοτική συνέχεια. Ως ευστόχος παρατηρεῖ ο Labourt, οι υπό της βυζαντινῆς γραμματείας ἀναληφθεῖσες προσπάθειες προς συμπλήρωσιν και βελτίωσιν του ομιλούντος περὶ του διωγμοῦ τμήματος της «εκκλησιαστικῆς ιστορίας» του Σωζομενοῦ, κατέληξαν εις οικτρὰν ἀποτυχίαν. Η υπέρβασις της αφηγήσεως του Σωζομενοῦ, κατέστη ἀδύνατος. Και αὐτό εἰσέτι το Συριακῆς προελεύσεως υλικόν του ἐκ Γάζης ιστορικού, μεταγενεστέρως υπέστη ἀλλοιώσεις. Τα αἰσιογραφικά ἔργα των Μηναίων, των Συναξαρίων και των Μηνολογίων ουδεμίαν ιστορικὴν βαρύτητα ἢ σημασίαν ἔχουν. Οι σύντομες ἐλληνικῆς διηγήσεις των Παθῶν των Περσῶν Μαρτύρων της εποχῆς του Σαπῶρ του Β', ἐβασίσθησαν εις μεταφράσεις ἢ ἀκόμη και εις μεταφράσεις μεταφράσεων, οι οποίες διεστρεβλώθησαν, παρεποιήθησαν ἢ ετροποποιήθησαν υπό των μεταφραστῶν και των αντιγραφῶν των χειρογράφων συμφώνως προς τις προτιμήσεις και τις επιθυμίας τους⁵⁵. Ταῦτα ἐλέχθησαν υπό του Labourt το 1904.

Το 1905 ο Βολλανδιστῆς Hippolyte Delehaye ἐδημοσίευσε τις ἐλληνικῆς versions των Πράξεων των ἐπὶ της βασιλείας του Σαπῶρ Περσῶν Μαρτύρων (Les versions Grecques des Actes des Martyrs Persans sous Sapor II). Εἰς τον πρόλογόν του ουχὶ μόνον δεν ἀμφισβητεῖ τους ἰσχυρισμούς του Labourt, ἀλλωστε μία ἀπλή ἀντιπαραβολή των Συριακῶν και των Ελληνικῶν κειμένων εἶναι ἀρκετὴ γιὰ να δικαιώσῃ πλήρως τον Labourt, ἀλλὰ προβαίνει και εις δύο

ουσιώδεις παρατηρήσεις περί των ιδιαίτερων σχέσεων της θρησκευτικής λογοτεχνίας των Βυζαντινών με τις Πράξεις των Περσών Μαρτύρων. Η πρώτη τονίζει την υπάρχουσα εις τα Συναξάρια της Ορθοδόξου εκκλησίας τάσιν να συνδέονται με τους διωγμούς των εν Περσία χριστιανών πρόσωπα τα οποία είναι βέβαιον ότι ετελειώθησαν εις τους κατά των χριστιανών διωγμούς των Ρωμαίων αυτοκράτορων (Δομνίνος, Σίλας...). Ο Delehaye επιχειρεί να εξηγήσει το ανεξήγητον λέγων ότι πρόκειται περί λαθών εις την σύνταξιν⁵⁶. Η δευτέρα αναφέρεται εις την ύπαρξιν Ελληνικών Πράξεων Περσών Μαρτύρων στερουμένων όμως ιστορικής βάσεως και συνεπώς κινουμένων εις την σφαίραν του μύθου (Αγία Ειρήνη, Μαρτύριον των αγίων του Χριστού μαρτύρων Δάδα, Γοβδελαά και Κασδίας της αδερφής αυτού, Μαρτύριον των αγίων Ακινδύνου, Πηγασίου, Ανεμποδίστου, Αφθονίου και Ελπιδοφόρου, Μαρτύριον των τριών αδερφών Εμμανουήλ, Sabel και Ισμαήλ⁵⁷). Δεν γνωρίζομεν εάν οι ανωτέρω επισημάνσεις ενισχύουν την άποψιν του Labourt ο οποίος διακηρύττει ότι οι Σύροι έγγραφον τις Πράξεις σκοπεύοντες να διδάξουν ιστορίαν⁵⁸ (τούτο δεν είναι απόλυτον διότι υπάρχουν και Συριακές Πράξεις οι οποίες οδηγούν τον αναγνώστη από του ενός θαύματος εις το άλλον) και οι Βυζαντινοί αποβλέποντες εις τον σχηματισμόν της τελείας χριστιανικής κοινωνίας των τελείων χριστιανών υπηκόων του έλέω θεού αυτοκράτορος της Νέας Ρώμης (παιδαγωγική – ηθικοπλαστική διάστασις των αγώνων των χριστιανών). Είναι όμως αναμφισβήτητον ότι εις τινά περίοδον τινές εκ των εχόντων ειδικόν περί του θέματος ενδιαφέρον, «απεφάσισαν» ή ηδυνήθησαν να μιμηθούν τον Σωζομενόν και να διαμορφώσουν τις περί των Περσών Μαρτύρων του 4^{ου} αιώνα αφηγήσεις τους ως επί το πλείστον επί τη βάσει του περιεχομένου των Συριακών πηγών. Τούτο αποδεικνύεται εκ των κειμένων των Ελληνικών Πράξεων των Μαρτύρων Ιωνά και Βαραχισίου, Φερβουθής, Σαδώθ, Αβραμίου, Ίας, Βαδήμου, Ακεψιμά, Ιωσήφ και Αειθαλά.

Τα Πάθη των ανωτέρω Μαρτύρων απαντώνται εις εικοσιπέντε συνολικώς κώδικες, οι πλείστοι των οποίων αναφέρονται εις Μηνολόγια συγκεκριμένων μηνών και οι Πράξεις των Περσών Μαρτύρων της εποχής του Σαπώρ του Β' αποτελούν μέρος μιάς σειράς διηγήσεων περί των, με την ευρείαν έννοιαν του όρου, αγωνιστών της χριστιανικής πίστεως. Έκ των εικοσιπέντε αυτών κωδίκων προκύπτουν εικοσιεννέα περιγραφές της μαρτυρικής πορείας των προαναφερθέντων δέκα αθλητών του Χριστού προς τον οδυνηρόν θάνατον (τέσσερα χειρόγραφα διηγούνται τις Πράξεις ουχί ενός αλλά δύο Μαρτύρων⁵⁹). Ο Delehaye δημοσιεύει, παρέχων έν αντιπροσωπευτικόν δείγμα – μόνον ο Βάδημος αντιπροσωπεύεται έξ ενός κώδικος – όλων των κατά περίπτωσιν τάσεων της χειρογράφου παραδόσεως, δεκατρία Μαρτύρια. Δύο αφορούν τους Ιωνάν και Βαραχίσιον, έν την Φερβουθην, έν τον Σαδώθ, δύο τον Αβράμιον, δύο την Ίαν, έν τον Βάδημον και τέσσερα τους Ακεψιμάν, Ιωσήφ και Αειθαλάν. Εάν συγκρίνομεν τις Συριακές Πράξεις των Ιωνά και Βαραχισίου, της Φερβουθής, του Σαδώθ, του Αβραμίου, της Ίας, του Βαδήμου και των Ακεψιμά, Ιωσήφ και Αειθαλά με τις ελληνικές των ιδίων προσώπων, ως αυτές παρουσιάζονται εις την έκδοσιν του

Delehaye, διαπιστούμεν άνευ ιδιαιτέρας δυσκολίας τις μεταξύ τους ομοιότητες. Δυνάμεθα επίσης άνευ δισταγμών να ομιλήσομεν περί των μεταφραστικών (εάν όντως επεχειρήθη μετάφρασις και ουχί αντιγραφή μεταφράσεως) επιδόσεων των συντακτών των ελληνικών κειμένων διότι εις ούκ ολίγα εκτεταμένα χωρία, ο αναγιγνώσκων είτε την υπό του Assemani πραγματοποιηθείσαν λατινικήν μετάφρασιν των Συριακών πρωτοτύπων είτε τις υπό του Delehaye εκδοθείσες ελληνικές Πράξεις έχει την βεβαιότητα ότι μελετά το αυτό κείμενον. Οι παρατηρούμενες διαφορές είναι ολίγες και μη ουσιώδεις, τουλάχιστον όταν από της Βυζαντινής πλευράς εις την σύγκρισιν συμμετέχουν τα καταλαμβάνοντα πολλές σελίδες εις την έκδοσιν του Delehaye Πάθη. Το σπουδαιότερον όμως είναι ότι οι χρήσιμες περί την μελέτην της ιστορίας των διωγμών πληροφορίες των Συριακών Πράξεων δίδουν δυναμικόν παρόν εις την συλλογήν του Delehaye και μάλιστα χωρίς να έχουν υποστή «διορθωτικές» παρεμβάσεις. Τούτο ασφαλώς συμβάλλει εις την βελτίωσιν της ιστορικής εικόνας των ελληνικών Πράξεων ωστόσο δεν δύναται να αποτελέσει το εφελτήριο για την άσκησιν ηπίας ή δριμείας μορφής κριτικής εις τις απόψεις του Labourt. Τα κείμενα τα οποία για πρώτην φοράν εδημοσιεύθησαν υπό του Delehaye το 1905 και τα οποία θα ηδύναντο να προκαλέσουν περισσότερες συζητήσεις εάν περιέγραφον τις Πράξεις των εχόντων μεγαλυτέραν φήμην Μαρτύρων (Σίμωνος Bar Sabbae, Μίλλου, Barbasemin), είναι ολίγα και ως έκ τούτου δεν έχουν την δύναμιν να μεταβάλλουν άρδην το σκηνικόν. Παρά ταύτα, ο Delehaye θέτει το κρίσιμον ερώτημα. Οι ελληνικές διευρυμένες εκδοχές ή παραλλαγές ή μεταφράσεις (η γαλλική λέξις version έχει τρεις σημασίες) των Πράξεων των Περσών Μαρτύρων Ιωνά και Βαραχισίου, Φερβουθής, Σαδώθ, Αβραμίου, Ίας, Βαδήμου, Ακεψιμά, Ιωσήφ και Αειθαλά απετέλουν τμήμα μιάς ευρυτέρας συλλογής ή ήσαν απλώς μεμονωμένα έργα; Εις το ερώτημα αυτό, για διάφορους λόγους, απάντησις δεν δύναται να δοθεί⁶⁰. «Προβληματισμόν» επίσης δημιουργεί η εμφανιζομένη εις τα δεκατρία Μαρτύρια του Delehaye διάθεσις πλήρους υιοθετήσεως της περί των ανωτέρω Μαρτύρων Συριακής ιστορικής παραδόσεως. Εγνώριζον τινές Βυζαντινοί την Συριακήν γλώσσαν; Τούτο πρέπει να θεωρηθεί δεδομένο. Άλλωστε και οι Πράξεις οι οποίες προκαλούν την αγανάκτησιν του Labourt προήλθον έκ μεταφράσεων από της Συριακής εις την ελληνικήν. Οι παραποιήσεις, οι αλλοιώσεις και οι προσθήκες δεν είναι κατά τον Labourt αποτελέσματα της αδυναμίας των μεταφραστών να κατανοήσουν την Συριακήν γλώσσαν αλλά της βουλήσεώς τους να καταστήσουν την ιστορίαν των διωγμών παιδαγωγικόν ανάγνωσμα. Πιθανώς και τινές κακές μεταφράσεις να επέτειναν την σύγχυσιν. Οι Πράξεις όμως των Μαρτύρων της συλλογής του Delehaye, επειδή έχουν έντονον Συριακόν χρώμα, φαίνεται ότι συνετάχθησαν υπό προσώπων τα οποία είτε ηδύναντο διά της επαρκούς γνώσεως της Συριακής γλώσσης να διασφαλίσουν την άμεσον πρόσβασίν τους εις την περί των Μαρτύρων της εποχής του Σαπώρ Συριακήν φιλολογίαν (εις την περίπτωσιν ταύτην η γνώσις της γλώσσης συνεδυσάσθη μετά της βουλήσεως να αποφευχθούν οι επιζήμιες συμπτύξεις, οι ανωφελείς επιμηκύνσεις της

διηγήσεως και οι μη έχουσες Συριακόν υπόβαθρον συναισθηματικές εξάρσεις) είτε εστηρίχθησαν επί παλαιότερων, αγνώστων εις ημάς, καλής ποιότητος, από της απόψεως της εξαρτήσεώς τους εκ των Συριακών Πράξεων, ελληνικών χειρογράφων (οι πλείστοι των υπό του Delehayε χρησιμοποιηθέντων κωδίκων, είναι του 10^{ου}, του 11^{ου}, και του 12^{ου} αιώνος). Δεν είμεθα επίσης εις θέσιν να αποφανθούμε εάν είναι τυχαίον το γεγονός ότι τα χειρόγραφα τα οποία αντιστοιχούν εις τους κώδικες Vaticanus Graecus 1660 (του έτους 916, Μηνολόγιον του μηνός Απριλίου, περιλαμβάνει το Μαρτύριον της Φερβουθής⁶¹) και Vaticanus Graecus 1671 (του 10^{ου} αιώνος, Μηνολόγιον του μηνός Αυγούστου, περιέχει το Μαρτύριον της Ίας⁶²), είναι έργα δύο Στουδιτών μοναχών, των Ιωάννου και Τιμοθέου.

Πάντως έν Κωνσταντινουπόλει γιά αιώνες ήταν ζώσα η ανάμνησις του κατά των χριστιανών διωγμού του Σαπώρ και τούτο ένεκα της Μάρτυρος Ίας. Εις τις τελευταίες παραγράφους του Μαρτυρίου της, του περιλαμβανομένου εις τον Codex Florentinus bibl. Nat.1214 (τρεις συνολικώς κώδικες αναφέρονται εις το Μαρτύριόν της και όπως ήδη έχομεν είπει ο Delehayε παραθέτει τους δύο) καταγράφονται τα ακόλουθα. «Η μέν ούν καλλίνικος μάρτυς Ία ούτω ξένως και ύπερφυώς βιώσασα, ώσπερ ό λόγος υπέγραψε, και ούτω τόν της άθλήσεως δρόμον τελέσασα και τούς όρατούς και άοράτους έντεϋθεν έχθρούς καταισχύνασα και μετά τελευτήν πολλοίς τοίς τών ιαμάτων χαρίσμασι δοξασθεισα προς του θεου, ούτω προς ήν επανήλθε ζωήν. Μεθ' ύστερον δέ παρά του τών ευσεβών βασιλέων, ήνίκα ή πυρκαϊά μέν έσβέσθη της άσεβείας τη δυνάμει Χριστου, τό της ευσεβείας δέ ηύγασε φώς, προς την όλβιωτάτην άνεκομίσθη Κωνσταντινούπολιν τό ταύτης πολυάθλον λείψανον. Και ναός αυτώ ιδρύνθη περικαλλής και έν αυτώ κατετέθη, πολλάς τών ιαμάτων τοίς αυτώ προσερχομένοις πιστώσ χάριτας άναβλύζον.

Επει δέ κριμασιν οίς οίδε θεός ή πόλις έάλω τοίς Ιταλοίς, Αλεξίου μέν, ού επώνυμος Άγγελος, τηνικαυτα της τών Ρωμαίων επειλημμένου αρχής, τόν ιδιον δέ αδελφόν Ισαάκιον ταύτης έξοστρακίσαντος, άπαν μέν τό κάλλος απέσβη της πόλεως, όσον έν οίκοις λαμπροίς, όσον έν οίκοις ίεροίς, όσον έν ευαγέσι σεμνείοις. Σύν τούτοις πασι και τό ιερόν τέμενος της μάρτυρος Ίας διαφθαρέν, επί τη τών Μαγγάνων μονή τό θεϊον ταύτης λείψανον μετετέθη, ήνίκα και αυθις θεός τοίς Ρωμαίοις την πόλιν απέδωκεν, όσα και σπαράκτας κόρακας ταύτης εκδιώξας τούς Ιταλούς, της αυτοκρατορικής αρχής του Παλαιολόγου Μιχαήλ κατέχοντος τάς ήνίας. Τούτου δέ της βασιλείας διάδοχος, ουμενουν της γνώμης και της περι τό θεϊον σέβας δόξης, γέγονεν υίός ό μεγακλής και μέγας Ανδρόνικος, τό της ευσεβείας ώραϊότατον στήριγμα, τό της εκκλησίας ασφαλέστατον και περικαλλές έδραϊώμα, τό πάσης άρετης και καλοκάγαθίας περιδοξον άκουσμα.

Τηνικαυτα τοίνυν και ό παρών τη θεία μάρτυρι λόγος έγράφη, του γράψαντος έν τη τών Μαγγάνων περικαλλει εύρισκομένου μονή, επειδή τό του χρόνου μήκος τά μέν ύπομνήματα, όσα έγράφη τη μάρτυρι, ίσχυσε διαφθειραι, τό δέ ταύτης θεϊον λείψανον ουκ ήδυνήθη λυμήνασθαι, και ταυτ' έννακοσίων

ήλιακῶν κύκλων περιδραμόντων, οὕτω τοῦ θεοῦ τὴν καλλίνικον μάρτυρα καί πρό τῶν τῆς ἀθλήσεως ἀγῶνων κἂν τοῖς ἀγῶσι καί μετὰ τούτους δοξάσαντος, δεικνύντος οἶμαι, οἷας ἔτυχε παρ' αὐτοῦ δόξης ἢ θεία ταύτης ψυχῆ⁶³». Από του 5^{ου} ἴσως αἰῶνος ἕως τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Β' τοῦ Παλαιολόγου τουλάχιστον, ἡ Ἰα υπενθύμιζε εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντιπόλει διαμένοντες, ἀρχικῶς ἐκ τοῦ δικοῦ τῆς ναοῦ καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 13^{ου} αἰῶνος ἐκ τῆς μονῆς τῶν Μαγγάνων, τὰ φοβερά δεινά τῶν κατὰ τὸν 4^{ον} αἰῶνα ἐν Περσίᾳ ἀθλησάντων χριστιανῶν. Ἡ πληροφορία τοῦ μοναχοῦ Μακαρίου περὶ τοῦ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ναοῦ τῆς Ἰας εἶναι ἀληθῆς. Ὁ ἱστορικός Προκόπιος εἰς τὸ De Aedificiis γράφει. «Ἐν ἀριστερᾷ δὲ εἰσιόντι εἰς τὰς Χρυσᾶς καλουμένας Πύλας τῆς ἁγίας Ἰας μαρτύριον εὐρῶν καταπεπτωκός πολυτελεῖα τῇ πάσῃ ἀνενεώσατο (ὁ Ἰουστινιανός⁶⁴)».

Ἄν καὶ δὲν εθεωρήθησαν οἱ υπαίτιοι τῆς μὴ θετικῆς καταλήξεως τῆς πρώτης μετὰ τεσσαρακονταετίαν κατὰ τῶν Ρωμαίων περσικῆς ἐκστρατείας, ὁ Σαπῶρ ἐξετέλεσε τοὺς κατὰ τὴν γνώμην τοῦ υπευθύνου προ τῆς μετὰ τῶν ἐναπομεινάντων δυνάμεων τοῦ ἐπιστροφῆς τοῦ εἰς τὴν Περσίαν⁶⁵, δὲν ἔπαυον νὰ εἶναι «ομόθησκοι» τοῦ Κωνσταντίου, τοῦ αυτοκράτορος τῶν Ρωμαίων, καὶ τῶν κατοίκων τῆς Νισίβεως, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Ἰακώβου εἶχαν προβάλλει λυσσαλέαν ἀντίστασιν εἰς τὰ πολιορκούμενα τὴν πόλιν τοὺς περσικά στρατεύματα. Συμφώνως πρὸς τὴν ἀναφορὰν τοῦ Χρονικοῦ τῶν Ἀρβήλων, ὁ ἠττηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου προ τῶν τειχῶν τῆς Νισίβεως βασιλεὺς τῶν Περσῶν, ὠρκίσθη κατὰ τὴν ἀποχώρησίν του ὅτι θὰ ἐξηφάνιζε τὸ θρήσκευμα τῶν Ρωμαίων ἀφ' ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς αυτοκρατορίας του⁶⁶. Ὁ Σαπῶρ ὅμως οὐδέποτε ἔλαβε σοβαρὰς ἀποφάσεις ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ θυμοῦ ἢ μίᾶς στιγμιαίας συναισθηματικῆς ἐκρήξεως. Ἐάν εἶχεν ἀποφασίσει, με ἀφορμὴν τὰ γεγονότα τῆς Νισίβεως, νὰ διώξει τοὺς χριστιανούς, θὰ προέβαινε εἰς τὶς δέουσες ἐνέργειες τὸ 337 καὶ οὐχὶ τὸ 340. Εἶναι ὅμως ἀληθές ὅτι οἱ παραδοσιακὲς ἰσορροπίες μετὰξὺ τοῦ millet τῶν χριστιανῶν καὶ τῆς περσικῆς ἐξουσίας εἶχαν ἀρχίσει νὰ διαταράσσονται. Μετὰ τὸ πρῶτον ἀνεπιτυχὲς ἐγχείρημα γιὰ τὴν κατάληψιν ρωμαϊκῶν ἐδαφῶν, ὁ νοὺς τοῦ Σαπῶρ δὲν ἐκλονίζετο μόνον ἀπὸ τῶν περὶ τῶν χριστιανῶν σκέψεων ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀγωνίας περὶ τῆς δυνατότητος τῆς περσικῆς οικονομίας νὰ ἀνταπεξέλθει εἰς τὰ ἐκ τῆς παρατάσεως τῶν ἐπιχειρήσεων ἔξοδα. Οἱ καταχρήσεις τῆς περιόδου τῆς ἀντιβασιλείας τῆς Epher Hormiz καὶ τῶν προ τοῦ 309 Βασιλέων, εἶχαν φέρει τὸ Σασσανιδικὸν κράτος εἰς τὰ πρόθυρα τῆς χρεωκοπίας. Ὁ Σαπῶρ ὅμως, ἐπειδὴ ἤθελε πάσῃ θυσίᾳ νὰ συνεχίσει τὸν πόλεμον μετὰ τὴν Ρώμην, δὲν ἐνδιαφέρετο γιὰ μίαν ομαλήν, διὰ τῶν συνήθων εἰσφορῶν, ἐπανασυσσώρευσιν πλούτου εἰς τὸ βασιλικόν – τὸ ὁποῖο ἐπίσης δὲν ἦταν πλήρες – καὶ τὸ κρατικόν ταμεῖον. Διὰ τοῦτο, ἐκινητοποίησε ὅλες τὶς δυνάμεις τῆς Ἰρανικῆς αυτοκρατορίας. Ἄπαντες, ἀκόμη καὶ αὐτοὶ οἱ Πέρσες στρατιῶτες⁶⁷, ἐκλήθησαν νὰ καταβάλλουν ὑψηλοὺς ἐκτάκτους φόρους. Αὐτοὶ ὅμως οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε πρωτίστως νὰ φορολογηθοῦν ὑπὸ τοῦ Σαπῶρ ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ χριστιανοὶ (καθ' ὅλην τὴν Σασσανιδικὴν περίοδον οἱ πόλεμοι τοῦ Βασιλέως τῶν βασιλέων ἐχρηματοδοτοῦντο ἀπὸ τῶν πλουσίων πληθυσμῶν

της Μεσοποταμίας και ιδίως από των Ιουδαίων και των χριστιανών). Οι Ιουδαίοι, ως αποκαλύπτει δι' αδιασείστων στοιχείων ο Neusner, εδέχθησαν να ενισχύσουν διά των χρημάτων τους τον πόλεμον της περσικής κυβερνήσεως κατά των Ρωμαίων⁶⁸ (Σημ. Η πρώτη φάσις του Περσορωμαϊκού πολέμου διήρκησε από του 337 έως το 350 και η δευτέρα από του 356 έως το 363). Ένεκα τούτου οι Ιουδαίοι απέφυγαν την οργήν του Σαπώρ. Τι όμως συνέβη εις την περίπτωσιν των χριστιανών; Την απάντησιν αρνούμεθα εκ του Συριακού κειμένου των Πράξεων του Σίμωνος bar Sabbae.

Τον Αύγουστον του 340, ο Σαπώρ ο Β' απέστειλε από της Beit Huzzaye (από της επαρχίας δηλαδή του Χουζιστάν) εις τους άρχοντες της Beit Aramaye (της επαρχίας δηλαδή των Αραμαίων) μίαν επιστολήν διά της οποίας προσέταξε να προχωρήσουν πάραυτα εις την σύλληψιν του Σίμωνος bar Sabbae, του επισκόπου Σελευκείας – Κτησιφώντος και προκαθημένου των επισκόπων της Ανατολής. Ο συλληφθείς επίσκοπος θα ηδύνατο να εξασφαλίσει την ελευθερίαν του εάν εισέπραττε, και εν συνεχεία βεβαίως παρέδιδε εις τον Shahanshah, διπλάσιον φόρον αφ' όλου του εν τῇ περσικῇ ἐπικρατείᾳ κατοικούντος λαού των Ναζωραίων. Ο Σαπώρ εσυνέχιζε λέγων ότι η πρόσθετος φορολογία έπρεπε να επιβληθεί εις τους χριστιανούς διότι προεκάλουν τους υπομένοντες την βάσανον, την έντασιν και την αγωνίαν του πολέμου, δηλαδή τον ίδιον και τους στρατιώτες του, απολαμβάνοντες αμέριμνοι τα αγαθά της ειρήνης και συνεμερίζοντο, καιίτοι όντες υπήκοοι του Μεγάλου Βασιλέως, τα θρησκευτικά αισθήματα του Καίσαρος, του πολεμίου της Περσίας⁶⁹. Η απάντησις του Σίμωνος, πλήρης χριστιανικών νοημάτων περί της μεταθανατίου ζωής, απέκλειε πάσαν πιθανότητα συμμορφώσεως των χριστιανών προς την βασιλικήν εντολήν. Ο Σίμων είπε ότι ο ίδιος και το ποίμνιόν του επένοντο, ακολουθούντες τις περί της απαγορεύσεως συγκεντρώσεως πλούτου προσταγές του Ιησού Χριστού. Και η απαντητική επιστολή του Σίμωνος προς τον Σαπώρ ωλοκληρώθη δι' ενός χωρίου της 1^{ης} προς Κορινθίους επιστολής του Αποστόλου Παύλου «τιμῆς ἠγοράσθητε· Μη γίνεσθε δούλοι ανθρώπων» (κεφ. 7, παρ. 23). Όταν ο Shahanshah ανέγνωσε την απάντησιν, εξωργίσθη και εχαράκτήρισε τον Σίμωνα ανόητον, αυθάδη και δολοπλόκον. Προανήγγειλε μάλιστα τον όλεθρον των χριστιανών και την διαγραφή του ονόματός τους εκ της μνήμης των ανθρώπων. Εις την δευτέραν απάντησίν του εις τον Βασιλέα, ο Σίμων ενέμεινε εις τις θέσεις του. Προσέθεσε απλώς ότι έργον των επισκόπων δεν είναι να καταδυναστεύουν διά της φορολογίας το ποίμνιόν τους αλλά να το καθοδηγούν και να το νουθετούν επιδεικνύοντες προς αυτό αισθήματα αγάπης, αφοσιώσεως και φιλευσπλαχνίας. Και κατέληξε επισημαίνων ότι ο ίδιος και ο λαός του θεού ήσαν έτοιμοι να θυσιασθούν προς διασφάλισιν της σωτηρίας της ψυχής τους. Μετά την δευτέραν άρνησιν του Σίμωνος να προσφέρει οικονομικήν βοήθεια εις το εν έμπολέμω καταστάσει ευρισκόμενον περσικόν κράτος, ο Σαπώρ, έχων την όψιν του εκ πείνης υποφέροντος λέοντος του επιθυμούντος να κατασπαράξει τις σάρκες των αθών θυμάτων του, εξέδωσε το πρώτον κατά των χριστιανών διάταγμα του διά του οποίου επέβαλε την δίωξιν των ιερέων, την εκ θεμελίων

καταστροφήν των χριστιανικών ναών και την βεβήλωσιν των ιερών σκευών και αντικειμένων της χριστιανικής λατρείας. Το διάταγμα ωστόσο αυτό δεν έπληξεν θανασίμως την περσικήν εκκλησίαν. Ως εμμέσως δηλούται υπό των Πράξεων του Σίμωνος (Συμεώνου) και καθαρώς υπό του Σωζομένου (οι μεν οὖν μάγοι, συλλαμβανομένων αὐτοῖς των Ιουδαίων, σπουδῆ τους εὐκτηρίους οἴκους καθεῖλον⁷⁰), αρχικώς οι χριστιανοί υπεχρεώθησαν να παρακολουθήσουν το δυσάρεστον θέαμα της κατακρημνίσεως των εκκλησιών τους. Σφαγές ή Μαρτύρια δεν αναφέρονται. Ο Σαπώρ, καίτοι ωρνούμενος έλεγεν ότι ο Σίμων ηγείτο της θρησκείας των αγυρτών, υπήκουε εις τον Καίσαρα, ελάτρευε τον θεόν του Καίσαρος και ύβριζε τον Αχούρα Μάζντα (τον θεόν του προφήτου Ζωροάστη), δεν ήθελε να ωθήσει την κατάστασιν εις τα άκρα πριν δώσει εις τον Σίμωνα μίαν τελευταίαν ευκαιρίαν να «επανορθώσει». Διά τούτο διέταξε να παρουσιασθεί ενώπιόν του ο επίσκοπος Σελευκείας για να διεξάγει προσωπικώς την δίκην του. Διά της κινήσεως ταύτης, ο Σαπώρ επεδίωκε να εξαντλήσει και την τελευταίαν πιθανότητα προς αποκατάστασιν των σχέσεών του με τον Σίμωνα.

Την κρίσιμον όμως εκείνην ώραν, κατά το κείμενον των Πράξεων του Σίμωνος, ενεφανίσθησαν οι «αιώνιοι εχθροί των χριστιανών», οι Ιουδαίοι. Βουλόμενοι να οδηγήσουν εις τον θάνατον τον Σίμωνα και τους χριστιανούς, επαρουσιάσθησαν εις τον Βασιλέα και ωμίλησαν συκοφαντικώς κατά του προκαθημένου της Περσικής εκκλησίας. Είπαν δηλαδή ότι ο Σίμων διατηρεί μυστικήν αλληλογραφία μετά του Ρωμαίου αυτοκράτορος και ότι συμβάλλει, προδότης ών, εις την υπονόμευσιν της αντιρωμαϊκής πολιτικής του Shahanshah (Σημ. Η κατηγορία αυτή πρέπει να θεωρηθεί αβάσιμος, αν και υπάρχουν ερευνητές οι οποίοι υπερεκτιμώντες τινές «αναιτιολόγητες» διακηρύξεις νομιμοφροσύνης προς το καθεστώς του Σαπώρ από της πλευράς διασήμων Μαρτύρων – Σίμωνος bar Sabbae, εις την έκδοσιν του Bedjan, και Ουσθαζάδου – ισχυρίζονται ότι οι Πράξεις των Μαρτύρων αποκρύπτουν την αλήθειαν και ότι τινές εκ των επιφανών επισκόπων των περσικών χωρών παρεδόθησαν εις τους δημίους διότι εκρίθησαν ένοχοι εσχάτης προδοσίας⁷¹. Εάν όμως οι συντάκτες των Παθών και η μεταγενεστέρα Συριακή χριστιανική ιστοριογραφία ήθελαν να προστατέψουν την φήμην του Σίμωνος διά της αποκρύψεως των μη επωφελών για την Περσίαν σχέσεών του με την Κωνσταντινούπολιν, οι αραβικές και οι περσικές πηγές των μετά την εμφάνισιν του Ισλάμ χρόνων, οι οποίες εθεμελίωσαν τις περί των Σασσανιδών αφηγήσεις τους εις Σασσανιδικά Χρονικά τα οποία δυστυχώς σήμερα δεν έχομεν εις την διάθεσίν μας, δεν θα παρέλειπον, ομιλούσες περί της βασιλείας του Σαπώρ, να αναφερθούν συγκεκριμένως εις το πότε και υπό ποιές συνθήκες «απεκαλύφθη» η θέτουσα εις κίνδυνον την προσπάθειαν της Περσίας να υλοποιήσει τα κατά της Ρώμης επεκτατικά σχέδιά της παρασκηνιακή συνεργασία του Σίμωνος με τον Καίσαρα. Η ισλαμική ιστοριογραφία, όπως άλλωστε και η βυζαντινή, δεν δικαιώνουν τους επικριτές των Πράξεων. Είναι βεβαίως αληθές ότι οι χριστιανοί απεχθάνοντο την Μασδαϊκήν θρησκείαν και εμίσουν τον Σαπώρ⁷² όπως επίσης δεν αφίστανται της

αληθείας οι τοποθετήσεις των Labourt και Marie – Joseph Pierre οι οποίοι ομιλούν περί του ονείρου της απελευθερώσεως, της Μεσσιανικής δηλαδή προσδοκίας των Περσών χριστιανών να βιώσουν την από των χριστιανών αυτοκρατόρων της Ρώμης κατάλυση του περσικού κράτους⁷³. Η πτώσις του Σαπώρ, κατά την περίοδον της μονοκρατορίας του Κωνσταντίνου, ήταν γιά τους χριστιανούς της Ανατολής ουχί απλώς εφικτή αλλά και αναπότρεπτος. Ο Αφραάτης εκφράζει, διά της γραφείσης ολίγον προ του θανάτου του Κωνσταντίνου «περί των πολέμων»⁷⁴ πέμπτης κατά σειράν ομιλίας του, την βεβαιότητάν του περί του επικειμένου τέλους του βίου του ανασυσταθέντος περσικού βασιλείου. Ο Θεός ήδη από της εποχής της Παλαιάς Διαθήκης είχε φροντίσει να προαναγγείλλει τα μέλλοντα. Ο Πέρσης σοφός, το προσωνύμιον αυτό συνώδευε πάντοτε το όνομα του Αφραάτου, διά της ερμηνείας του εις τα κεφάλαια Β', Ζ', και Η' του βιβλίου του Δανιήλ, απεκάλυπτε ότι το πλήρωμα του χρόνου είχε έλθει. Διά τούτο καλεί όλους τους χριστιανούς, συμπεριλαμβανομένου και του αγνώστου φίλου του εις τον οποίον και απευθύνει το σύνολο σχεδόν των «ομιλιών» του, να πάψουν να είναι απαισιόδοξοι. Οι ελπίδες περί της θεοστάτου ρωμαϊκής παρεμβάσεως δεν έσβησαν με τον θάνατον του Κωνσταντίνου. Ο Κωνσταντίνος όμως δεν ηδυνήθη να δώσει εις αυτές σάρκα και οστά. Η μετ' ολίγον έκδοσις των πρώτων αντιχριστιανικών διαταγμάτων, έφερε την Ασσυριακήν εκκλησίαν αντιμέτωπον με την σκληράν πραγματικότητα. Επειδή όμως η έννοια της θείας προνοίας και της καταλυτικής παρουσίας του θείκου παράγοντος εις την πορείαν της ανθρωπίνης ιστορίας είναι μία από των πλέον βασικών διδασκαλιών του Χριστιανισμού, ούτε ο Σίμων ούτε τις άλλος επίσκοπος (ο Αφραάτης φαίνεται ότι είχε την διπλήν ιδιότητα του επισκόπου και του ηγουμένου μοναστηρίου⁷⁵) θα ανελάμβανε, γιγνόμενος ο ανεπίσημος πρέσβης ή κατάσκοπος της Νέας Ρώμης εις την αυλήν του Πέρσου βασιλέως, να προσφέρει περιττήν βοήθειαν εις τον εκπληρούντα το θέλημα του θεού, χωρίς ωστόσο να γνωρίζει την από του Υψίστου προς τούτο επιλογήν του, Ρωμαίων αυτοκράτορα. Η αντιπάθεια προς το πρόσωπον του Σαπώρ και η αγάπη προς αυτό του Καίσαρος δεν πρέπει να συγχέονται με την εις τον Σίμονα αποδοθείσαν κατηγορίαν. Ο Αφραάτης, ο οποίος διά της πέμπτης ομιλίας του είναι φανερόν ότι εκφράζει τα συναισθήματα πολλών αν ουχί όλων των χριστιανών, ο Σίμων, οι λοιποί επίσκοποι και οι ουχί επιφανείς χριστιανοί, ανέμενον την έλευσιν των Ρωμαίων και ουδαμώς ήθελον να την επισπεύσουν στρεφόμενοι παρασκηνιακώς κατά του ηγέτου του Ιρανικού κράτους). Έκ του Χρονικού Seert πληροφορούμεθα περί της υπάρξεως μιάς άλλης κατηγορίας. Οι Ιουδαίοι «εβεβαίωσαν» τον Σαπώρ ότι ο Σίμων είχε προσηλυτίσει εις τον Χριστιανισμόν τους επικεφαλείς του Μασδαϊκού ιερατείου και ότι είχε βαπτίσει κρυφίως την Ephra Hormiz, προκαλών ούτως την αποστασίαν της μητρός του εκ της πατρώας των Περσών θρησκείας⁷⁶. Διά των κατηγοριών αυτών και ίσως τινών άλλων, οι Ιουδαίοι ήλπιζον να καταστήσουν βεβαίαν την από του Σαπώρ εις θάνατον καταδίκην του Σίμωνος. Προ της καταδίκης ή της αθώσεώς του όμως, έπρεπε να προηγηθεί η δίκη του. Ούτως, μετά τινών μηνών κράτησιν, ο Σίμων εγκατέλειψε φρουρούμενος την

Σελεύκειαν, προ της αναχωρήσεώς του απεχαιρέτησε το ποιμνιόν του ομιλών περί της παντοδυναμίας του Χριστού ουχί μόνον εις τους καιρούς της ειρήνης αλλά και εις αυτούς των διωγμών⁷⁷, και ωδηγήθη εις την Karkad Ledan (η πόλις είχε προσφάτως – ίσως και το 340 – ιδρυθεί υπό του Σαπώρ και ωνομάσθη υπό των Σύρων Karkad Ledan, δηλαδή πόλις, πρωτεύουσα της διοικητικής περιφερείας του Ledan. Το κοινό περσικό όνομά της ήταν, ως λέγει εις το Shahname ο Abul Qasim al – Firdawsi, Kunam–i Ariran⁷⁸. Ο Noeldeke δέχεται ως επίσημον το Eran Hurra Sahpuhr⁷⁹). Η διαδρομή όμως (την οποίαν ο Σίμων δεν διήνυσε μόνος του διότι ηκολούθησαν αυτόν οι Abdhaiclas και Ανανίας, δύο έκ των δώδεκα μελών – τα υπόλοιπα ονόματα, Qiouma, Badboui, Παύλος, Zizai, Naqib, Adna, Ισαάκ, Hourmizd, Badema και Hablah⁸⁰, είναι γνωστά έκ του Μαρτυρολογίου του Νοεμβρίου του 411, του περιλαμβανομένου εις το υπ' αριθμόν add. 12150 χειρόγραφον του Βρετανικού Μουσείου⁸¹ – του πρεσβυτερείου της εκκλησίας της Σελευκείας) από της Σελευκείας εις την Karkad Ledan του Χουζιστάν, εσημαδεύθη υφ' ενός περιστατικού του οποίου η σημασία δεν ηγνοήθη από της ιστορικής ερεύνης. Εις τα Σούσα, την ιδιαίτεραν πατρίδα του Σίμωνος (τα Σούσα ήταν επίσης πόλις του Χουζιστάν), ο σιδηροδέσμιος εκκλησιαστικός ανήρ ήλθεν αντιμέτωπος με μίαν εικόνα η οποία τον εγέμισε πόνον. Είς σεβάσμιος χριστιανικός ναός της πόλεως (πιθανώς ο καθεδρικός ναός) είχε μετατραπεί από των Ιουδαίων, μετά την παραχώρησιν αδείας από της πλευράς των Μάγων, εις Συναγωγήν (*quandoquidem paucis ante diebus Aedes illa Magorum opera in Collegium, seu Synagogam Judaeis cesserat*⁸²). Ο Σίμων, επιθυμών να μην απωλέσει την ψυχικήν του αντοχήν, την οποίαν εσκοπέυε να χρησιμοποιήσει και να εξαντλήσει υπερασπιζόμενος τον Χριστόν ενώπιον του Σαπώρ, παρεκάλεσε τους φρουρούς του να δεχθούν μίαν μικράν αλλαγήν της προς την Karkad Ledan πορείας του διότι δεν ήθελε να αντικρύσει έκ του σύνεγγυς το οδυνηρόν γί' αυτόν θέαμα. Το αίτημά του έγινε αποδεκτόν.

Οι περί των Ιουδαίων αναφορές των Πράξεων του Σίμωνος (και ο Σωζομενός λέγει ότι «ἐλύπει – η ακμή της Περσικής εκκλησίας – δέ και Ιουδαίους, τρόπον τινά φύσει υπό βασκανίας προς τό δόγμα τῶν Χριστιανῶν ἐκπεπολεμωμένους⁸³») επηρέασαν σημαντικῶς την περί των αιτιῶν του διωγμοῦ ἔρευναν. Απαντες συμφωνοῦν ὅτι οἱ Ιουδαῖοι διεδραμάτισαν τινά ρόλον εἰς την μεταστροφὴν της περσικῆς πολιτικῆς ἐναντι των χριστιανῶν. Το ζήτημα ὅμως εἶναι εἴαν ἀπλῶς ἐπετάχυναν τις ἐξελίξεις – με την «ἐπιστολήν» του Κωνσταντίνου ἢ τον ἐκχριστιανισμόν της Νέας Ρώμης και το Μασδαϊκόν ιερατεῖον να παρωθοῦν τον Σαπώρ εἰς τις κατὰ των χριστιανῶν ἐνέργειές του («συμπληρωματική» δηλαδή η παρέμβασις των Ιουδαίων) – ὡς δέχονται οἱ Duval⁸⁴, Wigram⁸⁵, Duchesne⁸⁶, Peeters (ο οποίος ὡστόσο τονίζει ὅτι ο θρησκευτικός φανατισμός των Ιουδαίων, των Μασδαίων και των λοιπῶν ἀντιχριστιανικῶν ομάδων φέρει τεραστίαν εὐθύνην γιά τις μετὰ την ἐκρηξιν του διωγμοῦ κατὰ των χριστιανῶν πρωτοφανεῖς βιαιότητες⁸⁷) και Marie – Joseph Pierre (η στάσις της εἶναι μάλλον διφορούμενη⁸⁸) ἢ εἴαν υπήρξαν οἱ πρώτοι και κύριοι αἴτιοι του ἐκτυλιχθέντος κατὰ τον 4^{ον} αἰῶνα δράματος της Ἀσσυριακῆς

εκκλησίας (το κομβικόν βεβαίως σημείον είναι ο θάνατος του Σίμωνος διότι εάν ο Σαπώρ δεν αποφάσιζε να κόψει το νήμα της ζωής του άλλοτε προστατευομένου του, οι πελέκεις των δημίων δεν θα είχαν στραφεί κατά των κεφαλών των χριστιανών), ως λέγουν οι Noeldeke⁸⁹, Labourt⁹⁰ Guy Sabbah⁹¹, Leclercq⁹² και Parisot⁹³ (οι δύο τελευταίοι ομιλούν περί συμπράξεως Ιουδαίων και Μάγων).

Είναι όντως δύσκολον να τοποθετηθεί τις κατηγορηματικώς επί του θέματος τούτου διότι ανεξαρτήτως του αν οι Ιουδαίοι, ως οι πλέον αδιάλλακτοι (;) εχθροί της έν τῇ περσικῇ αυτοκρατορία ραγδαίως, κατά τον 4^{ον} αιώνα, αναπτυσσομένης χριστιανικής κοινότητας, ήσκησαν ή δεν ήσκησαν τις εντονότερες προς τον Σαπώρ πιέσεις για να πείσουν αυτόν να μετατρέψει τον βίον των χριστιανών υπηκόων του εις μίαν καθημερινήν πάλην με τον θάνατον, δεν πρέπει να παρορώμεν το Μασδαϊκόν, Σαπώρειον και χριστιανικόν εισέτι υπόστρωμα της εντός της περσικής επικρατείας υπό του σπουδαιότερου ίσως των Σασσανιδών βασιλέων αναληφθείσης αντιχριστιανικής εκστρατείας. Επειδή όμως ο Ιουδαϊκός παράγων ευρίσκεται συνεχώς εις το επίκεντρον των συζητήσεων (και ουχί αδίκως), επιβάλλεται να δώσουμε εις αυτόν την προτεραιότητα εις το περί των υποκινητών του διωγμού τμήμα της εργασίας μας.

Καταρχήν ο ισχυρισμός των Πράξεων του Σίμωνος ότι καθ' όλην την διάρκειαν του διωγμού οι Ιουδαίοι παρενέβαινον διά συκοφαντιών εις τις περσικές αρχές προς δίωξιν των χριστιανών, είναι υπερβολικός και επιπροσθέτως μετέωρος από ιστορικής πλευράς. Θα ήταν εύκολον, λόγω της προς τους Ιουδαίους εχθρότητος, εις τον συντάκτην ή τους συντάκτες των Συριακών Πράξεων να αποδώσουν εις τον λαόν της Παλαιάς Διαθήκης την ευθύνην για την θανάτωσιν όλων ή των περισσοτέρων Μαρτύρων της εποχής του Σαπώρ του Β'. Έκ της αναγνώσεως όμως των περι των Μαρτύρων Συριακών κειμένων προκύπτει ότι οι Ιουδαίοι προεκάλεσαν την βιαίαν τελευτήν δύο ομάδων Μαρτύρων, του Σίμωνος και της ακολουθίας αυτού και της «άγιας Φερβουθής, τῆς ἀδερφῆς αὐτῆς – πρόκειται περί των δύο αδερφών του Σίμωνος – καί τῆς παιδίσκης αὐτῆς⁹⁴». Τίθεται όμως ενταύθα το ερώτημα. Τίνες Ιουδαίοι ηδύναντο να εξαναγκάσουν, με ή χωρίς την συνδρομήν των Μάγων, τον Σαπώρ να διατάξει τον αποκεφαλισμόν του Σίμωνος; (Το Μαρτύριον της Φερβουθῆς και των δύο συντρόφων της έλαβε χώραν έν περίπου μήνα μετά το Μαρτύριον του Σίμωνος, όταν πλέον ο διωγμός απετέλει αμείλικτον πραγματικότητα). Δεν δύναται βεβαίως τις να διατυπώσει την γνώμην ότι άπαντες οι Ιουδαίοι κάτοικοι της Μεσοποταμίας είχαν το δικαίωμα να εμφανίζονται προ του Shahanshah και να ομιλούν περί παντός αφορώντος ή μη αφορώντος τους ίδιους ή την κοινότητά τους θέματος. Καθ' όλην σχεδόν την διάρκειαν της Σασσανιδικής περιόδου, φορείς και εκφραστές της έν τῇ περσικῇ Ανατολῇ Ιουδαϊκής ισχύος ήσαν α) ο Resh Galutha και β) οι ραββίνοι. Ο Resh Galutha (ο εξιλάρχης ελληνιστί, ο άρχων δηλαδή της εξόδου, των εξορισθέντων έν τῇ Μεσοποταμιακῇ γῇ Ιουδαίων), ήταν η πολιτική (και μάλλον δευτερευόντως η θρησκευτική) κεφαλή της Ιουδαϊκής κοινότητος της Βαβυλωνίας ή άλλως ο πρωθυπουργός των Ιουδαίων της

Βαβυλωνίας [επειδή εις την συγκεκριμένην παράγραφον θα δοθεί ιδιαίτερα βαρύτης εις χωρία του Ταλμούδ, θεωρούμε απαραίτητον να ενημερώσουμε τον αναγνώστην ότι το Ταλμούδ συνίσταται ἐξ ἑξ τάξεων (εβραϊστί σεδαρίμ εις τον πληθυντικόν και σέδες εις τον ενικόν) και εξηκοντατριῶν συνολικῶς πραγματειῶν (εβραϊστί μασσεκτώθ). Περί των τάξεων και των πραγματειῶν – ἐκάστη τάξις ἀποτελεῖται ἐξ ἐπτά μέχρι δώδεκα πραγματειῶν – του Ταλμούδ, ομιλεῖ λεπτομερῶς ο Α. Cohen εις την εἰσαγωγὴν του φέροντος τον τίτλον «Le Talmud» βιβλίου του⁹⁵]. Ἡ πρώτη ἀπὴ ἀπόδειξις περὶ της παρουσίας του ἐξιλάρχου εις τον βίον των Ἰουδαίων της Μεσοποταμίας, ἐμφανίζεται εις τα μέσα του δευτέρου μεταχριστιανικοῦ αἰῶνος. Ἐστὼ και εις ὑποτυπώδη μορφήν, εἶναι βέβαιον ὅτι ὑπῆρχε Ἰουδαϊκὴ ἀρχὴ το 145, ὅταν ο R. Hananiah, ὁ ἀνηψιὸς του R. Joshua b. Hananiah, εἰσήγαγε το ἡμερολόγιον εις την Βαβυλωνίαν. Οἱ περὶ της εἰσαγωγῆς διηγήσεις, ἀναφέρονται εις ἓνα τοπικόν ἀξιωματοῦχον, ἐπονομαζόμενον Ahiah ἢ Nehunyon (πραγματεῖες Berakhot, Sanhedrin και Nedarim⁹⁶). Την ἰδίαν περίπτου ἐποχὴν, ὁ Rabban Simeon b. Gamaliel ἔψεξε τον R. Nathan ὡς συμμετέχοντα εις μίαν ἀποσκοπούσαν εις την ὑπονόμευσιν της ἐξουσίας του συνομοσίαν. Δὲν ἐδίστασε μάλιστα να ἀπευθυνθεῖ προς αὐτόν ὡς ἀκολουθῶς. «Μήπως θα ἠθέλες, ἐπειδὴ διωρίσθης ἐπικεφαλῆς της βασιλικῆς αὐλῆς – οἱ Ἰουδαῖοι συνεπῶς εἶχαν διεισδύσει δυναμικῶς εις τους χώρους της λήψεως των ἀποφάσεων ἤδη ἀπὸ της ἐποχῆς των Πάρθων – ἔνεκα της θέσεως – δηλοῦται διὰ του ὅρου Kamara – την ὁποίαν κατεῖχε ὁ πατήρ σου, να σε διορίσουμε και πρόεδρον»; (πραγματεῖα Horayot) Ὁ Neusner λέγει ὅτι ὁ ὅρος Kamara χρησιμοποιεῖται εις διάφορες Ἰρανικὲς ἐπιγραφές γιὰ να δηλώσει ἓν ἐκ των ἐμβλημάτων των ἀξιωματοῦχων της Ἰρανικῆς κυβερνήσεως (ὁ Resh Galutha ὅπως βραδύτερον και ὁ «Καθολικός» των χριστιανῶν ἦσαν πρωτίστως πολιτικά πρόσωπα διότι δι' αὐτῶν ὁ Βασιλεὺς διησφάλιζε την ἐφαρμογὴν των περὶ της Ἰουδαϊκῆς και της χριστιανικῆς κοινότητος ἀποφάσεων του). Διὰ τοῦτο θεωρεῖ πολὺ πιθανόν ὁ R. Nathan να ἦταν ὁ υἱὸς του Εβραίου κυβερνήτου της Βαβυλωνίας⁹⁷. Ἡ πρώτη ὅμως Ταλμουδικὴ ἀναφορὰ εις το ἀξίωμα του Resh Galutha ἐμφανίζεται εις σχέσιν με τον Huna, τον ἐξιλάρχη του τέλους του δευτέρου αἰῶνος. Ὁ Παλαιστίνιος Πατριάρχης R. Judah ἐδήλωσε ὅτι εἰάν ἐπρόκειτο να ἔλθει ὁ Huna εις την Παλαιστίνην, θα ἐπεβάλλετο εις το ἐθιμοτυπικόν μέρος της συναντήσεώς τους να φανερώσει προς ὅλους ὅτι εἶναι ὑποδεέστερος αὐτοῦ, διότι ὁ Huna κατήγετο ἀπὸ της γενεᾶς των ἀνδρῶν του Δαυῖδ ἐνῶ ὁ ἴδιος ἀπὸ της γενεᾶς των γυναικῶν (πραγματεῖες Ketivot και Kilayim⁹⁸).

Οὕτως, ὀλίγες δεκαετίες προ της πτώσεως των Ἀρσακιδῶν, τινὲς ἐκ των «ἀπογόνων του Δαυῖδ» ἀνέλαβον την βαρεῖαν ἐυθύνην να ἡγηθῶν των Ἰουδαίων των δυτικῶν ἐπαρχιῶν της Παρθικῆς αυτοκρατορίας. Οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ὅμως Ἰουδαῖοι, ἀπὸ του 8^{ου} προχριστιανικοῦ αἰῶνος (μετὰ την κατάρρευσιν του βορείου βασιλείου των δέκα φυλῶν το 722 ἐδημιουργήθη το πρῶτον μεταναστευτικόν ρεῦμα προς την Μεσοποταμίαν) ἕως την περίοδον της ἐμφανίσεως του θεσμοῦ του ἐξιλαρχείου, οὐχὶ μόνον δὲν ἐδιώχθησαν ὑπὸ των

Αχαιμενιδών, των Σελευκιδών και των Αρσακιδών αλλά και πολλαπλώς ενισχύθησαν υπ'αυτών. Όντες ευφύεστατοι, δραστήριοι, δημιουργικοί και αποφασιστικοί, είχαν κατορθώσει να κερδίσουν την εύνοιαν τόσο των ελληνικών όσο και των μη ελληνικών κυβερνήσεων. (Εν τῷ Χρονικῷ του Μιχαήλ του Σύρου αναγιγνώσκουμε ότι οι Ιουδαίοι της Μεσοποταμίας εδέχθησαν ευμενώς τον Αλέξανδρον⁹⁹ και ότι ο εκ των διαδόχων του Σέλευκος ο Α΄ ο Νικάτωρ εις τις υπ' αυτού ιδρυθείσες πόλεις εγκατέστησε πολλούς Ιουδαίους παραχωρών μάλιστα εις αυτούς προνόμια τα οποία δεν υπελείποντο αυτών των Ελλήνων¹⁰⁰. Ο Ιώσηπος αναφέρει ότι ο Αντίοχος ο Γ΄ ο Μέγας διέταξε την μετάβασιν δύο χιλιάδων εβραϊκών οικογενειών από της Βαβυλωνίας εις την Λυδίαν και την Φρυγίαν για να συνδράμουν εις την ειρήνευσιν εξηγεμένων περιοχών¹⁰¹. Είναι επίσης αξιοσημείωτον ότι οι Ιουδαίοι της Μεσοποταμίας δεν εστήριξαν την επανάστασιν των Μακκαβαίων εις την Παλαιστίνην). Οι εξιλάρχες και το επιτελείο τους ώφειλαν να διαφυλάξουν τις, μετά παρέλευσιν εννέα αιώνων, εις οικονομικόν, κοινωνικόν και πολιτικόν επίπεδον κατακτήσεις των ομοεθνών τους και να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για την περαιτέρω ενίσχυσιν του ρόλου της Ιουδαϊκής κοινότητος εις τις Μεσοποταμιακές και ευρύτεως τις ανατολικές υποθέσεις. Ωστόσο αρχικώς επαρουσιάσθησαν δυσκολίες. Η Παρθική αυτοκρατορία είχε διαγράψει τον κύκλον της και μία νέα δύναμις, από της επαρχίας της Περσίδος (Fars), ήταν έτοιμη να δώσει το τελικόν κτύπημα εις την παραπαίουσαν Αρσακιδικήν δυναστείαν. Η σύγκρουσις μεταξύ του Αρσακίδου Ardavan και του Σασσανίδου Ardasir δεν ήταν δυνατόν να αποφευχθεί. Οι Ιουδαίοι, ενθυμούμενοι την επί τέσσερις αιώνες φιλικήν προς αυτούς συμπεριφοράν των Αρσακιδών, δεν ηυρέθησαν προ ουδενός διλήμματος και άνευ δισταγμών ετάχθησαν παρά τῷ πλευρῷ του Ardavan. Ο ραββίνος Levi ben-Sisi δεν παρέλειπε να διακηρύσσει ότι τα στρατεύματα των Πάρθων ωμοίαζαν προς αυτά του βασιλέως Δαυΐδ¹⁰². Την 28^{ην} όμως ημέραν του Απριλίου του 224 εις την πεδιάδα του Hormizdaghan, ο Ardavan ηττήθη και εφονεύθη από του ξίφους του ιδίου του Ardasir. Οι Ιουδαίοι περιήλθον τότε εις δυσχερεστάτην θέσιν [Η νοοτροπία με την οποίαν αντιμετώπιζαν οι Ιουδαίοι την Παρθικήν κυριαρχίαν διαφαίνεται καθαρώς εκ των λόγων του Rav, ενός σημαντικού διδασκάλου, όταν πλέον η κυριαρχία αυτή είχε φθάσει εις το τέλος της. Είπε λοιπόν ο Rav. «Ο Αντωνίνος – πρόκειται περί του Ρωμαίου αυτοκράτορος Αντωνίνου του Ευσεβούς (138 – 161) ο οποίος ήταν φίλος των Ιουδαίων ως τούτο αποδεικνύεται εκ των περί του προσώπου του εχουσών ιδιαίτερον ενδιαφέρον Ταλμουδικών διηγήσεων¹⁰³ – υπηρέτησε τον Rabbi (τον Παλαιστίνιον Πατριάρχην Judah). Ο Ardavan, υπηρέτησε τον Rav. Όταν ο Αντωνίνος απεβίωσε, ο Rabbi εθρήνησε και δεσμός διεκόπη. Όταν ο Ardavan απεβίωσε, ο Rav εθρήνησε και ο δεσμός διεκόπη». Πραγματεία Avodah Zarah¹⁰⁴]. Αν και απέφυγαν τις διώξεις, τα υπό του Ardasir ληφθέντα μέτρα προεκάλεσαν ούκ ολίγα προβλήματα εις την λειτουργίαν της Ιουδαϊκής αυτονόμου κυβερνήσεως. Η επάνοδος εις την ομαλότητα ήταν τελικώς έργον του ραββίνου Mar Samuel, διευθυντού της σχολής της Nehardea, και του Βασιλέως Σαπώρ του Α΄(241 – 272).

Οι δύο άνδρες κατέληξαν εις μίαν συμφωνίαν η οποία εξησφάλισε τα συμφέροντα και της Ιουδαϊκής και της περσικής πλευράς. [Οι Ιουδαίοι ουδέποτε ουσιαστικώς εδιώχθησαν υπό των Σασσανιδών γιά θρησκευτικούς λόγους. Μερικές χιλιάδες έξ αυτών εσφαγιάσθησαν το 363, κατά την εισβολήν του Ιουλιανού εις την Περσίαν, διότι εις ανώνυμος Ιουδαίος, ο οποίος ισχυρίσθη ότι είναι ο Μεσσίας, προέτρεψε τον εβραϊκό πληθυσμό να στασιάσει κατά του Σαπώρ του Β' και να βοηθήσει τον Ιουλιανόν ο οποίος διά της ανοικοδομήσεως του Ναού του Σολομώντος θα επέσπευδε τον χρόνον της μαζικής επιστροφής των Ιουδαίων εις την Παλαιστίνην. Όσοι ηκολούθησαν τον ψευδο – Μεσσίαν, είχαν οικτρών τέλος. Το γεγονός πανηγυρίζεται δεόντως εις τις Πράξεις του Σίμωνος bar Sabbae¹⁰⁵. Το 468 επίσης, με αφορμήν την συμπλήρωσιν τετρακοσίων ετών από της καταστροφής του Ναού (η καταστροφή συνέβη, κατά την ραββινικήν χρονολόγησιν, το 68), εδημιουργήθη εις τους Ιουδαίους του Ισπαχάν η ακαθόριστος αίσθησις ότι επίκειται η έλευσις του Μεσσίου. Καταληφθέντες υπό θεϊκού ζήλου, έδειραν (δηλ. «έγδαραν») ζώντας δύο Μάγους. Το αποτέλεσμα ήταν να σφαγιασθεί ο ήμισυς Ιουδαϊκός πληθυσμός της πόλεως και να ριφθούν οι παίδες των Ιουδαίων εις την πυράν του τοπικού Μασδαϊκού ναού¹⁰⁶. Η ιστορία των Ιουδαιοπερσικών σχέσεων από του 224 έως το 643, μόνον αυτά τα δύο μέλανα σημεία έχει να καταγράψει. Και εις τις δύο περιπτώσεις, η ευθύνη της αιματοχυσίας ανήκει εις τους Ιουδαίους οι οποίοι διά της επιπολαιότητος και της απερισκεψίας τους υπέγραψαν, χωρίς να προκληθούν υφ' ουδενός, την θανατικήν καταδίκην τους). Προς τα τέλη όμως του 3^{ου} αιώνας, μία νέα απειλή ήλθε να υποσκάψει την εξουσίαν του εξιλάρχου. Την φοράν αυτήν ο Resh Galutha δεν είχε να φοβηθεί την εχθρότητα ή την καχυποψίαν τινός νέου Ardasir αλλά τις μη φιλικές διαθέσεις των ραββίνων, των άλλοτε στυλοβατών, παρά τις επιμέρους μάλλον δευτερευούσης σημασίας διαφωνίες του παρελθόντος, του θεσμού του εξιλαρχείου. Οι ραββίνοι προέβαλλον μετά παρηρησίας το πρωτείον τους έναντι του εξιλάρχου επικαλούμενοι την από της πλευράς τους γνώσιν της αποκαλύψεως του Μωυσέως εις την πλήρην αυτής μορφήν (ουχί μόνον γραπτή αλλά και προφορική Tora). Φαίνεται όμως ότι τινές ραββίνοι είχαν υπερβεί τα όρια. Μετά πρότασιν του εξιλάρχου, οι περσικές αρχές επέβαλον εις τον Geniva, έναν έκ των μαθητών και οπαδών του Rav, την ποινήν του θανάτου¹⁰⁷. Η εκτέλεσις του Geniva το 275, δεν έκαμψε το ηθικόν των ραββίνων οι οποίοι εσυνέχισαν τις κατά του εξιλάρχου επιθέσεις τους επιδιώκοντες ταυτοχρόνως διά της από του Rav Judah b. Yehezqel ιδρύσεως της ραββινικής ακαδημίας της Pumbeditha να ανεξαρτητοποιηθούν πλήρως από του εξιλαρχείου.

Εις το λυκαυγές όμως του 4^{ου} αιώνας, Ο Resh Galutha ήταν έκ των πραγμάτων υποχρεωμένος να αντιμετωπίσει πλην του ραββινικού και το χριστιανικόν πρόβλημα. Το δεύτερον, από του 315 και εντεύθεν, ένεκα της δημιουργίας του Καθολικάτου της Σελευκείας, είχε αρχίσει να προσλαμβάνει διαστάσεις τις οποίες ουδείς Ιουδαίος ηδύνατο να αγνοήσει. Ο «Πρωθυπουργός» των Εβραίων της Βαβυλωνίας, είχε οπωσδήποτε λόγους να θέλει, περί το 340, τον θάνατον του Σίμωνος Bar Sabbae και τον διωγμόν, της εκκλησίας του. Ως

προκύπτει ἐκ τῆς αναγνώσεως χωρίων τῆς 9^{ης} και τῆς 14^{ης} ομιλίας του Αφραάτου τόσο ο πρῶτος ἐπίσκοπος Σελευκείας Pāra bar Aggāi (280 – 327, 328) ὅσον και ο δεύτερος Σίμων Bar Sabbāe (327, 328 – 341), ἐθεώρουν εαυτοὺς ἀπογόνους του Δαυῖδ¹⁰⁸. (Συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν οἱ ἀνωτέρω ἐπίσκοποι ἐγνώριζον και ἠδύναντο νὰ ἀξιοποιήσουν ἀν και αὐτὴ ἤρχισε νὰ «καταγράφεται» ἢ νὰ προβάλλεται ἐντονότερα ἀπὸ τῶν ἀρχῶν του 5^{ου} αἰῶνος, οἱ πρῶτοι ἐπίσκοποι Σελευκείας ἦσαν ἀπόγονοι του Ἰωσήφ – του μνηστήρος τῆς Μαρίας – συγγενεῖς του Ἰησοῦ, του ὁποίου ἡ Δαυϊδικὴ καταγωγὴ, κατὰ τοὺς χριστιανούς βεβαίως, δὲν ἐτίθετο ὑπὸ ἀμφισβήτησιν). Ὅταν ὅμως οἱ χριστιανοὶ θεολόγοι ἢ ἐπίσκοποι ἢ ἀπολογητὲς ἐχρῶντο τὸ ὄνομα του Δαυῖδ ἐιδικῶς εἰς σχέσιν πρὸς τὸν Ἰησοῦν και τὴν οἰκογένειάν του, οἱ ἀντιδράσεις τῶν Ἰουδαίων δὲν περιορίζοντο πάντοτε εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς διὰ τῶν συγγραφῶν ἀναπτύξεως μιᾶς πολεμικῆς κατὰ του Χριστιανισμοῦ. Ἦταν ὄντως πρόκλησις γιὰ τοὺς εὐσεβεῖς Ἰουδαίους ἡ καθ'οιονδήποτε τρόπον σύνδεσις του βασιλέως Δαυῖδ με τὸν Ἰησοῦν, τὸν υἱὸν του Πάνθηρα, ὡς ὑβριστικῶς ἀπεκάλουν αὐτόν¹⁰⁹. Ἡ Ἰουδαϊκὴ – Ταλμουδικὴ παράδοσις ομιλεῖ περὶ τῆς ἐκ μοιχείας γεννήσεως του Χριστοῦ. Οἱ περὶ του προσώπου του ἰδρυτοῦ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ραββινικὲς διηγήσεις – μετὰ τὴν καταστροφὴν του δευτέρου Ναοῦ οἱ Σαδδουκαῖοι, οἱ Ζηλωτὲς και οἱ Εσσαῖοι ἐξηφανίσθησαν ἢ ὑπετάγησαν πλήρως εἰς τοὺς Φαρισαίους εἰς τοὺς ὁποίους ἐπανήλθε ἡ πνευματικὴ καθοδήγησις – διεύθυνσις τῆς Συναγωγῆς¹¹⁰ – ἐχρησιμοποιήθησαν εὐρέως ὑπὸ τῶν συνταξάντων ἔργα ἀντιχριστιανικοῦ περιεχομένου ἐθνικῶν συγγραφέων. Εἰς τὸν «Ἀληθῆ λόγον» - ἐγρᾶφη το 178 – του φιλοσόφου Κέλσου, ὁ ὁποῖος σώζεται σχεδόν αὐτούσιος εἰς τὸ «κατὰ Κέλσου» ἔργον του Ὠριγένους, δὲν ἀπουσιάζει ἡ κατὰ του Χριστοῦ Ἰουδαϊκὴ ἐπιχειρηματολογία. «Προσωποποιεῖ (Σημ. ὁ Ὠριγένης λέγει ὅτι ὁ Κέλσος προσωποποιεῖ) Ἰουδαῖον αὐτῶ διαλεγόμενον τῶ Ἰησοῦ καὶ ἐλέγχοντα αὐτόν περὶ πολλῶν μὲν, ὡς οἶεται, πρῶτον δὲ ὡς πλασαμένου αὐτοῦ τὴν ἐκ παρθένου γένεσιν· ὄνειδίζει δ' αὐτῶ καὶ ἐπὶ τῶ ἐκ κόμης αὐτόν γεγονέναι Ἰουδαϊκῆς καὶ ἀπὸ γυναικὸς ἐγχωρίου καὶ πενιχρᾶς καὶ χερνήτιδος. Φησὶ δ' αὐτὴν καὶ ὑπὸ τοῦ γήμαντος, τέκτονος τὴν τέχνην ὄντος, ἐξεῶσθαι, ἐλεγχθεῖσαν ὡς μεμοιχευμένην. Ἐκβληθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀνδρός καὶ πλανωμένη ἀτίμως σκότιον ἔτεκεν ἀπὸ τινος στρατιώτου Πάνθηρος τοῦνομα τὸν Ἰησοῦν οὗτος διὰ πενίαν εἰς Αἴγυπτον μισθαρήσας κάκει δυνάμεων τινῶν πειραθεῖς, ἐφ' αἷς Αἰγύπτιοι σεμνύνονται, ἐπανήλθεν ἐν ταῖς δυνάμεσι μέγα φρονῶν, καὶ δι' αὐτὰς θεὸν αὐτόν ἀνηγόρευσε¹¹¹». Οἱ δύο πρῶτοι ἐπίσκοποι τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, ὁ ἀδελφόθεος Ἰάκωβος και ὁ Συμεών, ὁ υἱὸς του Κλωπά και ἐξάδερφος του Κυρίου, οἱ πλέον αὐθεντικοί, ἔνεκα του ἰδιάζοντος δεσμοῦ τοὺς με τὸν Ἰησοῦ, ἐκφραστὲς και ἐκπρόσωποι τῆς ἰδέας περὶ τῶν Δαυϊδικῶν προϋποθέσεων τῆς Μεσσιανικῆς δράσεως, τῆς ἀφορώσεως κατὰ τοὺς Ἰουδαιοχριστιανούς μόνον τοὺς Ἰουδαίους, του Χριστοῦ, ἐφονεύθησαν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων¹¹². Ὁ Resh Galutha, ὁ ὁποῖος διεκήρυττε πρὸς πάσαν κατεύθυνσιν – και γιὰ πολιτικούς λόγους διότι ὁ Δαυῖδ και τὰ ἄλλα σπουδαῖα βιβλικὰ πρόσωπα ἐχαιρον, ἐκ τῶν περὶ θεοῦ ἰδεῶν τοὺς, ἰδιαίτερας ἐκτιμήσεως εἰς τοὺς κύκλους τῶν ἀνακτόρων και εἰς αὐτοὺς τῶν

Μάγων – ότι είναι γνήσιος απόγονος του Δαυΐδ, και επ’αυτού ούτε οι ραββίνοι προέβαλλον αντιρρήσεις, ήταν δυνατόν να ανεχθεί την ύπαρξιν του κληρονόμου τόσο του θρόνου του αδελφοθέου Ιακώβου όσο και της εχούσης Παλαιοδιαθηκικές – Δαυϊδικές αναφορές περί του οίκου του Ιησού χριστιανικής παραδόσεως; [μετά τους Αδδαίον και Mari, η αναφορά των οποίων εις τους επισκοπικούς καταλόγους και τα ιστορικά κείμενα αποκαλύπτει τις Ιουδαιοχριστιανικές (Ιεροσολυμιτικές) – συνεπώς μη Παύλειες – καταβολές της περσικής εκκλησίας, αναφέρονται τα ονόματα των Abres, Αβραάμ και Ιακώβ. Ο πρώτος εξελέγη υπό του επισκόπου Συμεών και οι άλλοι δύο μετέβησαν εις την Σελεύκειαν από της Ιερουσαλήμ (Σημ. Ο Papa bar Aggai είναι αναμφισβητήτως ο πρώτος επίσκοπος Σελευκείας. Τα πρόσωπα όμως τα οποία εμφανίζονται να κατέχουν τον επισκοπικόν θρόνον της Σελευκείας προ αυτού, δεν είναι αποκυήματα – ελέγχεται μόνον η ιστορικότης των Abres, Αβραάμ και Ιακώβ, των «συγγενών» του Ιησού – της φαντασίας των Σύρων συγγραφέων. Ο Αδδαίος, ο Maris και ο μετά του Ιακώβ Ahadabhuh, είναι υπαρκτές μορφές του Ασσυριακού χριστιανικού βίου των τριών πρώτων αιώνων. Διά του Ιουδαίου Αδδαίου και του μαθητού του Mari, οι οποίοι ήρχισαν από της Εδέσσης το έργο του ευαγγελισμού της Μεσοποταμίας, και του Ahadabhuh, ο οποίος ήταν το δεύτερον ήμισυ του 3^{ου} αιώνος επίσκοπος Αρβήλων, της πρωτεύουσης της επαρχίας της Αδιαβηνής η οποία ε γνώρισε την χριστιανικήν πίστιν εκ της ιεραποστολικής δράσεως του Αδδαίου, η εκκλησία της Σελευκείας επετύγχανε κατά πρώτον να καταδείξει τις Ιουδαιοπαλαιστινιακές της ρίζες και κατά δεύτερον να προασπίσει, μη στερουμένη ιστορικών τίτλων τιμής, την ηγεμονικήν της θέσιν εις το σύστημα της Ασσυριακής εκκλησιαστικής οργανώσεως)]. Η απάντησις είναι βεβαίως αρνητική.

Ωστόσο οι «ευαισθησίες» του έχοντος Δαυϊδικήν καταγωγήν Resh Galutha δεν θα περιωρίζοντο εις πάν αφορών την από των χριστιανών ή άλλων «αιρετικών» διαστρέβλωσιν, παραποίησησιν ή οικειοποίησησιν των αληθειών της Ιουδαϊκής πίστεως θέμα, αλλά θα επεκτείνετο και εις πολιτικής φύσεως ζητήματα. Κατά την γνώμην μας, ο Resh Galutha, του οποίου το όνομα ο γράφων δεν ηδυνήθη να ανεύρει – το αξίωμα του εξιλάρχου όμως δεν ήταν εκτός λειτουργίας κατά την τεσσαρακονταετίαν των διωγμών διότι είναι γνωστόν ότι ο τελευταίος εξιλάρχης της Σασσανιδικής περιόδου, ο Huna ο 5^{ος}, εξετελέσθη το 470¹¹³ και προ του έτους αυτού ουδέποτε η Ιουδαϊκή κοινότης εστερήθη των πολιτικών υπηρεσιών των απογόνων του Δαυΐδ – είχε κατανοήσει ότι ο Σίμων δεν ήταν μόνον θρησκευτικός αλλά και πολιτικός αυτού αντίπαλος. Ο Heinrich Graetz λέγει ότι ο εξιλάρχης κατελάμβανε την τετάρτην θέσιν εις την ιεραρχίαν των αξιωματούχων της περσικής αυτοκρατορίας¹¹⁴. Ο Noeldeke απορρίπτει κατηγορηματικώς τον ισχυρισμόν αυτόν¹¹⁵. Δεν πρόκειται να ασχοληθούμε ενταύθα με το αν ανήκε ή δεν ανήκε ο εξιλάρχης εις την κατηγορίαν των υψηλοβάθμων υπαλλήλων του περσικού κράτους. Η διά του εξιλάρχου Ιουδαϊκή επιρροή εις την διαμόρφωσιν της περσικής πολιτικής ήταν ούτως ή άλλως ισχυρά και τούτο διότι η Ιρανική κυβέρνησις είχε πολλούς λόγους να μην θέλει την

δημιουργίαν αρνητικού δι'αυτήν κλίματος εις τις τάξεις των Ιουδαίων υπηκόων της (Σημ. Οι Ιουδαίοι ήσαν η κινητήριος δύναμις της περσικής οικονομίας. Γνωρίζομεν ότι ήλεγchon πλήρως ή σχεδόν πλήρως τις κυριώτερες εμπορικές δραστηριότητες του Περσικού κράτους ¹¹⁶). Η άνοδος όμως του Σίμωνος εις τον επισκοπικόν θρόνον της Σελευκείας δεν ηδύνατο να μην αντιμετωπισθεί με ανησυχίαν και καχυποψίαν υπό του εξιλάρχου και του επιτελείου του. Ο Σίμων, ως ευφυώς παρατηρεί ο Wigram, ήταν η persona grata τόσοσ της περσικής αυλής όσο και του βασιλέως Σαπώρ του Β' ¹¹⁷. Ο υιός της Ephra Hormiz έτρεφε μίαν πραγματικήν προσωπικήν συμπάθειαν γιά τον προκαθήμενον της περσικής εκκλησίας και οι δύο άνδρες είχαν αναπτύξει μίαν βαθείαν, ουσιαστικήν και ειλικρινήν φιλίαν την οποίαν ο Σίμων δεν εξεμεταλλεύθη, όπως θα ίδωμεν, την κρίσιμον στιγμήν γιά σώσει εαυτόν και το ποίμνιόν του από της σφαγής. Κατά την από του 328 έως το 341 περίοδον, πρέπει να θεωρηθεί δεδομένον ότι ο Σίμων είχεν υποσκελίσει τον εξιλάρχη και είχε καταστή ο ισχυρότερος των μη Ιρανών αξιωματούχων του Σασσανιδικού κράτους. Ενώπιον όμως του εξιλάρχου ολίγον προ της ενάρξεως του διωγμού δεν ίστατο μόνον ο Σίμων αλλά και η υπ'αυτόν χριστιανική κοινότης. Ο Graetz γράφει ότι οι Ιουδαίοι ήσαν πολυάριθμοι έν τη Μεσοποταμίαι, ησχολούντο με όλων των ειδών τα επαγγέλματα – συμπεριλαμβανομένης της γεωργίας – και απετέλουν αν ουχί την πλειοψηφίαν, τουλάχιστον έν ουχί ευκαταφρόνητον από αριθμητικής απόψεως τμήμα του πληθυσμού της Nehardea, της Perozsabur, της Pumbeditha, της Sora και της Mahoze ¹¹⁸ (Σημ. Mahoze ήταν το όνομα της Σελευκείας εις την εβραϊκήν). Κατά τις αρχές όμως του 4^{ου} αιώσος οι χριστιανοί αφενός μεν υπερείχον αριθμητικώς των Ιουδαίων αφετέρου δε ημφεσβήτουν σοβαρώς τα πρωτεία των «αιωνίων αντιπάλων» τους εις όλους τους τομείς της οικονομικής ζωής της Ιρανικής αυτοκρατορίας. Το χριστιανικόν «θαύμα» της τετάρτης 4^{ης} εκατονταετηρίδος δεν προήλθεν όμως έκ θείας παρεμβάσεως. Η ανεκτικότης των Αρσακιδών, η οποία έφθανεν ενίοτε μέχρι πλήρους ελευθερίας των χριστιανών, συνετέλεσεν εις την ραγδαίαν εξάπλωσιν του Χριστιανισμού εις τις περσικές χώρες κατά τα τελευταία εκατόν είκοσι έτη του βίου της Παρθικής αυτοκρατορίας. Κατά τους χρόνους του επισκόπου Αρβήλων Hairan (223 – 256 ή και βραδύτερον), υπήρχον έν τη περσική έπικρατείαι δεκαεπτά επισκοπές, ως προκύπτει έκ της αναγνώσεως του Χρονικού των Αρβήλων, του συγγραφέντος τον 6^{ον} αιώνα υπό τινός Mshikha – Zca (= ο Χριστός κατακτά) έκ της σχολής της Νισίβεως και εκδοθέντος υπό του A. Mingana το 1907 συριστί και γαλλιστί και υπό του M.Sachau το 1915 γερμανιστί. Είναι οι ακόλουθες:

- α) Beit Zabde
- β) Karkad Beit Slokh (Κιρκούκ)
- γ) Kaskar (επί της νοτίου Βαβυλωνίας)
- δ) Beit Lapat
- ε) Hormizd Ardasir
- στ) Prat Maishan
- ζ) Henaiitha (βορειώς της Αδιαβηνής)

- η) Harbath Gelal (επί της αριστερής όχθης του μικρού Zab)
- θ) Arzun
- ι) Beit Nikator (Νικατορόπολις, βορείως της Σελευκείας – Κτησιφώντος)
- ια) Sarkard (πιθανώς εγγύς της Karkad Beit Slokh)
- ιβ) Beit Meskene
- ιγ) Hulvan (εκείθεν του ρεύματος του Dijala)
- ιδ) Beit Katraye (προς την ανατολικήν Αραβίαν)
- ιε) Beit Hazzaje (παρά τα Αρβηλα)
- ιστ) Beit Dailomaje (αβέβαιον που αυτή ηυρίσκετο) και

ιζ) Siggat (επί της ορεινής βορείως της Μοσσούλης και νοτίως της Νισίβεως περιοχής¹¹⁹). Οι πρώτοι λοιπόν Σασσανίδες βασιλείς, ο Αρδασίρ ο Α' (224 – 241) και ο Σαπώρ ο Α' (241 – 272), ηύρουν την Ασσυριακήν εκκλησίαν αρκούντως ισχυράν. (Σημ. Η περίοδος της επισκοπείας του Hairan καλύπτει ολόκληρον την βασιλείαν του Αρδασίρ και τα πρώτα δεκαπέντε έτη αυτής του Σαπώρ του Α'). Ο Σαπώρ ο Α' ήταν όμως αυτός ο οποίος συνέβαλε διά της πολιτικής του εις το να εισέλθει η εκκλησία των διαδόχων των αποστόλων Αδδαίου και Μαρι εις μίαν νέαν φάσιν της ιστορίας της. Το 260, μετά την παρά την Έδεσσαν ήτταν των υπό τον Βαλεριανόν – ο οποίος ακολούθως ηχμαλωτίσθη υπό του Shahanshah – ρωμαϊκών στρατευμάτων (Σημ. περί των γεγονότων του 260 έχομεν δύο εκδοχές, αυτήν του Ζωσίμου και αυτήν του Ζωναρά¹²⁰), ουδεμία δύναμις υπήρχε για να αποτρέψει την προέλασιν των περσικών στρατιών εις τις ανατολικές επαρχίες του ρωμαϊκού κράτους. Ο Σαπώρ ο Α' για πολύν καιρόν κατέστρεφε και ελεηλάτει ανενόχλητος τις ρωμαϊκές πόλεις της Συρίας και της Καππαδοκίας. Τα μεγαλύτερα πλήγματα εδέχθησαν δύο πόλεις, η Αντιόχεια και η Καισάρεια. Όταν ο βασιλεύς έκρινεν ότι οι άνδρες του είχαν επιτύχει το μέγιστον δυνατόν εις τον συγκεκριμένον πόλεμον, απεφάσισε να εγκαταλείψει τα ρωμαϊκά εδάφη λαμβάνων όμως μετ' αυτού πολλές χιλιάδες Ρωμαίων αιχμαλώτων τους οποίους τελικώς εγκατέστησε εις το Ιράκ και τις επαρχίες του Χουζιστάν και της Περσίδος. Ο Σαπώρ όμως δεν ήθελε να περιορισθεί η εγκατάστασις των αιχμαλώτων εις τις υπό των Σελευκιδών, των Αρσακιδών και του πατρός του ιδρυθείσες πόλεις. Διά τούτο ίδρυσε ο ίδιος τρεις νέες πόλεις, την Sod Sapor (αραβιστί Deir Mahraq), την Sapor και την Marw Habor (αραβιστί Akobora). Προέβη επίσης εις την ανοικοδόμησιν της Gondisapor, την οποίαν μετωνόμασεν εις Anti Sapor (Antiochia Saporis. Οι Σύροι απεκάλουν αυτήν Beit Lapat¹²¹). Εις τις ανωτέρω πόλεις και εις πολλές άλλες, εκλήθησαν οι άλλοτε υπήκοοι του Ρωμαίου αυτοκράτορος να συνεχίσουν τον βίον τους. Ο Σαπώρ όμως εφρόντισε ευθύς έξ αρχής να εκδηλώσει τα προς αυτούς φιλικά του αισθήματα. Παρεχώρησε εις όλους τους κατά τον πρόσφατον Περσορωμαϊκόν πόλεμον αιχμαλωτισθέντες, γαίες προς καλλιέργειαν και οικίες προς μόνιμον διαμονήν. Επειδή όμως πολλοί εκ των αιχμαλώτων ήσαν χριστιανοί (Σημ. Οι Σασσανίδες βασιλείς εσυνήθιζον να οδηγούν εις την αιχμαλωσίαν τους πληθυσμούς ολοκλήρων πόλεων), ηυξήθη παραχρήμα ο αριθμός των εν Περσία ομολογούντων την εις τον Χριστόν πίστιν τους. Υπό καθεστώς πλήρους

θηρησκευτικής ελευθερίας, οι χριστιανοί έκτιζον εκκλησίες και μοναστήρια και εκήρυττον ανεμπόδιστως τον λόγον του Ευαγγελίου εις άπαντες τους αλλοδόξους κατοίκους της περσικής αυτοκρατορίας. Δεν ωμίλουν όμως όλοι οι χριστιανοί την ίδιαν γλώσσαν (άλλοι ωμίλουν την ελληνικήν και άλλοι την συριακήν). Απεφασίσθη, προς εξυτηρέτησιν όλων ανεξαιρέτως των πιστών, εις τινές εκκλησίες να τελείται η θεία λειτουργία εις την ελληνικήν και εις τινές άλλες εις την συριακήν. Ως λέγει το Χρονικόν Seert, οι «Ρωμαίοι» χριστιανοί λίαν συντόμως ελησμόνησαν την παλαιάν πατρίδα τους διότι διεπίστωσαν ότι ο Πέρσης βασιλεύς ήταν φίλος των χριστιανών έν αντιθέσει προς τον Ρωμαίον αυτοκράτορα ο οποίος εδίωκε μετά μανίας την εκκλησίαν (είχε προηγηθεί ο διωγμός του Βαλεριανού). Από της εποχής λοιπόν του Σαπώρ του Α΄ – ο οποίος απήλλαξε επιπλέον τους Ρωμαίους αιχμαλώτους του φόρου ακίνητης περιουσίας¹²² και δεν είμεθα εις θέσιν να γνωρίζουμε εάν οι διάδοχοι αυτού κατήργησαν το προνόμιον αυτό – το millet των χριστιανών τίθεται εις το προσκήνιον του κοινωνικού και οικονομικού βίου της περσικής αυτοκρατορίας. Οι χριστιανοί γίνονται πλούσιοι, καταλαμβάνουν αξιώματα – ουχί βεβαίως υψηλά διότι αυτά προωρίζοντο γιά τους ανήκοντες εις τις μεγάλες αριστοκρατικές οικογένειες – και έχουν πλέον, έστω και ατύπως, τους δικούς τους επιφανείς εκπροσώπους εις τα ανάκτορα του Βασιλέως των βασιλέων. Ο Leclercq επισημαίνει ότι η εντύπωσις η οποία δημιουργείται εκ της αναγνώσεως των Χρονικογράφων και των ομιλιών του Αφραάτου (Σημ. Οι δέκα πρώτες ομιλίες του Αφραάτου εγράφησαν το 336/337, οι επόμενες δώδεκα το 343/344 και η τελευταία, η εικοστή τρίτη, το 345), είναι αυτή μιάς εκκλησίας πλουσίας, ισχυράς και ακμαζούσης¹²³. Ο γράφων συμφωνεί με την άποψιν του Leclercq. Ο διωγμός είναι φανερόν ότι εξυτηρέτησε πλήν των θρησκευτικών και άλλες σκοπιμότητες. Διά των οικονομικών και κοινωνικών «επιτευγμάτων» τους, οι χριστιανοί είχαν αρχίσει να δημιουργούν κινδύνους εις τους Ιουδαίους οι οποίοι επί αιώνες «επάλευον» ουσιαστικώς άνευ αντιπάλου γιά την κατάκτησιν της προσφερούσης ποικίλα πλεονεκτήματα βασιλικής ευνοίας.

Όταν όμως διεξάγει τις την περί των αιτιών του διωγμού έρευναν έχων κατά νούν τον ρόλον του Ιουδαϊκού παράγοντος, υποχρεούται να εστιάσει την προσοχήν του ουχί μόνον εις τον Resh Galutha αλλά και εις τους ραββίνους. Έν αγεφύρωτον χάσμα υπήρχε κατά τον 4^{ον} αιώνα (και βραδύτερον βεβαίως) μεταξύ της θεολογίας του ραββινικού Ιουδαϊσμού και αυτής της Περσικής εκκλησίας (αν και η Ιουδαϊκή παράδοσις ήταν περισσότερο οικεία εις τους Ανατολικούς Σύρους χριστιανούς παρά εις αυτούς του ελληνορρωμαϊκού κόσμου). Η ανωτέρω θέσις ημών επιβεβαιούται εκ πολλών χωρίων του Ταλμούδ¹²⁴ (του οποίου ωστόσο η κατά του Χριστιανισμού επιχειρηματολογία υπερβαίνει γεωγραφικούς, γλωσσικούς, εθνικούς ή άλλους περιορισμούς) και εκ του έργου του Αφραάτου. Εννέα από των εικοσιτριών ομιλιών του Πέρσου Σοφού (ομιλία XI «περί της περιτομής»

XII «περί του Πάσχα»

XIII «περί του Σαββάτου»

XV «περί των τροφών»

XVI «περί των εθνών»

XVII «περί του Χριστού, του υιού του θεού»

XVIII «περί Παρθενίας»

XIX «περί της ματαιοδοξίας των Ιουδαίων» και

XXI «περί του διωγμού») στρέφονται κατά των Ιουδαίων και των Ιουδαϊζόντων. Εάν μάλιστα λάβουμε υπόψιν μας την διαπίστωση του Neusner ότι ο Ιουδαϊκός λαός ηγάπα υπερβολικώς τους ραββίνους, κατανοούμε γιατί προ της ενάρξεως διωγμού οι Ιουδαίοι κατεδίωκον τον επίσκοπον Αρβήλων Johanna¹²⁵ και μετά την έκρηξιν του διωγμού περιέπαιζον τους χριστιανούς και ελοιδόρουν τον Ιησούν, ως λέγουν το Χρονικόν των Αρβήλων¹²⁶ και ο Αφραάτης εν τῇ XXI ομιλίᾳ του¹²⁷ (Σημ. Ἐν τῇ «περί του διωγμού» XXI ομιλίᾳ του Αφραάτου, παρουσιάζεται να ομιλεῖ περί ανικανότητος του Ιησού να προστατέψῃ τους διωκομένους χριστιανούς εἰς πεπαιδευμένος Ιουδαίος). Οἱ ραββίνοι ὅμως εἶχον ἕν ἀκόμη λόγον να θέλουν την διεξαγωγὴν του κατὰ της Ασσυριακῆς ἐκκλησίας ἀγῶνα τους ὑπὸ δυσμενεῖς δι' αὐτὴν συνθήκες. Συμφώνως προς τις διδασκαλίαις – τις ὁποῖαι ἐπανελάμβανε και προσεπάθει να ἐρμηνεύσει ο Rava, διάσημος ραββίνος του 4^{ου} αἰῶνος και εἰς ἐκ των διαδόχων του Rav Judan b. Yehezqel εἰς την διεύθυνσιν της σχολῆς της Pumbeditha – των παλαιῶν Tannaim (=διδασκάλων) R. Nehemie και R. Isaac, ο Μεσσίας των Ιουδαίων, υἱός του Δαυῖδ, θα ἔκαμε την ἐμφάνισίν του ὅταν «ολόκληρος» η ρωμαϊκὴ αυτοκρατορία θα ἠσπάζετο τα δόγματα της «αιρέσεως», δηλαδή του Χριστιανισμοῦ¹²⁸. (Σημ. πρέπει να υπενθυμίσουμε ἐνταῦθα ὅτι μετὰ τον θάνατον του Κωνσταντίνου η ρωμαϊκὴ αυτοκρατορία ἤρχισε να εἰσέρχεται εἰς την χριστιανικὴν περίοδον της ιστορίας της. Ὅταν ἐλήφθησαν ἀπὸ της περσικῆς ἐξουσίας τα πρῶτα κατὰ των χριστιανῶν μέτρα, η ρωμαϊκὴ Δύσις εἶχεν ἕν τινὶ τρόπῳ ἐκχριστιανισθεῖ διότι οἱ υἱοὶ του Κωνσταντίνου – του ὁποῖου ο πρωτότοκος υἱός, ἀπὸ της δευτέρας γυναικὸς του Φάυστας, ἐπίσης Κωνσταντίνος ὀνομαζόμενος, ἐφονεύθη ὑπὸ του Κωνσταντος το 340 – κύριοι της ρωμαϊκῆς οἰκουμένης, εἶχον προσχωρήσει εἰς την νέαν θρησκείαν). Ο Μεσσιανισμός ὅμως πάντοτε ἐδημιούργει εἰς τους Ιουδαίους ἐνθουσιαστικὰς τάσεις οἱ ὁποῖαι συνήθως ἐξεδηλοῦντο διὰ βιαίων ἐνεργειῶν εἰς βάρος των πιστῶν ἄλλων θρησκειῶν. Ἐχουμε ἤδη ἀναφερθεῖ εἰς τα γεγονότα του 468. Η μετατροπὴ ὅμως του ναοῦ των Σούσων εἰς Συναγωγὴν και ἡ ἀπὸ των Ιουδαίων (και των Μάγων) κατεδάφισις, ὡς λέγει ο Σωζομενός, των χριστιανικῶν ναῶν μετὰ την ἐκδοσιν του πρώτου κατὰ των χριστιανῶν διατάγματος του Σαπῶρ του Β', εἶναι τυχαία συμβάντα; Ἀσφαλῶς και ὄχι εἰς ἀναλογισθούμε ὅτι και το 640, ὅταν τίς Ιουδαίος της Βαβυλωνίας ἀνεκοίνωσε ὅτι ο Μεσσίας ἦλθε, μία ὁμάς του εβραϊκοῦ πληθυσμοῦ ἐπυρπόλησε τους ευκτηρίους οἴκους των χριστιανῶν¹²⁹. Εάν ὅμως οἱ ἀπλοὶ Ιουδαῖοι προητοίμαζον την ἔλευσιν του Μεσσίου – ο Αφραάτης ἐπιχειρεῖ διὰ της XIX «περί της ματαιοδοξίας των Ιουδαίων» ομιλίας του να καταδείξει το ἀνέφικτον της ἐκπληρώσεως των Μεσσιανικῶν προσδοκιῶν των Ιουδαίων και τούτο ἀποδεικνύει ὅτι το ζήτημα ἦταν ὑπαρκτόν περὶ το 344 – διὰ της καταστροφῆς των ἐκκλησιῶν, πῶς

παρεσκευάζοντο οι ραββίνοι για τον ερχομόν της νέας χρυσής για όλους τους Ιουδαίους εποχής; Οι αποφάσεις της ηγεσίας προηγούνται πάντοτε των συναισθηματικών εξάρσεων της λαϊκής βάσεως. Η περίπτωση της Συναγωγής των Σούσων, η οποία δεικνύει ουχί απροπαράσκευον συνεργασίαν Ιουδαϊκού και Μασδαϊκού ιερατείου, δηλοῖ ότι οι ραββίνοι δεν εξεπλάγησαν από της αποφάσεως του Σαπώρ να διώξει τους χριστιανούς αλλά μάλλον ανέμενον αυτήν. Οι σχέσεις της εκκλησίας με την Συναγωγήν, για να χρησιμοποιήσουμε την φράσιν του Andre Ghouraqi, είχαν οξυνθεί επικινδύνως (ως φαίνεται ἐκ των ομιλιών του Αφραάτου, η εἰς το θεολογικόν επίπεδον αντιπάρθεσις διεξήγετο και από της πλευράς των χριστιανών με ιδιαίτεράν σφοδρότητα).

Τίθεται ὁμως το ερώτημα. Ἡδύναντο οι ραββίνοι να πλήξουν τον Σίμωνα και την εκκλησίαν του διά της βασιλικῆς αὐλῆς; Ἡ ἀπάντησις εἶναι καταφατική. Οι ραββίνοι είχαν σχεδόν εγκατασταθεῖ εἰς τα βασιλικά ἀνάκτορα και η βασιλίσα και μήτηρ του Σαπώρ του Β' Ephra Hormiz («η ωραία γυνή με τους ωραίους μαστούς» – η πρότασις ἔχει προφανώς αλληγορικὴν σημασίαν – συμφώνως προς την Ταλμουδικὴν ἐρμηνείαν του ονόματός της, την οποίαν συναντούμε εἰς τις πραγματείας Taanit και Niddah¹³⁰) εδείκνυεν υπερβάλλοντα ζήλον γιά τον Ιουδαϊσμόν. Οι χριστιανικὲς πηγές θεωροῦν δεδομένην την εβραϊκὴν καταγωγὴν της Ephra Hormiz. Το Χρονικόν Seert, μία πηγὴ η οποία διακρίνεται γιά την ακρίβειαν και την αντικειμενικότητά της, λέγει ὅτι ο πατήρ της βασιλίσεως ἦταν Ιουδαῖος¹³¹. Ἐκ των πραγματειῶν Baba Bathra, Zebahim και Niddah πληροφορούμεθα ὅτι η Ephra Hormiz ἐνίσχυε οικονομικῶς τους ραββίνους (ειδικῶς τον Rava) και διέταξε να ἐξετασθούν με θαυμασμόν ὑπὸ των καθ' ὑλὴν ἀρμοδιῶν δείγματα του αἵματος αὐτῶν¹³². Ἐκ των ἰδίων πραγματειῶν και της πραγματείας Taanit μανθάνομεν ὅτι η Ephra Hormiz συνεβούλευε τον υἱόν της να μην δυσαρεστεῖ τους ραββίνους διότι ο θεός εἰς τον οποίον πιστεύουν εἶναι πανίσχυρος και ικανοποιεῖ πάσαν αὐτόν ἐπιθυμίαν¹³³. Ἡ Marie – Joseph Rierre λέγει ὅτι η Ιουδαϊκὴ κοινότης δεν ἀπείχε πολὺ ἀπὸ του να θεωρήσει τον Σαπώρ τον Β' ὡς ἕναν νέον Κύρον. (Σημ. Ο Αχαιμενίδης βασιλεὺς Κύρος ο Β' ο Μέγας, 550 – 529 πχ, εἶχεν ἐπιτρέψει το 538 εἰς ὅσους Ιουδαίους ἐπεθύμουν την ἐπάνοδον εἰς την πατρώαν γῆν, να ἐπιστρέψουν εἰς την Παλαιστίνην και να ανοικοδομήσουν τον Ναόν του Σολομώντος). Και συνεχίζει. «Κατὰ την ἀντίληψιν του Αφραάτου, η κατὰ τον 4^{ον} αἰῶνα ἐπικρατούσα ἐν Περσίᾳ κατάστασις ὠμοίαζε προς αὐτήν του βασιλείου της Σαμαρείας εἰς τους χρόνους του προφήτου Ηλιού, με τον βασιλέα Αχάάβ και την βασιλίσαν Ιεζάβελ να ἀποτελοῦν τις προεικονίσεις (προτυπώσεις) του βασιλέως Σαπώρ του Β' και της βασιλίσεως Ephra Hormiz. Οι ἐν τῇ ὁμιλίᾳ III ὕβρεις κατὰ της Ιεζάβελ και η φράσις, η οποία περικλείει σαφεῖς ὑπαινιγμούς, της XIV ομιλίας «εἶναι γυναῖκες οι οποίες ἔχουν την ἐξουσίαν» δεν πρέπει να νομισθεῖ ὅτι ἐξυπηρετοῦν ἀποκλειστικῶς ρητορικὲς σκοπιμότητες¹³⁴». Ἡ τελευταία παρατήρησις της Marie – Joseph Pierre νομίζομε ὅτι ἐπιλύει ἀφεαυτῆς πολλές ἀπορίες και διὰ τούτο δεν εἰσερχόμεθα εἰς την διαδικασίαν του σχολιασμοῦ αὐτῆς.

Το ταξίδιον του Σίμωνος από των Σούσων εις την Karkad Ledan διήρκησε ολίγες ημέρες. Εις τα Σούσα ο Σίμων ηδυνήθη να παρακάμψει την Συναγωγήν. Εις την Karkad Ledan όμως η συνάντησις του μετά του βασιλέως ήταν αναπότρεπτος. Ενεφανίσθη ενώπιον του Σαπώρ και ηρνήθη να προσκυνήσει αυτόν καίτοι παλαιότερον δεν παρέλειπε να εκδηλοῖ τοιουτοτρόπως την προς τον βασιλέα υποταγήν του. Ο Σαπώρ ηρώτησε τον Σίμωνα γιατί δεν τον τιμά διά της προσκυνήσεώς του. Ο Σίμων απήντησε ότι την φοράν σκοπός του βασιλέως ήταν να τον εξαναγκάσει εις την απάρνησιν της αληθούς πίστεως. Οι Μάγοι, οι οποίοι δεν ήταν δυνατόν να μην παρευρίσκονται εις την δίκην του Σίμωνος, προσεπάθησαν, εκμεταλλευόμενοι την δυσαρέσκειαν του Σαπώρ, να τον πείσουν να προχωρήσει εις την άμεσον θανάτωσιν του επισκόπου Σελευκείας. Ο Σαπώρ όμως ήταν διατεθειμένος να επιμείνει. Η απόφασίς του να ανοίξει διάλογον με τον Σίμωνα ήταν ενδεικτική των «καλών» του προθέσεων. Ο Σίμων όμως παρά την προς το πρόσωπόν του υπό του Σαπώρ ασκηθείσαν αφόρητον πίεσιν, δεν εδέχθη να λατρεύει τον ήλιον. Όταν η πρώτη απόπειρα συνεννοήσεως απέτυχε, ο Σαπώρ διέταξε την φυλάκισιν του Σίμωνος με την ελπίδα ότι έως την επομένην ημέραν θα μετέβαλλε γνώμην. Ωστόσο, πριν πραγματοποιηθεί η δευτέρα συνάντησις των δύο ανδρών, εμαρτύρησεν γιά την πίστιν του εις τον Χριστόν ο ευνούχος Ουσθαζάδης, «τροφεύς Σαβώρου – παρείχε τις υπηρεσίες του εις την βασιλικήν οικογένειαν από της εποχής του Ορμίσδου του Β΄, του πατρός του Σαπώρ του Β΄¹³⁵ – και μείζων τῆς βασιλέως οικίας¹³⁶». Ο Ουσθαζάδης, φοβούμενος γιά την ζωήν του, ωμίλησε περί της ανυπαρξίας του θεού των χριστιανών και ελάτρευσε δημοσίως τον ήλιον. Όταν όμως ο υπό των φρουρών εις την φυλακήν οδηγούμενος Σίμων δεν ηθέλησε να ανταποκριθεί εις τον χαιρετισμόν του και περιεφρόνησε αυτόν σιωπηρώς, ο Ουσθαζάδης υπέστη ἕναν βαθύτατον ψυχικόν κλονισμόν. Η θλίψις ηνάγκασε αυτόν να αντικαταστήσει την πολυτελήν αμφίεσίν του με μίαν πένθιμον, μέλανος ασφαλώς χρώματος. Ο Σαπώρ ενημερώθη γιά την ακατανόητον συμπεριφοράν του ευνούχου και όπως ήταν αναμενόμενον εζήτησε εξηγήσεις. Ο Ουσθαζάδης αντελήφθη τότε ότι είχεν ἔλθει η κατάλληλος στιγμή γιά να επανορθώσει το σφάλμα του και να εκδηλώσει εμπράκτως την μετάνοιάν του. Εξαπέλυσε δριμείαν επίθεσιν κατά της θρησκείας των Μάγων και εδήλωσεν ότι παραμένει δούλος του Ιησού Χριστού, του δημιουργού του σύμπαντος και μόνου αληθινού θεού. Ο Σαπώρ ματαίως επεχείρησε να επαναφέρει αυτόν εις την τάξιν. Ο Ουσθαζάδης ήταν αποφασισμένος να αποκαταστήσει διά του αίματός του τις σχέσεις του με τον Ιησούν. Όταν τελικώς ο Σαπώρ εξήντησε τα όρια της υπομονής του «προσέταξεν αὐτοῦ ξίφει τήν κεφαλὴν ἀποτμηθῆναι¹³⁷» (την 13^{ην} Απριλίου του 341). Ο θάνατος του Ουσθαζάδου ἔγινε γνωστός εις τον Σίμωνα ο οποίος εχάρη σφόδρα διότι ἔκρινεν ότι οὕτως ἐξεπληρώθη το θέλημα του θεού. Η ώρα όμως και της δικῆς του κρισίμου αναμετρήσεως με τον Σαπώρ ἐπλησίαζε. Την 14^{ην} Απριλίου (συνέπιπτε με την Μεγάλην Παρασκευήν) του 341, ο Σαπώρ κατέβαλε την υστάτην προσπάθειαν να σώσει τον Σίμωνα και δι' αυτού το millet των χριστιανών. Προέτρεψε τον επίσκοπον Σελευκείας να δείξει ότι αναγνωρίζει

την θεϊκὴν υπόστασιν του ἡλίου ἔστω και μίαν φοράν και κατέστησεν εἰς αὐτόν σαφές ὅτι θα ανελάμβανε εἰς το εἰς τὴν προστάσιαν του ἔναντι πάσης ἀπὸ τῆς πλευράς των εχθρῶν του ἐπιβουλῆς. Εἰσέπραξεν ὁμως ἀρνητικὴν ἀπάντησιν. Ὁ Σαπῶρ ἐπανήλθε καλῶν τον Σίμωνα να ἐνθυμηθεῖ τὴν παλαιάν αὐτῶν φιλίαν. Ὁ ἐπίσκοπος ὁμως παρέμενεν ἀκαμπτος. Ὁ Σαπῶρ ἤρχισε μετὰ ταῦτα να πλέκει το ἐγκώμιον τῆς ἐξωτερικῆς ἐμφανίσεως και του μεγαλοπρεποῦς παραστήματος του Σίμωνος ἐλπίζων ὅτι οὕτως θα ἐπετύγχανε να πείσει τον συνομιλητὴν του ὅτι εἶχε σοβαροὺς λόγους να ἐπιδιώκει τὴν παράτασιν του βίου του. Ὁ Σίμων ὁμως δεν ἐνδιεφέρετο γιὰ το φθαρτόν του σῶμα ἀλλὰ μόνον γιὰ τὴν βασιλείαν των ουρανῶν. Ὁ Σαπῶρ δεν εἶχε πλέον ἄλλην ἐπιλογὴν ἀπὸ του να καταδικάσει τον φίλον του εἰς θάνατον. Ὁ Σίμων ὁμως δεν ἐθανατώθη πρῶτος. Ὁ Shahanshah ἐπέβαλε εἰς αὐτόν τὴν δοκιμασίαν τῆς παρακολουθήσεως του ἀποκεφαλισμοῦ ἐκατὸ συνολικῶς ἀξιωματούχων τῆς Ἀσσυριακῆς ἐκκλησίας, ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, ἱερέων και ἀπλῶν διακόνων οἱ οἱποῖοι μετὰ τὴν εἰς θάνατον καταδίκην του Σίμωνος εἶχον και αὐτοὶ με τὴν σειράν τους ἀρνηθεῖ να θυσιάσουν εἰς τον ἥλιον (Σημ. Ἀπὸ των ἐκατὸ ἀξιωματούχων οἱ δέκα ἐπτὰ εἶναι ἐπάνυμοι. Πρόκειται περὶ των δώδεκα μελῶν του πρεσβυτερείου τῆς ἐκκλησίας τῆς Σελευκειᾶς, των Gadiab και Sabina, ἐπισκόπων Beit Lapat, του Yohannan, ἐπισκόπου Hormizd Ardasir, του Bolida, ἐπισκόπου Forath και του Yohannan, ἐπισκόπου Karkad Maishan). Εἰστέυεν ὅτι το ἀποτρόπαιον θέαμα θα ἔκαμπε τὴν ἀδιαλλαξίαν του ἐπισκόπου. Ὁ Σίμων ὁμως παρηκολούθει ἀτάραχος τὴν ἐκτέλεσιν των συνεργατῶν του τους οἱποῖους ἐφρόντιζε να ἐνθαρρύνει ομιλῶν περὶ τῆς ἀνάγκης μιμήσεως του παραδείγματος του Χριστοῦ. Ὁ δήμιος εἶδε τους ἐνενήκοντα ἐννέα πρῶτους χριστιανούς να ἀντιμετωπίζουν ἀνευ φόβου τον πέλεκύν του. Ὁ τελευταῖος ὁμως, ὁ Hanania, κατελήφθη ὑπὸ πανικῶν και το σῶμα του εἶχεν ἀρχίσει να τρέμει. Προς ἐνθάρρυνσίν του δεν ἔσπευσεν ὁ Σίμων ἀλλὰ ὁ Πουσίκης ὁ οἱποῖος ἦταν Karugbed, δηλαδή ὑπουργός δημοσίων ἔργων τῆς «κυβερνήσεως» του Σαπῶρ του Β'. Ὁ Πουσίκης λοιπόν παρώτρυνε τον Hanania να κλείσει τους οφθαλμούς του και διὰ τῆς τελευτῆς του να ἴδει το φῶς του Χριστοῦ. Οἱ παρευρισκόμενοι κατήγγειλαν τὴν παρέμβασίν του εἰς τον Βασιλέα και ὁ Πουσίκης ἐκλήθη να ἀπολογηθεῖ γιὰ τὴν στάσιν του. Ὁ διάλογος των δύο ἀνδρῶν ὑπῆρξε σύντομος. Ὁ Πουσίκης προσέβαλε διὰ των λόγων του τον Σαπῶρ ὁ οἱποῖος «παραξένω και ὠμοτάτῳ τρόπῳ ἀποθανεῖν προσέταξεν. Περί γάρ τόν τένοντα διορῶξαντες αὐτοῦ τόν αὐχένα οἱ δήμιοι τῆδε αὐτοῦ τὴν γλῶτταν ἐξείλκυσαν· ἐκ διαβολῆς δέ τινων καὶ θυγάτηρ αὐτοῦ παρθένος ἱερά συλληφθεῖσα τότε ἀνηρέθη¹³⁸» Ὁ Σίμων ἀπώλεσε τὴν κεφαλὴν του μετὰ το οἰκτρὸν τέλος του Πουσίκη. Ὁ θάνατός του ἐσήμανε τὴν ἀπαρχὴν των δεινῶν γιὰ Ἀνατολικὴν Συριακὴν ἐκκλησίαν. Ὁ Σαπῶρ ἐξέδωσε και δεῦτερον διάταγμα κατὰ των χριστιανῶν διὰ του οἱποῖου ἐνετέλλετο οὐσιαστικῶς τους εχθρούς τῆς ἐκκλησίας του Χριστοῦ να ἀναλάβουν δράσιν. Ἀπὸ τῆς Μεγάλῆς Παρασκευῆς (14 Ἀπριλίου του 341) ἕως τὴν πρῶτην μετὰ το Πάσχα Κυριακὴν, οἱ χριστιανοὶ ἐσφαγιάζετο μαζικῶς και ἀνηλεῶς¹³⁹. Ὁ τόπος του μαρτυρίου αὐτῶν, ἦταν ἡ ἐπαρχία του Χουζιστάν (τῆς Σουσιανῆς). Στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα,

εκτελούντα τις εντολές των διοικητών των επαρχιών, ωδήγουν πολλές εκατοντάδες χριστιανών εις τις μεγάλες πόλεις της συγκεκριμένης επαρχίας προφανώς γιά να είναι εις θέσιν ο Σαπώρ από της Karkad Ledan να ελέγχει την εφαρμογήν του διατάγματός του (Σημ. Ἐκ των διώξεων υπέφερον βεβαίως και οι χριστιανοί του Χουζιστάν αλλά είναι βέβαιον ότι η χριστιανική κοινότης της Karkad Ledan, ἔνεκα του ότι η πόλις εἶχεν ιδρυθεῖ προσφάτως και εἶχον παραχωρηθεῖ εις αὐτήν ειδικά προνόμια, υπέστη τις ολιγώτερες απώλειες). Το Μασδαϊκόν ιερατεῖον επρωτοστάτει εις το απάνθρωπον ἔργον, επιδιδόμενον μετά μοναδικού ζήλου εις την ανεύρεσιν και την εξόντωσιν των χριστιανών. Ο Labourt ομιλεῖ περί κεκρυμένου μίσους και αιμοχαρῶν ενστίκτων¹⁴⁰. Η σφαγή του δεκαήμερου του Απριλίου του 341 δεν ἔχει προηγούμενον εις την ιστορίαν του Χριστιανισμού. Ο ανεξέλεγκτος και ασυγκράτητος φανατισμός των Μασδαίων εἶχεν ως ἀποτέλεσμα και τον θάνατον του Αζάδ (πλήν του Αζάδ εμαρτύρησαν οι Amria και Meqima, ἐπίσκοποι Beit Lapat και ο Hormizd, ιερεὺς της Suster), ενός χριστιανού ευνούχου ο οποίος «τά μάλιστα βασιλεῖ κεχαρισμένος ὦν¹⁴¹». Το γεγονός προεκάλεσε μεγάλην θλίψιν εις τον Σαπώρ ο οποίος εξέδωσε ἕν τρίτον διάταγμα διά του οποίου «μόνους δέ τους καθηγητάς τῆς θρησκείας ἀναιρεῖσθαι προσέταξεν¹⁴²». Οι λαϊκοί βεβαίως μόνον θεωρητικῶς απηλλάγησαν των διώξεων. Ωστόσο, μετά την έκδοσιν του τρίτου διατάγματος ανεχαιτίσθη το κύμα των μαζικῶν εκτελέσεων και οι διώκτες υπεχρεώθησαν να εισάγουν εις δίκην τους συλληφθέντες χριστιανούς.

Ἐχοντες κατά νούν τις προτροπές των Μάγων προς τον Σαπώρ κατά την πρώτην φάσιν της δίκης του Σίμωνος, την αιματοχυσίαν την οποίαν προξένησαν κατά το ακολουθήσαν τον αποκεφαλισμόν του επισκόπου Σελευκείας δεκαήμερον και το γεγονός ότι αυτοί ἦσαν οι οποίοι, μετά την δημοσιοποίησιν του τρίτου διατάγματος του Σαπώρ, ἐδίκαζον και κατεδίκαζον εις θάνατον τους χριστιανούς (ενίστε εμφανίζονται να δικάζουν οι σατράπες ἢ ο ἴδιος ο Σαπώρ), επιβάλλεται να αναφέρουμε ολίγα τινά και περί του ρόλου των Μάγων (Σημ. Τους χριστιανούς ουσιαστικῶς δεν ἐδίωκον οι απλοί Μάγοι αλλά οι Mobeds, οι οποίοι ἀπετέλουν την ανωτάτην τάξιν του Μασδαϊκού κλήρου ¹⁴³ και οι οποίοι ἦσαν επικεφαλεῖς των εκκλησιαστικῶν περιφερειῶν της περσικῆς αυτοκρατορίας.) εις τον κατά των χριστιανῶν διωγμόν του Σαπώρ του Β'. Ὅλοι οι ερευνητές δέχονται ότι υπήρξε καθοριστικός και αποφασιστικός. Εἰς το ελληνικόν κείμενον των Πράξεων των Μαρτύρων Ακεψιμά, Ιωσήφ και Αειθαλά, ὑπάρχει ἕν λίαν ἀποκαλυπτικόν ἀπόσπασμα. «Θεασάμενοι οὖν οι ἀρχιμάγοι, ὅτι τό τοῦ βασιλέως ἐξουθενεῖται δόγμα πολλαί τε ψυχαί ἀπό τῆς πλάνης αὐτῶν ὑπό τῶν τοῦ κυρίου δούλων ἐπί τόν Θεόν ἐπιστρέφουσιν, διδασκόμενοι αὐτῶ μόνῳ λατρεύειν και μήτε τῷ ἡλίῳ μήτε τῇ σελήνῃ προσκυνεῖν μήτε το πῦρ καί τό ὕδωρ τιμᾶν, μή γαμεῖν, ἀλλά μάλλον ἀγνεῖαν αἰρεῖσθαι καί ταύτην φυλάττειν καί μετά βασιλέως εις πόλεμον μή ἐξιέναι μήτε φόνοις μιαινέσθαι καί αἵμασιν ἀνθρώπων, πάντα δέ τά εις βρῶσιν τῶν τετραπόδων νενομισμένα καί πετεινῶν χωρίς διαλογισμῶν θύειν τε καί ἐσθίειν, ἀλλά μήν καί τους νεκρούς θάπτειν καί γνωρίζειν, ὅτι περ καί τά ἄγρια ζῶα καί πάντα τά τετράποδα καί ἔρπετά μή τόν

σατανᾶν πεποηκέναι, ἀλλά τόν Θεόν, εἰσελθόντες πρὸς τόν βασιλέα καί τούς ἄρχοντας καί τούς μεγιστᾶνας αὐτοῦ πάντα αὐτοῖς ἀνέθεντο¹⁴⁴. Οἱ οὐκ ολίγες και σημαντικώτατες διαφορές των δύο θρησκειῶν (Μασδαϊσμοῦ – Χριστιανισμοῦ), ὡς ἀνωτέρω ἐξετέθησαν, δὲν ἐπέτρεπαν τὴν δημιουργίαν γεφυρῶν ἐπικοινωνίας μεταξύ του Μασδαϊκοῦ ἱερατείου και τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Οἱ Μασδαῖοι ἐθεώρουν ὅτι τα χριστιανικά δόγματα προσέβαλλον τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν και ὑπενόμενον τις θεμελιώδεις ἀρχές τῆς διδασκαλίας του προφήτου Ζωροάστρη. Οἱ χριστιανοὶ ἦσαν ἐχθροὶ του κράτους, τῆς ἐπισήμου θρησκείας του κράτους και των ἰδίων των Περσῶν, τους οποίους ἀπέσπων, διὰ του προσηλυτισμοῦ, ἐκ των ἀρχαιοτάτων θρησκευτικῶν παραδόσεων τους. Οἱ κατὰ των χριστιανῶν διωγμοὶ των Περσῶν βασιλέων τῆς δυναστείας των Σασσανιδῶν, προήλθον ἐκ τῆς διαθέσεως του Μασδαϊκοῦ κλήρου να πολεμήσει μέχρις ἐσχάτων τους χριστιανούς και τον Χριστιανισμόν. Ο Μοβεδαν Μοβεδ και οἱ Μοβεδς κατώρθωσαν να τραυματίσουν βαρῆως το σώμα τῆς Ἀσσυριακῆς ἐκκλησίας κυρίως κατὰ τον 4^{ον} και τον 5^{ον} αἰῶνα, διὰ των βασιλέων Σαπῶρ του Β' (309 – 379), Βαχράμ του Ε' (420 – 438) και Γιαζντεγκέρντ του Β' (438 – 457). Εἰς διάταγμα τῆς περιόδου των διωγμῶν του Σαπῶρ του Β', ὑπαγορευθέν εἰς τον βασιλέα ὑπὸ των Μασδαίων, διακηρύττεται ὅτι οἱ χριστιανοὶ πρέπει να διώκονται διότι καταλύουν τὴν ἀγίαν των Περσῶν θρησκείαν¹⁴⁵. Βεβαίως ἡ Μασδαϊκὴ ἠγεσία δὲν «ἀνεκάλυψε» το χριστιανικόν πρόβλημα τον 4^{ον} αἰῶνα. Οἱ χριστιανοὶ, ὅπως και οἱ λοιποὶ μὴ πιστεύοντες εἰς τον Ἀχούρα Μάζντα κάτοικοι τῆς Σασσανιδικῆς αυτοκρατορίας, ἀντιμετώπισαν τὴν ἐχθρότητα των Μασδαίων ἤδη ἀπὸ του 3^{ου} αἰῶνος. Το 276, τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας του Βαχράμ του Α' (273 – 276), ἐμαρτύρησεν ὁ Μάνης, ὁ ἰδρυτὴς τῆς θρησκείας του Μανιχαϊσμοῦ. Ο θάνατός του ἐπέτρεψε εἰς τους Μασδαίους να διώξουν ἀνευ οἴκτου τους Μανιχαίους οἱ οποίοι ἀπὸ τῆς ἡμέρας του μαρτυρίου του ἀρχηγού τους ἕως τὴν πτώσιν των Σασσανιδῶν, δὲν ἔπαψαν να ἀγωνίζονται, ὑπὸ ἀντιξόους συνθήκας, πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐπιβιώσεώς τους, τὴν ὁποίαν ἠπείλουν οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ἐπισήμου θρησκείας του περσικοῦ κράτους. Κατὰ τους χρόνους του Βαχράμ του Β' (276 – 293), υἱοῦ και διαδόχου του Βαχράμ του Α', ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς ἐγνώρισε τον πρῶτον, ἀν και μικρῆς ἐκτάσεως, διωγμόν τῆς ἱστορίας τῆς. Ἡ ἀπὸ του Βαχράμ του Β' ὑπέρμετρος ἐνίσχυσις του ρόλου του Kartir (τα ὀνόματα του Kartir και του Tansar συνδέονται με τὴν «ἐπικράτησιν» του Μασδαϊσμοῦ εἰς τὴν Σασσανιδικὴν Περσίαν) εἰς τις πολιτικές και θρησκευτικὰς υποθέσεις τῆς αυτοκρατορίας, εἶχεν ὡς ἐπάκολουθον, ὡς ἀναγιγνώσκουμε εἰς τὴν ευρισκομένην ἐν τῷ Kabah de Zoroastre ἐπιγραφῆν του Kartir, να ὑποστούν διώξεις ἡ Yahud ἡ saman ἡ braman ἡ nazarai ἡ kristidan ἡ maktik ἡ zandik¹⁴⁶, δηλαδή οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ Σαμάνοι, οἱ Βραχμάνοι, οἱ Ναζωραῖοι, οἱ Χριστιανοὶ, οἱ οπαδοὶ τινός γνωστικῆς διδασκαλίας (εἰς τον ὄρον maktik ἔχουν δοθεῖ πολλές ἐρμηνείες) και οἱ Μανιχαῖοι. Οἱ Ἰουδαῖοι δὲν ἐδιώχθησαν ὑπὸ των Μασδαίων κατὰ τὴν ἐποχὴν του Kartir και τούτο ἀποδεικνύεται ἐκ του Βαβυλωνιακοῦ Ταλμούδ¹⁴⁷. Περὶ των διωγμῶν των Βραχμάνων, των Σαμάνων, των Γνωστικῶν και των Μανιχαίων θα ἀπητεῖτο ἴσως ἡ συγγραφή μιᾶς ἄλλης ἐργασίας. Οἱ

ανάγκες όμως της παρούσης επιτάσσουν την ενασχόλησιν με τους Ναζωραίους και τους Χριστιανούς, τους αποτελούντες το millet των χριστιανών. (Σημ. Διά του όρου nazarai δηλούνται οι έξ Ιουδαίων χριστιανοί, οι Ιουδαϊζοντες χριστιανοί και ευρυτέρως οι «αυτόχθονες» χριστιανοί και διά του όρου Kristidan οι «Ρωμαίοι», οι επήλυδες χριστιανοί). Οι χριστιανικές πηγές δεν διαψεύδουν την περί του διωγμού των nazarai και των Kristidan αναφοράν της συνταχθείσης εις την μεσαιωνικήν περσικήν γλώσσαν, και δή εις το ιδίωμα του Fars, επιγραφής του Kartir. Το Χρονικόν Seert λέγει ότι ο Βαχράμ ο Β΄ έγινε πολέμιος της εκκλησίας διότι επίστευσεν ότι οι Μανιχαίοι και οι χριστιανοί επρέσβευον τα ίδια δόγματα. Ως ευστόχως παρατηρεί ο Fiey, είναι πολύ πιθανόν (κατά την γνώμην μας είναι βέβαιον) η εντύπωσις αυτή να εδημιουργήθη εις τον βασιλέα υπό την επήρειαν του Kartir, ο οποίος ανεζήτηει αφορμήν για να επιφυλάξει εις τους χριστιανούς την τύχην των Μανιχαίων¹⁴⁸. Ο buxtruvanvarhran, « ο σωτήρ δηλαδή της ψυχής του Βαχράμ¹⁴⁹», ο τιμητικός αυτός τίτλος επενοήθη υπό του Βαχράμ προς δόξαν του ονόματος του Kartir, καταρχήν επέτυχε τον σκοπόν του διότι ο Shahanshah παρέδωσε τους χριστιανούς, ως ομοδόξους των μιαρών Μανιχαίων, εις τους διωγμούς των Μάγων. Δεν εδίστασε μάλιστα να διατάξει την θανάτωσιν της χριστιανής συζύγου του, της «Ρωμαίας» Qandira. Κατ'έντολήν του επίσης εφονεύθη τότε και ο Qariba, ο υιός του Hanania. Ωστόσο ο Βαχράμ ο Β΄ δεν έμελλε να βυθίσει εις το απόλυτον πένθος την χριστιανικήν κοινότητα της Περσίας. Οι χριστιανοί, επιθυμούντες να προλάβουν την εμφάνισιν μεγαλυτέρων και περισσοτέρων δεινών, εξέφρασαν εγκαίρως προς αυτόν την δυσαρέσκειάν τους λέγοντες ότι δεν είναι ορθόν να ταυτίζεται η θρησκεία των χριστιανών μ'αυτήν των Μανιχαίων. Ο Βαχράμ ο Β΄ εζήτησε από των χριστιανών υπηκόων του να αποδείξουν τον ισχυρισμόν τους. Ο επίσκοπος Σελευκείας Para bar Aggai, κατά τον Amr ibn Mata, ανέπτυξε και ανέλυσεν εις βάθος τις διαφορές Μανιχαϊσμού – Χριστιανισμού, μετέβαλε την γνώμην του βασιλέως και ηνάγκασε αυτόν να διατάξει την παύσιν του κατά των χριστιανών διωγμού. Η σφαγή, ένεκα της καταλυτικής παρεμβάσεως του Para, απεφεύχθη κατά τους χρόνους του Βαχράμ δεν κατέστη όμως δυνατόν να συμβεί το ίδιον και επί της βασιλείας του Σαπώρ του Β΄. Πεντήκοντα σχεδόν έτη μετά την μετάστασιν του Βαχράμ, οι Μασδαίοι αντεπετέθησαν και την φοράν αυτή οι χριστιανοί δεν ηδυνήθησαν να κερδίσουν την δύσκολην μάχην των ανακτόρων.

Το έτος 341 δεν εσημαδεύθη μόνον από του αποκεφαλισμού του Σίμωνος bar Sabbae και των συντρόφων του, των δραματικών γεγονότων του μετά την θανάτωσιν του Σίμωνος δεκαημέρου, του τεμαχισμού των σωμάτων της «άγιας Φερβουθής και της αδερφής αυτής και της παιδίσκης αυτής» αλλά και από του Μαρτυρίου (την 13^{ην} του Νοεμβρίου) του επισκόπου Σούσων Μίλλη, τον οποίον ορθώς ο Labourt αποκαλεί μάστιγα του θεού, και των ιερέων Aborsam και Sina. Το πρόσωπον του Μίλλη είναι αρρήκτως συνδεδεμένον με την προσηγηθείσαν του διωγμού ιστορίαν της Ασσυριακής εκκλησίας. Ο πρώτος επίσκοπος Σελευκείας Para bar Aggai, ο οποίος κατά τον Mshikha – Zca χειροτονήθη υπό των Ahadabhuh και Hai – Behel, επισκόπων Αρβήλων και

Σούσων αντιστοίχως και κατά τον Γρηγόριον Βαρεβραΐον υπό του Δαυΐδ, επισκόπου Karkad Maishan¹⁵⁰ και ο οποίος ήταν άριστος γνώστης της Συριακής και της Περσικής γλώσσας¹⁵¹, διέγινωσεν την ανάγκην οργάνωσης της εκκλησίας της Ανατολής υπό ενιαίαν διά του αρχιεπισκόπου ή καθολικού διοίκησιν. Η προσπάθειά του όμως να αναδείξει την επισκοπήν Σελευκείας εις προκαθημένην των επισκοπών της περσικής αυτοκρατορίας, συνήντησε εντονώτατες αντιδράσεις. Οι αντίπαλοί του κατηγορήσαν αυτόν για ανηθικότητα και τυραννικήν διοίκησιν. Προς διευθέτησιν του θέματος συνεκλήθη το 315 εν Σελευκεία η πρώτη σύνοδος της περσικής εκκλησίας. Οι κατήγοροι του Para, Μίλλης, επίσκοπος Σούσων, Aqib – Alaha, επίσκοπος Karkad Beit Slokh, Habib, πιθανώς επίσκοπος Beit Lapat και Σίμων bar Sabbae, (αρχιδιάκονος τότε του Para, επέτυχον την καθαίρεσιν αυτού. Ο Σίμων μάλιστα χειροτονήθη εις επίσκοπον ως διάδοχός του. Ο έκπτωτος Para όμως δεν υπέκυψε. Προς διεκδίκησιν των δικαίων του και αποκατάστασιν και αυτού και της έδρας του απηυθύνθη προς τους «Πατέρες της Δύσεως» (Σημ. Ημείς υιοθετούμε την άποψιν του Wigram ο οποίος λέγει ότι διά του «Πατέρες της Δύσεως» δηλούται μόνον η Έδεσσα διότι ουδέποτε η Ασσυριακή εκκλησία εδέχθη την εκ της Αντιοχείας εξάρτησιν της¹⁵²). Οι Πατέρες εδικαίωσαν τον Para ο οποίος ουχί μόνον επανέκτησε την έδραν του αλλά και ανεγνωρίσθη πρώτος επίσκοπος της Ασσυριακής εκκλησίας. Προς διασφάλισιν όμως της γαλήνης εν τῇ εκκλησίᾳ, οι πρωταγωνιστές της αναταραχής δεν καθηρέθησαν και ο Σίμων, ο οποίος υπεχρεώθη να εγκαταλείψει τον επισκοπικόν θρόνον, επανήλθεν εις τον βαθμόν του διακόνου με το δικαίωμα διαδοχής. Ο θάνατος του Para και η από του Σίμωνος ανάληψις των ηνίων της επισκοπῆς Σελευκείας, δεν επέλυσαν τα προβλήματα. Οι έριδες και οι διχόνοιες εσυνεχίσθησαν με αμείωτον έντασιν. Ο Αφραάτης εν τῇ XIV όμιλίᾳ του, εστιάζει την προσοχήν του εις την διαφθοράν του κλήρου της Σελευκείας. Ομιλεί περί κληρικών υπερηφάνων, φιλαργύρων, ζηλοτύπων και αδιστάκτων, των οποίων οι ενέργειες δεν κατηυθύνοντο από της προσηλώσεως εις την έννοιαν του «φόβου του Θεού¹⁵³». Η Ασσυριακή εκκλησία είχεν απωλέσει την ενότητά της εις μίαν εκ των κρισιμοτέρων φάσεων της ιστορίας της. Υπάρχει και η πιθανότης εις το μαρτυρικόν τέλος του Σίμωνος να συνέβαλε η υπόνομευσις του ουχί μόνον υπό των Ιουδαίων και των Μάγων αλλά και υπό των ιδίων των χριστιανών¹⁵⁴.

Οι επώνυμοι μάρτυρες του διωγμού του Σαπώρ είναι πολλοί. Εις την παράγραφον αυτήν θα αναφέρουμε τους σπουδαιότερους (Σημ. Περί των μαρτύρων του έτους 341 έχει γίνει ήδη λόγος).

α) Sahdost (επίσκοπος Σελευκείας και πρώτος διάδοχος του Σίμωνος) και εκατόν είκοσι οκτώ ακόμη ιερείς, διάκονοι, μοναχοί και μοναχές, την 20^{ην} Φεβρουαρίου του 342¹⁵⁵.

β) Barsabia (κοινοβιάρχης εκ Fars), δέκα μοναχοί και είς Μάγος, το 342¹⁵⁶.

γ) Ναρσής (επίσκοπος Sahrgerd της επαρχίας Beit Garmai) και Ιωσήφ ο μαθητής αυτού, την 10^{ην} Νοεμβρίου του 344¹⁵⁷.

δ) Δανιήλ (ιερεύς) και Warda (μοναχή), εις την περιοχὴν Raziq, το 344¹⁵⁸.

ε) Yohannan bar Mariam (επίσκοπος Αρβήλων) και Ιάκωβος (ιερέυς), την 1^η Νοεμβρίου του 344¹⁵⁹.

στ) Αβραάμ (επίσκοπος Αρβήλων και διάδοχος του Yohannan), Την 5^η Φεβρουαρίου του 345¹⁶⁰.

ζ) Barbashemin (επίσκοπος Σελευκείας και δεύτερος διάδοχος του Σίμωνος) και δεκαέξι ιερείς, διάκονοι και μοναχοί, την 9^η Ιανουαρίου του 346¹⁶¹.

η) Hanania (λαϊκός), εις τα Αρβηλα την 12^η Δεκεμβρίου του 346¹⁶².

θ) Ιάκωβος (ιερέυς της κωμοπόλεως Tella Salila) και Μαρία η αδερφή αυτού, την 17^η Μαρτίου του 347 (Σημ. Εφονεύθησαν υπό του αποστάτου Mihdad¹⁶³).

ι) Θέκλα, Μαρία, Μάρθα, Μαρία και Ami, εις την επαρχίαν της Αδιαβηνής την 6^η Ιουνίου του 347 (Σημ. Εφονεύθησαν υπό του, έκ της κωμοπόλεως Bakasa, αποστάτου ιερέως Παύλου¹⁶⁴).

ια) Το 351, Μαρτύριον των δεκαοκτώ Γήλων (η χώρα των Γήλων ευρίσκεται εις την νοτιοδυτικήν Κασπίαν) στρατιωτών εις τις όχθες του Ευφράτη¹⁶⁵.

ιβ) Barhadbesabba (διάκονος των Αρβήλων) την 20^η Ιουλίου του 355 (Σημ. Εφονεύθη υπό του, έκ της κωμοπόλεως Tahal, αποστάτου Gagai¹⁶⁶).

ιγ) Aitalaha (ιερέυς της θεάς Σαρμπίλ των Αρβήλων) και Hafsa (διάκονος της Mata de Arbaye), την 16^η Δεκεμβρίου του 355¹⁶⁷.

ιδ) Kardag (στρατιωτικός διοικητής της Αδιαβηνής), το 358¹⁶⁸.

ιε) Ηλιόδωρος, Δαυσάς, Μαρεάβης και διάκοσοι εβδομήκοντα πέντε χριστιανοί μετά την υπό του Σαπώρ κατάληψιν του φρουρίου Castra της επαρχίας Beit Zabde, το 360¹⁶⁹.

ιστ) Abdiso (επίσκοπος των προαστίων της Kaskar), Abdalaha (ιερέυς του Abdiso), Abda (επίσκοπος Kaskar), εικοσιοκτώ λαϊκοί, επτά μοναχές, Barhadbesabba και Σαμουήλ, το 375¹⁷⁰.

Ιζ) Βάδημος (έκ Beit Lapat), το 375 (Σημ. Ο φονεύς του Βαδήμου Ναρσής Marajas ήταν urbis Arnuni provinciae Beit Garmeae dominus¹⁷¹).

ιη) Ακεψιμάς (επίσκοπος Hanitha), το 378, Ιωσήφ (πρεσβύτερος) και Αειθαλάς (διάκονος), το 379¹⁷².

Ο Σαπώρ ο Β΄ εδίωκε την εκκλησίαν έως το τελευταίον έτος της βασιλείας του. Τα αίτια του τεσσαρακονταετούς, και τούτο πρέπει ιδιαίτέρως να προσεχθεί υπό πάντων, κατά της περσικής εκκλησίας διωγμού, του οποίου, κατά τον Σωζομενόν, τον οποίον ειδικώς επί του σημείου τούτου ουδείς ερευνητής αμφισβητεί, τα επώνυμα θύματα ανήρχοντο εις δεκαέξι χιλιάδες και τα ανώνυμα εις πολλές ακόμη χιλιάδες, «ώς ένι δέ συλλήβδην ειπέιν, λέγεται τών τότε μαρτύρων τούς όνομαστί φερομένους, άνδρας τε και γυναϊκας, εις εις μυρίους έξακισχιλίους, την δέ έκτός τούτων πληθύν κρείττω αριθμού, και διά τούτο έργώδες φανήναι τάς αυτών προσηγορίας άπαριθμήσασθαι Πέρσαις τε και Σύροις και τοίς ανά την Έδεσσαν οίκουσιν, οί πολλήν τούτου έπιμέλειαν έποιήσαντο¹⁷³ (Σημ. Μετά το Μαρτύριον του Barbashemin κατά το Χρονικόν Seert εφονεύθησαν διακόσιες τριάντα χιλιάδες χριστιανών¹⁷⁴ και κατά τον Mar Ibn Suleyman εκατόν τριάντα χιλιάδες¹⁷⁵. Οι αριθμοί βεβαίως αυτοί θα ήσαν εκτός πραγματικότητας – κυρίως ο πρώτος – ακόμη και αν αφείρων όλην την περιόδον

των διωγμών. Δεν πρέπει όμως να λησμονούμε το ακόλουθον απόσπασμα των Πράξεων του Azad. Quocirca virorum, mulierum, atque puerorum, hoc temporis – ολίγην σημασίαν έχει εάν διά του hoc temporis νοείται η τεσσαρακονταετία των διώξεων, ως δέχεται ο Labourt, ή μόνον το δεκαήμερον του Απριλίου του 341 – intervallo caesorum, nomina ad nostram notitiam necdum pervenerunt, iis exceptis, qui in ipsa urbe coronati sunt. Plurimi ergo Martyres occubuerunt, quorum nomina ignora quum plerique exteri fuerint, aliarumque regionum indigenae. Istorum insuper Martyrum numerum auxerunt Milites Regii Exercitus non pauci, qui pro ista Confessione Dei nostri Martyrii gloriam adepti sunt¹⁷⁶), δεν πρέπει να αναζητηθούν εις τον χώρον της πολιτικής αλλά εις αυτόν της θρησκείας. Και αν ακόμη ο Σίμων και τινές επιφανείς χριστιανοί υπάλληλοι της ανακτορικής διοικήσεως ήσαν συνεργάτες του Καίσαρος. (όπως έχουμε ήδη αποδείξει η Ιουδαϊκής εμπνεύσεως αφορώσα τον Σίμωνα κατηγορία είναι παντελώς αστήρικτος), ο Σαπώρ θα ηδύνατο να αρκεσθεί εις την εκτέλεσιν αυτών διότι ουδείς δικαιούται να πιστεύει ότι άπαντες οι χριστιανοί, κλήρος και λαός, ήσαν προδότες της περσικής πατρίδος. Εάν οι πιστεύοντες εις τον Ιησούν ήθελαν να προδώσουν τον βασιλέα θα έπραττον αυτό το οποίον έπραξαν οι Ιουδαίοι το 363, όταν ο Ιουλιανός εισέβαλε εις τα περσικά εδάφη. Η εσωτερική όμως σταθερότης της περσικής αυτοκρατορίας δεν εκλονίσθη υπό των χριστιανών διά στάσεων ή εξεγέρσεων ούτε κατά τους πρώτους μήνες του 337, όταν ο Κωνσταντίνος προητοίμαζε την κατά των Περσών εκστρατείαν του, ούτε επί της βασιλείας του Κωνσταντίου, όταν ο Περσορωμαϊκός πόλεμος ηυρίσκετο έν εξελίξει. Εις ότι αφορά την διαταγήν για την εισπραξιν διπλασίου φόρου, αυτή απετέλεσε απλώς το πρόσχημα για την έναρξιν του διωγμού. Εάν όντως ο Σαπώρ ήθελε να λάβει χρήματα από του Σίμωνος δεν θα συνέδεε την επιβολήν του φόρου με την διαπίστωσιν ότι οι χριστιανοί λατρεύουν τον θεόν του Καίσαρος ούτε θα διέταζε την φυλάκισιν του επισκόπου πριν λάβει παρ' αυτού την οιανδήποτε απάντησιν. Επειδή όμως το ζήτημα ήταν θρησκευτικόν και ουχί πολιτικόν, εάν ήταν πολιτικόν ο Σίμων θα εφονεύετο παραχρήμα μετά την άρνησίν του να συμμορφωθεί προς την βασιλικήν εντολήν, ο Σαπώρ απεφάσισε μετά την έκδοσιν του πρώτου διατάγματος, του αποσκοπούντος εις τον εκφοβισμόν των χριστιανών, να φέρει τον Σίμωνα ενώπιον των ευθυνών του. Δεν είναι βεβαίως τυχαίον το γεγονός ότι δεν ετέθη το θέμα της εισπράξεως του διπλασίου φόρου ούτε κατά την δίκην του Σίμωνος ούτε μετά την άνοδον των Sahdost και Barbashemin εις τον επισκοπικόν θρόνον της Σελευκείας. Είς ηγεμών ο οποίος ευρίσκεται εις δυσχερήν θέσιν και εξαρτά την κάλυψιν μέρους έστω των υπαρκτών αναγκών του κρατικού προϋπολογισμού εκ της οικονομικής συνδρομής μιάς θρησκευτικής κοινότητος, δεν σφαγιάζει, για ευνοήτους λόγους, ούτε τα μέλη ούτε τους επικεφαλείς της κοινότητος αυτής. Εάν ο Σαπώρ ενδιέφερετο πραγματικώς για την χριστιανικήν οικονομικήν βοήθειαν, μετά την εκτέλεσιν του απροθύμου να συνεργασθεί Σίμωνος, θα προσεπάθει να έλθει εις συνεννόησιν με τον διάδοχόν του ή τον διάδοχον του διαδόχου του. Ο Σαπώρ όμως απήγησε εις την εκλογήν των Sahdost και Barbashemin οδηγών τους δύο

άνδρες εις το Μαρτύριον. Ο Σίμων είχε προφανώς κατανοήσει ότι το φορολογικόν απετέλει το «φαίνεσθαι» της υποθέσεως και διά τούτο ενέμεινεν εις την άκαμπτον στάσιν του έως το τέλος. Αλλά και αν ακόμη ήθελε να συλλέξει τον φόρον για να στείλει έν βαρυσήμαντον μήνυμα εις τον Σαπώρ και τους υποκινούντες αυτόν, θα ηδύνατο να πράξει τούτο; Η απάντησις εις το ερώτημα αυτό είναι κατά την γνώμην μας αρνητική. Ο ισχυρισμός βεβαίως των Συριακών Πράξεων του Σίμωνος ότι οι χριστιανοί επένοντο δεν είναι αληθής. Ωστόσο αγνοούμεν το ύψος του παγίως επιβαλλομένου φόρου για να δυνηθούμε να εκτιμήσουμε το ύψος του διπλασίου. Πρέπει όμως ενταύθα να διευκρινισθεί ότι το επίθετον διπλάσιος αναφέρεται και εις τον κεφαλικόν φόρον και εις αυτόν επί της ιδιοκτησίας. Έκ του Χρονικού Seert πληροφορούμεθα ότι ο Σαπώρ εξήτησε από του Σίμωνος να επιβάλλει φόρους εις τους μοναχούς, οι οποίοι όντως ήσκουν ακτημοσύνην, των μοναστηρίων και να καταβάλλει εις αυτόν τις συνεισφορές για τα έλη τινός περιοχής¹⁷⁷. Εις το σημείον αυτό το αραβικόν κείμενον παρουσιάζει έν κενόν. Είναι όμως πολύ πιθανόν ότι εσυνέχιζε με την απαρίθμησιν και άλλων φόρων. Η υπό του Σαπώρ επιβληθείσα φορολογία πρέπει να ήταν εξοντωτική. Ο Σίμων ηυρέθη προ πλήρους αδιεξόδου. Ο διωγμός ήταν προδιαγεγραμμένος. Το μοιραίον θα ηδύνατο ίσως να αποφευχθεί εάν ο Σίμων εδείκνυε κατά την δίκην του διάθεσιν συμβιβασμού. Οι επανειλημμένες προσπάθειες του Σαπώρ να πείσει τον Σίμονα να κάμει μίαν κίνησιν καλής θελήσεως και η φράσις «θυσιάσε έστω και μίαν φοράν εις τον ήλιον και εγώ θα γίνω η ασπίς η οποία θα σε προστατεύει από των επιθέσεων των εχθρών σου», φανερώνουν τίνες ήσαν οι πραγματικοί αίτιοι του διωγμού. Εις το παρασκήνιον ο Σαπώρ εδέχετο ισχυρότατες πιέσεις. Οι Ιουδαίοι και οι Μάγοι πρέπει να ήσαν όντως ασυγκράτητοι. Ο Σαπώρ όμως δεν ήταν έκ των ρυμουλκουμένων. Ως λέγει το Χρονικόν Seert είχεν βαθείαν πίστιν εις την θρησκείαν του Αχούρα Μάζντα και απηχθάνετο τους χριστιανούς¹⁷⁸ [Σημ. Η συμβολή του Σαπώρ του Β' εις την εδραίωσιν του Μασδαϊσμού εις την Σασσανιδικήν Περσίαν υπήρξε τεραστία. Επί των ημερών του διεμορφώθη οριστικώς ο κανών του κειμένου της Αβέστα – διηρέθη εις εικοσιένα βιβλία κατά τον αριθμόν των περιλαμβανομένων εις την ιεράν προσευχήν «Γιάθα άχου νάιργιο» λέξεων – εις σύνοδον συγκληθείσαν υπό την προεδρίαν του Mobedan Mobed Adhurbadh Mahrspandan. Συμφώνως προς την παράδοσιν, ο Adhurbadh απέδειξε την αγιότητα της συγκεκριμένης συντάξεως υποβάλλων εαυτόν εις το βασανιστήριον του πυρός (έρριψε εις το στήθος του τηκόμενον μέταλλον). Προ της ελεύσεως του Σαπώρ εις τα πολιτικά πράγματα της αυτοκρατορίας, το Μασδαϊκόν ιερατεϊόν είχε περιπλακεί εις την δίνην των θρησκευτικών αντιπαραθέσεων διότι η υπό του Σαπώρ του Α' συνταχθείσα Αβέστα, η αποτελούσα συμπλήρωσιν – περιέλαβε και συγγράματα ανήκοντα εις την ελληνικήν και την ινδικήν γραμματείαν – αυτής του Tansar της εποχής του Αρδασίρ του Α', δεν είχε γίνει υπό πάντων αποδεκτή¹⁷⁹. Τινές επίσης έκ των προκατόχων του Σαπώρ του Β' δεν ήσαν αδιάλλακτοι υποστηρικτές της αποκαλύψεως του Προφήτου Ζωροάστρη. Γνωρίζουμε ότι ο επιθυμών να ολοκληρώσει το περί της Αβέστα έργον του πατρός του Σαπώρ ο Α', ενίσχυε την

διάδοσιν του Μανιχαϊσμού εις την αυτοκρατορίαν του¹⁸⁰ και εμελέτα τα χριστιανικά δόγματα¹⁸¹. Ο Βαχράμ ο Β΄, ο πρώτος διώκτης των ἐν Περσίᾳ χριστιανῶν, εδείκνυεν ενδιαφέρον περί του Χριστιανισμού – και διά τούτο προφανῶς ὅταν εσυνειδητοποίησε το λάθος του δεν εδίστασε να αναιρέσει την επιτρέπουσα τον διωγμὸν των χριστιανῶν ἀπόφασίν του – και κατείχεν ὀλίγα στοιχεῖα της Συριακῆς γλῶσσης¹⁸². Ἀλλά και οἱ λοιποὶ βασιλεῖς δεν ἦσαν ακραιφνεῖς, με την ἀρνητικὴν ἐννοίαν του ὄρου, Μασδαῖοι. Ο Σαπῶρ ο Β΄ ὅμως εἶχεν ἄλλες ἀντιλήψεις περί του ρόλου του Μασδαϊσμοῦ εἰς τον εσωτερικὸν βίον του περσικοῦ κράτους]. Η ἀπέχθεια αὐτὴ εἶναι βέβαιον ὅτι ἐδημιούργησε το κατάλληλον υπόστρωμα γιὰ να δεχθῆι ὁ Σαπῶρ τις κατὰ των χριστιανῶν κατηγορίες των Ἰουδαίων και των Μάγων. Ὡστόσο ὁ Βασιλεὺς ἐγνώριζε να υποτάσσει την θρησκείαν εἰς το πολιτικὸν συμφέρον της αυτοκρατορίας. Η ἀφορώσα την χριστιανικὴν πίστιν και τους χριστιανούς ἀντιπάθειάν του, ἡ ὁποία ἐσημάδεψε την ἱστορία των διωγμῶν μετὰ τον θάνατον του Σίμωνος, δεν ἠμπόδισε αὐτὸν να ἔχει εἰς τα ἀνάκτορα τους χριστιανούς Ουσθαζάδη, Πουσίκη και Azad (Σημ. Και μετὰ την ἐναρξιν των διωγμῶν, τινές χριστιανοί, κυρίως οἱ διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες, ἔτυχον εὐνοϊκῆς ἀντιμετωπίσεως ἀπὸ του Βασιλέως και της οικογένειάς του). Ὅταν ἐφθασεν ἡ ὥρα της δίκης του ἐπισκόπου Σελευκείας, ἰσχυσεν αὐτὸ το ὁποῖον γράφει το Χρονικὸν Seert ἀλλὰ και ἄλλες πηγές. «Ὁ Σαπῶρ ἠγάπα πολὺ τον ἐπίσκοπον Σίμωνα¹⁸³». Η ἀγάπη αὐτὴ ἴσως να ἠδύνατο ἀφεαυτῆς να ἀποτρέψει την προσωπικὴν τραγωδίαν του Σίμωνος και την γενικωτέραν της Ἀσσυριακῆς ἐκκλησίας. Ὁ Σαπῶρ ὅμως δεν ἠγάπα μόνον τον Σίμωνα ἀλλὰ και την μητέρα του, την Ephra Hormiz, ἡ ὁποία εἶχε προ πολλοῦ ἐναγκαλισθῆι τους ραββίνους και τον Ἰουδαϊσμόν. Οἱ περί των Ἰουδαίων ἀναφορές των Συριακῶν Πράξεων του Σίμωνος δεν πρέπει να ἀντιμετωπίζονται με δυσπιστίαν. Οἱ «ἀναθεματισμοὶ» κατὰ των Ἰουδαίων δεν ἀποτελοῦν ἐν ἐπαναλαμβανόμενον τροπᾶριον της ἱστοριογραφίας (και οἱ Πράξεις των Μαρτύρων εἶναι ἱστορικὰ κείμενα) των Ἀνατολικῶν Σύρων χριστιανῶν. Ἔως την ἀραβικὴν κατάκτησιν της Περσίας, οἱ Ἀσσύριοι χριστιανοὶ υπέστησαν και ἄλλους διωγμούς ἀπὸ των Σασσανιδικῶν κυβερνήσεων. Οἱ χριστιανικὲς πηγές ὅμως δεν ἀποδίδουν την εὐθύνη γιὰ τους μετὰ τον 4^{ον} αἰῶνα διωγμούς εἰς τους Ἰουδαίους και τούτο ἀσφαλῶς δεν εἶναι συμπτωματικόν. Η χρυσὴ ἐποχὴ των Ἰουδαίων και του Ἰουδαϊσμοῦ ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ ἀρχεται ἀπὸ του 300 περίπου και καταλήγει εἰς το ἔτος 468. Κατ'αὐτήν, οἱ Ἰουδαῖοι ἦσαν πανίσχυροι εἰς την βασιλικὴν αὐλήν. Το Ταλμούδ ἀλλὰ και οἱ Ἰρανικὲς πηγές λέγουν ὅτι ὁ Γιαζντεγκέρντ ὁ Α΄ (399 – 420) ἐνυμφεύθη την θυγατέρα του ἐξιλάρχου, την Suzanne¹⁸⁴. Ταλμουδικὲς ἱστορίες παρουσιάζουν τον ἴδιον βασιλέα να συμπεριφέρεται με ἰδιαιτέραν εὐγένειαν εἰς τους ραββίνους και να ἀναφέρεται εἰς τις εβραϊκὲς γραφές ὅταν αὐτοὶ ἦσαν παρόντες¹⁸⁵. Ὁ 5^{ος} αἰὼν δεν παρείχεν εἰς τους Ἰουδαίους ἀφορμές γιὰ να πλήξουν τους χριστιανούς. Ἄλλωστε μετὰ την βασιλείαν του ἀποστάτου και μιαιροῦ, κατὰ το Μασδαϊκὸν ἱερατεῖον, Γιαζντεγκέρντ, το χριστιανικὸν πρόβλημα ἀπησχόλει πρωτίστως τον Mobedan Mobed και τους ἐπιτελεῖς του. Μετὰ τον θάνατον ὅμως του Κωνσταντίνου, οἱ

Ιουδαίοι, εκμεταλλεζόμενοι την πολιτικοστρατιωτικήν συγκυρίαν (σύγκρουσις Περσίας – Ρώμης) και την ηγεμονικήν παρουσίαν της Epher Hormiz εις τα ανάκτορα του Βασιλέως των βασιλέων, έστρεψαν την περσικήν εξουσίαν κατά των χριστιανών τα Μαρτύρια των οποίων δεν ετελείωσαν με την τελευτήν του Σαπώρ του Β' διότι ο αδερφός και διάδοχος του Αρδασίρ ο Β' (379 – 383), εσυνέχισε τους διωγμούς.

Ο Σαπώρ ο Γ' όμως (383 – 388), υιός του Σαπώρ του Β', ηκολούθησε φιλειρηνικήν πολιτικήν έναντι των χριστιανών. Ο Βαχράμ ο Δ' (388 – 399), υιός επίσης του Σαπώρ του Β', παρά τις πιέσεις των Μάγων, δεν εδίωξεν την εκκλησίαν. Επί της βασιλείας αυτού εχειροτονήθη ο πρώτος μετά τον Barbashemin επίσκοπος Σελευκείας, ο Toumarsa¹⁸⁶. Μετά τον φυσικόν θάνατον του Toumarsa, και τούτο αποδεικνύει ότι ο Βαχράμ ο Δ' δεν είχε ουδεμίαν διάθεσιν να ομοιάσει του πατρός του, οι χριστιανοί επέλεξαν ως διάδοχόν του, άνευ εμποδίων από της πλευράς του βασιλέως, τον Qayoma¹⁸⁷. Ο Γιαζντεγκέρντ ο Α' (399 – 420) εξέδωσε το 409 διάταγμα διά του οποίου ανεγνωρίζε εις τους χριστιανούς το δικαίωμα της ελευθέρας λατρείας και της ανοικοδομήσεως των ναών τους. Εχορήγησε επίσης την άδειαν για την σύγκλησιν της συνόδου του 410, η οποία έμελλε να μεταβάλλει τον ρούν της ιστορίας της περσικής εκκλησίας. Από των τελών του 5^{ου} αιώνος, η εκκλησία αυτή ησπάσθη τον Νεστοριανισμόν. Η επιλογή της δυσηρέστησε τόσον τους «Ορθοδόξους» όσον και τους Μονοφυσίτες. Οι πολεμήσαντες όμως εις θεολογικόν – δογματικόν και πολιτικόν επίπεδον την Ασυριακήν Νεστοριανικήν εκκλησίαν (και αυτοί ήσαν κυρίως μονοφυσίτες), ουδέποτε ελησμόνησαν τους υπέρ της πίστεως του Χριστού αγώνες αυτής. Το αίμα των Μαρτύρων του 4^{ου} αιώνος δεν είχε δογματικές αποχρώσεις και απετέλει πηγήν αντλήσεως δυνάμεως και θάρρους για τους χριστιανούς πασών των ομολογιών. Εις τα Συναξάρια, τα Μηνολόγια και τα Μαρτυρολόγια της Συροϊακωβιτικής, της Αρμενικής, της Κοπτικής, της ελληνορθοδόξου και της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, οι επί της βασιλείας του Σαπώρ του Β' μαρτυρήσαντες κατέχουν περίοπτον θέσιν. Ο Σίμων bar Sabbae και οι μετ' αυτόν φονευθέντες, προσέδωκαν εις την εκκλησίαν τους τον αμάραντον στέφανον της αιωνίου δόξης. Η περί ης ο λόγος όμως εκκλησία δεν έπαυε να δοξάζεται διά των Μαρτυρίων των τέκνων της έως τις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνος. Θα ηδύνατο τίς να είπει, ορών από του χριστιανικού πρίσματος την πορείαν της ιστορίας, ότι το χωρίον «Οὔτοί εισιν οί ἐρχόμενοι ἐκ τῆς θλίψεως τῆς μεγάλης, καί ἔπλυναν τὰς στολάς αὐτῶν καί ἐλεύκαναν αὐτάς ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀρνίου» ἐκ της Αποκαλύψεως του Ιωάννου (ζ', 14), εγράφη ειδικώς δι' αυτήν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

- Burckhardt J., Die Zeit Constantin' s des Grossen, Leipsig, Basel, 1853
- Chouraqui A., Histoire du Judaïsme, Paris, 1974.
- Christensen A., L' Iran sous les Sassanides, Copenhagen, 1944
- Cohen A., Le Talmud, Paris, 1977

- Duchesne L., *Histoire Ancienne de l' Eglise*, Vol., I – III, Paris, 1910 – 1929
- Duruy V., *Histoire des Romains*, vol. I – VII, Paris, 1879 – 1885
- Duval R., *La Littérature Syriacque*, Paris, 1906
- Fiey M. J., *Communautés syriaques en Iran et Irak des origines á 1552*, London, 1979
- Graetz H., *History of the Jews*, vol. I – V, Philadelphia, 1891 – 1895
- Labourt J., *Le Christianisme dans l' Empire Perse*, Paris, 1904
- Leclercq H. D., *Les Martyrs*, vol. I – III, Paris, 1903 – 1906
- Neusner J., *Jews in Iran*, ἐν *The Cambridge history of Iran*, vol. III (II) *The Seleucid, Parthian and Sasanian periods*, pag. 909 – 923, Cambridge, 1968
- Peeters P., *Le debut de la persécution de Sapor d' après Fauste de Byzance*, ἐν *Recherches d' histoire et de philology orientales*, vol. I (1951), pag. 59 – 77
- Τοῦ αὐτοῦ, *La date du Martyre de S. Syméon*, ἐν *Analecta Bollandiana*, vol. LVI (1938), pag. 118 – 143
- Tillemont L., *Histoire des Empereurs*, vol. I – VI, Paris, 1720
- Weiss J., *Ο Αρχέγονος Χριστιανισμός*, Αθήνα, 1983
- Wigram A. W., *An introduction to the History of the Assyrian Church or the Church of the Sassanid Persian Empire 110 – 640 A. D.*, London, 1910

ΠΗΓΕΣ:

- Assemani Ev. St., *Acta sanctorum martyrum orientalium et occidentalium in duas partes distributa*, vol. I – II, Roma, 1748
- Bedjan P., *Acta martyrum et sanctorum*, vol. I – VII, Paris et Leipzig, 1890 – 1897
- Borret M., *Origène, Contre Celse*, vol. I – V, ἐν *Sources Chrétiennes* (132, 136, 147, 150 και 227), Paris, 1967 – 1976
- Canivet P. et Molinghen – Leroy Al., *Théodoret de Cyr, Histoire des moines de Syrie (Histoire Philothée)*, vol. I – II, ἐν *SC* (234, 237), Paris, 1977, 1979.
- Chabot B. J., *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobite d' Antioche (1166 – 1199)*, vol. I – III, Paris, 1899 – 1905
- Chaumont L.-M., *L' Inscription de Kartir à la « Kabah de Zoroastre »*, ἐν *Journal Asiatique*, vol. 248 (1960), 3, pag. 339 – 380
- Delehayé H., *Les versions grecques des actes des martyrs persans sous Sapor II*, ἐν *Patrologia Orientalis*, vol. II, fasc. 4, Paris, 1905
- Ευσεβίου Καισαρείας, *Ecclesiastica Historia*, ed. Migne (PG), vol. 20, pag. 45 – 906
- Τοῦ αὐτοῦ, *De vita Constantini*, ed. Migne (PG), vol. 20. pag. 906 – 1232
- Festugière J. – A., *Sozomène, Histoire Ecclésiastique*, vol. I – II, ἐν *SC* (306, 418), Paris, 1983, 1996
- Λιβανίου, *Βασιλικός εἰς Κωνσταντιον και Κώνσταντα*, *Oratio 59*, ἐν *Thesaurus Linguae Graecae (TLG)*

- Mommsen Th. et Meyer M. Paulus, Theodosiani Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes, vol. I (I) – II, Berolini, MD CCCCXV (1905)
- Nau F., Un Martyrologe et Douze Ménologes Syriaques, ἐν Patrologia Orientalis, vol. X, fasc. I, Paris, 1915
- Nöldeke Th., Geschichte der Perser und Araber zur zeit der Sasaniden, Craz – Austria, 1973
- Parisot J. Dom., Aphraatis Sapientis Persae, Demonstrationes, ἐν Patrologia Syriaca, vol. I, Paris, 1894
- Pierre J. – M., Aphraate le Sage Persan, Les exposés, vol. I – II, ἐν SC (349, 359), Paris, 1988 – 1989
- Sachau M. E., Die Chronik von Arbela, Ein Beitrag zur Kenntnis des ältesten Christentums im Orient, ἐν Abhandlungen der Kgl. Preuss. Akad. der Wiss., Berlin 1915, Phil. Hist. Klasse, n. 6
- Scher Addai, Chronique de Séert (Histoire Nestorienne inédite), ἐν Patrologia Orientalis, vol. IV, fasc. 3, vol. V, fasc. 2, vol. VII, fasc. 2 και vol. XIII, fasc. 4, Paris, 1908 – 1919
- Θεοδοῦργου Κύρου., Ecclesiastica Historia, ed. Migne (PG), vol. 82, pag. 881 – 1280
- Θεοφάνους, Chronographia, vol. I – II, ed. B. G. Niebuhr, ἐν CSHB, Bonnae, 1839 – 1841
- Ζωσίμου, Νέα Ιστορία, ed. B. G. Niebuhr, ἐν CSHB, Bonnae, 1837

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ:

1. Histoire Ancienne de l'eglise, vol. III, Pag. 519
2. Geschichte der Perser und Araber zur zeit der Sasaniden, pag. 1 – 399
3. Εἰς το ἴδιον, pag. 54
4. L' Iran sous les Sassanides, pag. 235, n. 1
5. Εἰς το ἴδιον, pag. 235, n. 2
6. Geschichte der Perser und Araber zur zeit der Sasaniden, pag. 52, n. 1
7. L' Iran sous les Sassanides, pag. 235, n. 2
8. An introduction to the history of the Assyrian Ghutch, pag. 66
9. Εἰς το ἴδιον, pag. 59 – 60
10. Εἰς το ἴδιον, pag. 61

11. De vita Constantini, lib. IV, cap. VIII – XIV, pag. 1157 – 1164
12. Histoire Ancienne de l'eglise, vol. III, pag. 547, n. 2
- 12^α. Εἰς το ἴδιον, vol. III, pag. 548
- 12^β. Εἰς το ἴδιον, vol. III, pag. 548, n. 1
13. Le Ghristianisme dans l' Empire Perse, pag. 43 – 44
14. Histoire ecclesiastique, lib. II, pag. 267, n. 3
15. Les exposés, vol. 1, pag. 84
- 15^α. Εἰς το ἴδιον, vol. 1, pag. 84, n. 34
16. La date du Martyre de S. Syméon, pag. 125
17. Geschichte der Perser und Araber zur zeit der Sasaniden, pag. 64
18. Εἰς το ἴδιον, pag. 60 – 63
19. Patrologia Orientalis, vol. IV, fasc. 3, pag. 215 – 218
20. Εἰς το ἴδιον, vol. IV, fasc. Pag. 288
21. Ecclesiastica Historia, lib. X, cap. V, pag. 881
22. Εἰς το ἴδιον, lib. X, cap. V, pag. 884
23. Εἰς το ἴδιον, lib. X, cap. V, pag. 885, cap. VI, pag. 892, cap. VII, pag. 893 και
de vita Constantini, lib. III, cap. XXII – XXIII, pag. 1084, cap. XXV, pag. 1085,
cap. XVIII, pag. 1073 – 1077 και cap. XLIII, XLVII, pag. 1101 – 1108
24. Ecclesiastica Historia, lib. X, pag. 884
25. Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges novellae
ad Theodosianum pertinentes, vol. II, pag. 459 – 460 και 836
26. Εἰς το ἴδιον, vol. II, pag. 897 και 460
27. Εἰς το ἴδιον, vol. II, pag. 459
28. De vita Constantini, lib. II, cap. XLV, pag. 1021 και lib. IV, cap. XXV, pag.
1172.
29. Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges novellae
ad Theodosianum pertinentes, vol. II, pag. 897
30. De vita Constantini, lib. III, cap. LIV, pag. 1117 – 1120, cap. LV, pag. 1120 –
1121 και cap. LVIII, pag. 1124 – 1125
31. Νέα ιστορία, lib. 2, pag. 97

32. Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes, vol. II, pag.897
33. Die Zeit Constantin's des Grossen, pag. 326, 369 – 370, 387, 407.
34. La Littérature Syriaque, pag. 196 – 197
35. Ecclesiastica Historia,lib. I, pag. 973 - 977
36. Histoire Ecclésiastique, lib. II, pag. 288 – 292
37. Εἰς το ἴδιον, lib. II, pag. 292
38. De vita Constantini, lib. IV, pag. 1157, n. 34
39. Βασιλικός εἰς Κωνσταντίον καί Κώνσταντα, sec. 67 – 68
40. Εἰς το ἴδιον, sec. 68 – 71
41. Εἰς το ἴδιον, sec. 71
42. Εἰς το ἴδιον, sec. 72
43. Histoire des empereurs, vol. IV,pag. 254 – 255
44. Εἰς το ἴδιον, vol. IV, pag. 265 – 266
45. Histoire ecclésiastique, lib. II, pag. 290, n. 1
46. Histoire des moines de Syrie (Histoire Philothée), vol. I, lib. 1, pag. 184
47. Εἰς το ἴδιον, vol. I lib. 1, pag. 188
48. Εἰς το ἴδιον, vol. I lib. 1, pag. 186 – 188
49. Ecclesiastica Historia, lib. II, pag. 1077
50. Die Chronik von Arbela, pag. 5 – 37
51. Die Chronik von Arbela,pag. 74
52. Assemani, Acta sanctorum martyrum, vol. I, pag. XLVII
53. Le Ghristianisme dans l' Empire Perse, pag. 52 – 53
54. Chronographia, vol. I, pag. 13
55. Le Ghristianisme dans l' Empire Perse, pag. 51 – 52
56. Les Versions Grecques des Actes des Martyrs Persans sous Sapor II, pag. 405
57. Εἰς το ἴδιον, pag. 406
58. Le Ghristianisme dans l' Empire Perse, pag. 59 – 60

59. Les Versions Grecques des Actes des Martyrs Persans sous Sapor II, pag. 409 – 419
60. Εἰς το ἴδιον, pag. 408 – 409
61. Εἰς το ἴδιον, pag. 410 – 411
62. Εἰς το ἴδιον, pag. 413
63. Εἰς το ἴδιον, pag. 472
64. Εἰς το ἴδιον, pag. 414, n. 1
65. Histoire des moines de Syrie (Histoire Philothée), vol. I, lib. 1, pag. 188
66. Die Chronik von Arbela, pag. 75
67. Le Christianisme dans l' Empire Perse, pag. 45
68. Jews in Iran, pag. 915, n. 3
69. Bedjan, Acta martyrum et sanctorum, vol. II, pag. 136
70. Histoire ecclésiastique, lib. II, pag. 268
71. Le début de la persécution de Sapor d' après Fauste de Byzance, pag. 74, 76
72. Le Christianisme dans l' Empire Perse, pag. 49 – 50
73. Εἰς το ἴδιον, pag. 47 – 49 και les exposés, vol. I, pag. 72 – 73
74. Les exposés, vol. I, pag. 322 – 357
75. Le Christianisme dans l' Empire Perse, pag. 29
76. Patrologia Orientalis, vol. IV, fasc 3, pag. 297
77. Bedjan, Acta martyrum et sanctorum, vol. II, pag. 154
78. Communautés syriaques en Iran et Irak des origines à 1552, pag. 124
79. Εἰς το ἴδιον, pag. 124 n. 6
80. Un Martyrologe et douze Ménologes Syriaques, pag. 24 – 25
81. Εἰς το ἴδιον, pag. 7
82. Assemani, Acta sanctorum martyrum, vol. I, pag. 21
83. Histoire ecclésiastique, lib. II, pag. 266
84. La littérature Syriacque, pag. 123 – 124
85. An introduction to the history of the Assyrian Church, pag. 62
86. Histoire Ancienne de l' eglise, vol. III, pag. 553

87. Le debut de la persécution de Sapor d' après Fauste de Byzance, pag. 76
88. Les exposés, vol.I, pag. 84 – 85
89. Geschichte der Perser und Araber zur zeit der Sasaniden, pag. 68, n. 1
90. Le Christianisme dans l' empire Perse, pag. 58
91. Histoire Ecclésiastique, lib. II, pag. 266 – 267, n. 2
92. Les Martyrs, vol. III, pag. 129
93. Demonstrationes, pag. LXIV
94. Les versions Grecques des Actes des Martyrs Persans sous Sapor, pag.439
95. Le Talmud, pag. 28 – 32
96. Jews in Iran, pag. 917, n. 3
97. Εἰς το ἴδιον, pag. 918, n. 1
98. Εἰς το ἴδιον, pag. 918, n. 2
99. Chronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobite d' Antioche (1166 – 1199), vol. I, lib. V, cap. III pag. 113
100. Εἰς το ἴδιον, vol. 1, lib. V, cap. V, pag. 118
101. Jews in Iran, pag. 910, n. 1
102. Le Christianisme dans l' Empire Perse, pag. 8
103. Le Talmud, pag. 124, 137, 209 και 297
104. Jews in Iran, pag. 912, n. 7
105. Assemani, Acta Sanctorum Martyrum, vol. I, pag. 21
106. Jews in Iran, pag. 915
107. Εἰς το ἴδιον, pag. 919 και Les Exposés, vol. I, pag. 88 – 89
108. Les Exposés, vol. I, pag. 90, n. 52
109. Ο Αρχέγονος Χριστιανισμός, η ιστορία της περιόδου 30 – 150, pag.466
110. Histoire du Judaïsme, pag. 27
111. Contre Celse, vol. I, lib. I, cap. 28, pag. 150, 152
112. Ο Αρχέγονος Χριστιανισμός, η ιστορία της περιόδου 30 – 150, pag. 450 - 451 και 461
113. Jews in Iran, pag. 920

114. History of the Jews vol. II, pag. 508
115. Geschichte der Perser und Araber zur zeit der Sasaniden, pag. 68, n. 1
116. Jews in Iran, pag. 912 – 913 (n. 1) και 915, n. 9
117. An introduction to the history of the Assyrian Church, pag. 56, n. 1
118. History of the Jews, vol. II, pag. 504 – 505, 508
119. Die Chronik von Arbela, pag. 61 – 62
120. Histoire des Romains vol. VI, pag. 418, n. 1
121. Patrologia Orientalis, vol. IV, fasc. 3, pag. 220 – 221
122. Εἰς το ἴδιον, vol. IV, fasc. 3, pag. 223
123. Les Martyrs vol. III, pag. 129
124. Le Talmud, pag. 46 – 48
125. Die Chronik von Arbela, pag. 73
126. Εἰς το ἴδιον, pag. 76
127. Demonstrationes, pag. 932 – 933
128. Les exposés, vol. I, pag. 354, n. 38
129. Jews in Iran, pag. 917
130. Les exposés, vol. I, pag. 84, n. 33
131. Patrologia Orientalis, vol. IV, fasc. 3, pag. 297
132. Les exposés, vol. I, pag. 84, n. 33
133. Jews in Iran, pag. 915, n. 2
134. Les exposés vol. I, pag. 84, n. 33
135. Histoire ecclésiastique, lib. II, pag. 272
136. Εἰς το ἴδιον, lib. II, pag. 270
137. Εἰς το ἴδιον, lib. II, pag. 272
138. Εἰς το ἴδιον, lib. II, pag. 276, 278
139. La littérature Syriaque, pag. 124 (n. 3) – 125
140. Le Christianisme dans l' empire Perse, pag. 68
141. Histoire ecclésiastique, lib. II, pag. 278
142. Εἰς το ἴδιον, lib. II, pag. 278

143. L' Iran sous les Sassanides, pag. 118
144. Les versions Grecques des Actes des Martyrs Persans sous Sapor II, pag. 482 – 483
145. Bedjan, Acta martyrum et sanctorum, vol. II, pag. 351
146. L' inscription de Kartir, pag. 358
147. Jews in Iran pag. 914, n. 5, 6, 7, 8
148. Communautés syriaques en Iran et Irak des origines á 1552, pag. 234
149. L' inscription de Kartir, pag. 357
150. Assemani, Acta Sanctorum Martyrum, vol. I, pag. 82
151. Εἰς το ἴδιον, vol. I, pag. 82
152. An introduction to the histoty of the Assyrian Church, pag. 53
153. Demonstrationes, pag. 677
154. Le Christianisme dans l' Empire Perse, pag. 27 – 28
155. Assemani, Acta sanctorum Martyrum, vol. I, pag. 88 – 91 καὶ Bedjan, Acta martyrum et sanctorum, vol. II, pag. 276 – 280

156. Εἰς το ἴδιον, vol. I, pag. 93 – 95
157. Εἰς το ἴδιον, vol. I, pag. 97 – 101
158. Εἰς το ἴδιον, vol. I pag. 103 – 104
159. Bedjan, Acta martyrum et sanctorum, vol. IV, pag. 128 – 130
160. Εἰς το ἴδιον, vol. IV, pag. 130
161. Assemani, Acta sanctorum martyrum, vol. I, pag. 111 – 117 καὶ Bedjan, Acta martyrum et sanctorum, vol. II, pag. 276 – 280
162. Bedjan, Acta martyrum et sanctorum, vol. IV, pag. 131 – 133
163. Assemani, Acta sanctorum martyrum, vol. I, pag. 122
164. Εἰς το ἴδιον, vol. I, pag. 123 – 127
165. Bedjan, Acta martyrum et sanctorum, vol. IV, pag. 166
166. Assemani, Acta sanctorum martyrum, vol. I, pag. 129 – 131
167. Bedjan, Acta martyrum et sanctorum, vol. IV, pag. 133 – 137

168. Εἰς το ἴδιον, vol. II, pag. 442
169. Assemani, *Acta sanctorum martyrum*, vol. I, pag. 134 – 139 καὶ Bedjan
Acta martyrum et sanctorum, vol. II, pag. 316 – 324
170. Εἰς το ἴδιον, vol. I, pag. 144 – 160 καὶ εἰς το ἴδιον, vol. II, pag. 325 – 347
171. Εἰς το ἴδιον, vol. I, pag. 165 – 167 καὶ εἰς το ἴδιον, vol. II, pag. 347 – 351
172. Εἰς το ἴδιον, vol. I, pag. 171 – 203 καὶ εἰς το ἴδιον, vol. II, pag. 351 – 397
173. *Histoire ecclésiastique*, lib. II, pag. 286, 288
174. *Patrologia Orientalis*, vol. V, fasc. 2, pag. 222
175. Εἰς το ἴδιον, vol. V, fasc. 2, pag. 222, n. 1
176. Assemani, *Acta sanctorum martyrum*, vol. I, pag. 50
177. *Patrologia Orientalis*, vol. IV, fasc. 3, pag. 300
178. Εἰς το ἴδιον, vol. IV, fasc. 3, pag. 288
179. *L' Iran sous les Sassanides*, pag. 141 – 142
180. Εἰς το ἴδιον, pag. 196, n. 1
181. *Patrologia Orientalis*, vol. IV, fasc. 3, pag. 237
182. Εἰς το ἴδιον, vol. IV, fasc. 3, pag. 237
183. Εἰς το ἴδιον, vol. IV, fasc. 3, pag. 297
184. *Jews in Iran*, pag. 915 καὶ *Les exposés*, vol. I, pag. 84, n. 33
185. *Jews in Iran*, pag. 915, n. 8
186. *Patrologia Orientalis*, vol. V, fasc. 2, pag. 306
187. Εἰς το ἴδιον, vol. V, fasc. 2, pag. 313